

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Gregor Konstantinovič

**Diskurzivni vidiki zaostritev v javnem
urbanem prostoru**

diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Gregor Konstantinovič

Mentor: izr. prof. dr. Marjan Hočevar

Somentor: red. prof. dr. Ivan Bernik

**Diskurzivni vidiki zaostritev v javnem
urbanem prostoru**

diplomsko delo

Ljubljana, 2009

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju prof. dr. Marjanu Hočevarju, ki je s strokovnimi nasveti in nesebično pomočjo pripomogel h kvaliteti diplomskega dela.

Prav tako sem hvaležen tudi somentorju prof. dr. Ivanu Berniku, predvsem za dodatno razgledanost, katero sem prejel tekom njegovih predavanj.

Zelo sem hvaležen tudi staršem in družini, ki me je v vseh aspektih vseskozi podpirala. Prijateljem, ki so poslušali moje nenavadne ideje, tudi ko v njih niso verjeli.

Prof. Aliani Moscatello-Končan, ker mi je pustila, da razmišljam izven meja.

DISKURZIVNI VIDIKI ZAOSTRITEV V JAVNEM URBANEM PROSTORU

Diplomsko delo se ukvarja s težko določljivo mejo med javnimi in zasebnimi urbanih prostori. Izhajamo iz predpostavke, da so nekatere splošne značilnosti današnjega družbenega obdobja (individualizacija) povzročile premik posameznikove pozornosti v zasebno sfero, pri tem pa oslabile njegove diskurzivne zmožnosti. Neproblematiziran javni prostor tako postaja "neodporen", kar omogoča zasebnim interesom neovirano, celo spodbujano kolonizacijo javnega prostora. Z nastankom hibridnih oblik poljavnih prostor pa se vzpostavi tudi njim primeren diskurz, ki preprečuje kakršnekoli drugačne oblike krajevnosti. V prostoru se skozi same prostorske prakse vzpostavi nova, fluidna oblika slojevitosti, ki vodi k nastanku družbenega razločevanja in posledično h konfliktom.

Diplomsko delo predstavi številne prostorske prakse okoli modela štirih stopenj diskurzivnih vplivov. V prvih dveh stopnjah je diskurz neviden ter skozi subjektivizacijo življenjskega stila oblikuje podlago za pospešeno privatizacijo. V tretji in četrti fazi, ki predstavljata relativizacijo javnega prostora, pa so diskurzi vsiljeni s strani različnih korporativnih, ideološko-vrednotnih ali političnih struktur.

Skozi diplomsko delo brez olepševanja razgalimo sodobne družbeno-prostorske prakse, jih apliciramo na številne domače in tuje primere ter v zaključku nadaljujemo z vizijo najbolj verjetnega trenda "novih javnih prostorov".

Ključne besede: individualizacija, poljavni prostori, privatizacija, diskurz, konflikti

DISCOURSE ASPECTS OF THE TENSE SITUATION IN THE PUBLIC URBAN SPACE

The aim of the thesis is to define the »fluid« line between public and private urban spaces. The assumption is that the individual level is more attentive to the private sphere, due to the general characteristics of today's individualised society and the consequence is that the individual plays a weaker role in a public space discourse. Since physical space is not an issue of problematisation among vast majority of its users, it becomes "unresistant" and that enables the parties with private interests a smooth and even encouraging colonisation of public space. Overmore, with a start of hybrid forms of semi-public spaces a new discourse is formulated and this discourse doesn't allow any kind of localness. Furthermore, the space practises establishes new »fluid« form of levelling which leads to a formation of social differentiation and consequently a conflicts as well.

The thesis presents numerous public practises through a four-level model of discursive practices. In the first two levels the discourse is invisible and through subjectivisation of a life style, it forms the foundation for faster privatisation. The third and fourth phase represent the relativisation of public space. During the last two phases the discourse is forced by various corporate structures, political structures or ideological values.

The thesis is revealing contemporary spatial practises, applies them to numerous national and other examples and in the conclusion continues with the vision of most probable trend of "new public spaces".

Key words: individualisation, semi-public spaces, privatisation, discourse, conflict

K A Z A L O

1 UVOD	8
1.1 METODE IN ZGRADBA DIPLOMSKEGA DELA.....	10
1.2 HIPOTETIČNI MODEL IN RAZISKOVALNA VPRAŠANJA.....	12
2 NEJASNOST JAVNEGA IN »NE-JAVNEGA«	17
3 TRODELNOST KONCEPTA “JAVNI - URBANI - PROSTOR”	21
3.1 PROBLEM URBANOSTI.....	22
3.2 PROBLEM JAVNOSTI.....	29
3.3 PROBLEM PROSTORA.....	34
4 DRUŽBENE PREDISPOZICIJE ZA NASTANEK ZAOSTRITEV	41
4.1 PRVA FAZA DISKURZIVNEGA VPLIVA: »NEPROBLEMATIČNOST« PROSTORA KOT POSLEDICA INDIVIDUALIZACIJE.....	42
4.1.1 Vpliv družbenega obdobja na urbani prostor in delovanje posameznika.....	42
4.1.2 Individualizacija ali samoomejevanje?.....	51
4.1.3 Ekskurz: Simulakri narave v urbanem okolju.....	54
4.2 DRUGA FAZA DISKURZIVNEGA VPLIVA: NAVIDEZNA NESLOJEVITOST IN SVOBODNA PRIVATIZACIJA.....	59
4.2.1 Identiteta - raznolikost ali razločevanje?.....	60
4.2.2 Razredni ali življenskostilni boj?.....	64
4.2.3 Življenjski stil in prostor.....	67
4.3 TRETJA FAZA DISKURZIVNEGA VPLIVA: »NOVA DISKURZIVNOST« PRIČETEK KONFLIKTOV.....	74
4.3.1 Sistemska teorija in proizvodnja diskurza.....	75
4.3.2 Družbeni ali urbani konflikti?.....	79
4.3.2.1 Primerjalna študija: Newyorški parki in ljubljanski »Minimanhattan«.....	82
4.3.2.2 Nevarnost - betonski ali družbeni zidovi?.....	91
4.4 ČETRTRA FAZA DISKURZIVNEGA VPLIVA: POPOLNA RELATIVIZACIJA JAVNEGA PROSTORA.....	95
4.4.1 Dogmatičnost četrte stopnje.....	95
4.4.2 Francoski primer.....	98
4.4.3 Napačna smer: Ukinitve javnega prostora »za vsak slučaj«.....	102
5 ISKANJE »KRIVCA«	107
5.1 “KRIVCI” V PRVI FAZI DISKURZIVNEGA VPLIVA.....	108
5.2 “KRIVCI” V DRUGI FAZI DISKURZIVNEGA VPLIVA.....	110

5.3 “KRIVCI” V TRETJI FAZI DISKURZIVNEGA VPLIVA	111
5.4 “KRIVCI” V ČETRTE FAZI DISKURZIVNEGA VPLIVA	112
6 SKLEP	114
7 LITERATURA	119

KAZALO SLIK

Slika 1.1: Grafična ponazoritev odnosa med javnim prostorom in družbo	15
Slika 2.1: Poskus ponazoritve odnosa med dojemanjem prostora in njegovim lastništvom	17
Slika 2.2: Obisk predsednika ZDA v centru Zagreba aprila 2008	19
Slika 2.3: Brezdomec v zahodnoevropskem mestu	20
Slika 2.4: Direktor oglaševalske agencije in njegov sprehod skozi dnevne sestanke ..	20
Slika 3.1: Slovenska cesta (levo) in “kolonizirani” pločniki Cankarjevega nabrežja (desno) na isti avgustovski petek	39
Slika 4.1: Stari Rim ali Dravlje?	56
Slika 4.2: Sunny Studio	56
Slika 4.3: Enosmerna interakcija med sistemskim diskurzom in mikrodiskurzom	58
Slika 4.4: “Šablonski” grafit ob Erjavčevi cesti	69
Slika 4.5: Instalacija Jenny Holzer v Benetkah	69
Slika 4.6: Prizoriščnost na “Plaži”	70
Slika 4.7: “Ribe” sredi starodavne ulice	70
Slika 4.8: Navidez samosvoje življenje prostora ali “struktura, ki živi v kulturi”	73
Slika 4.9: Javni promet na zasebnem postajališču?	83
Slika 4.10: Osrednji park Partnerstva Šmartinska	89
Slika 4.11: BTC Plaza	90
Slika 4.12: Zasebno varovanje javnih površin	91
Slika 4.13: Ena izmed prvih ograjenih četrti v Ljubljani: Nova Grbina	93
Slika 4.14: Zavarovano otroško igrišče v stanovanjskem naselju Viška Sončava	93
Slika 4.15: “Italijanski ventilček” med družbenim diskurzom in mikroklimo prostora	94
Slika 4.16: Sistemski družbeni diskurz postane odredba	106
Slika 5.1: Neskladje med “neproblematičnostjo” družbe in “problematičnostjo” distinktivnih prostorov	109
Slika 5.2: Najširši uporabniki - vpeljava “psevdo-refleksivnosti”	111
Slika 5.3: Območja “normalnosti” znotraj javnega prostora	112
Slika 5.4: Odredba ne ukine le javnega prostora, temveč tudi diskurzivnost	113

1 UVOD

Strinjam se, da je "celo svetloba somraka, ki po potrebi osvetli naše intimno privatno življenje, odvisna od neizprosno zaslepljujoče luči, ki jo izžareva javnost. Vendar obstajajo številne stvari, ki ne prenesejo svetlobe {...} Javni prostor pa trpi samo tisto, kar on priznava za pomembno, kar je častivredno, kar vsi opazujejo in poslušajo" (Arendt 1996, 53).

Zamislimo si ljudstvo, ki živi na majhnem planetu Xemlya, nekje daleč v galaksiji Magellanovega oblaka. Planetova atmosfera je mnogo gostejša kot Jupitrova, nevihtna troposfera pa sega nekaj tisoč kilometrov od tal. Xemelyski fiziki so skozi tisočletja razvili izpopolnjeno znanje balistike, tehnološko dovršen transportni sistem, pa tudi bazično znanje, ki v marsičem prekaša zemeljsko znanost. Zelo malo pa vedo o samem »prostoru«, ki ga Zemljani imenujemo vesolje. Zato njihov mednarodni svet organizira misijo, ki bo dokončno odgovorila na vprašanje: »Kaj je tam zgoraj?« Po dolgih desetletjih zgradijo najbolj izpopolnjen raketoplan doslej, ki se bo prebil čim dlje v »prostoru«. A zgodba se ponovi - višje kot gredo, hujše so nevihte, slabša je vidljivost in manj kisika imajo. Po stoletjih neuspešnih poizkusov znanstveniki zaključijo, da mora biti vesolje povsod enako, »temno, nevihtno ter polno žvepla in metana«.

Zgornji odstavek ni nadaljevanje Dreifussove utopične fikcije z naslovom *Onstraj vesolja*. To je upodobitev omejenosti, s katero se srečajo raziskovalci v vseh strokah, kadar za raziskovanje kompleksnih pojavov nimajo ekzaktnih instrumentov. S podobnim občutkom se sedaj, pred začetkom resnejše analize, srečujem tudi sam. Največjo težavo vidim v sami zastavitvi klasičnih socioloških pojmov, s katerimi bi lahko pojasnili dinamične prostorske prakse. Tako se pogosto že v sami zastavitvi koncepta (tipičen primer je *refleksivnost*) pojavi nepremostljiva prepreka, ki nas usmeri v napačno smer. Največji izziv bo zato predstavljalo ovrednotenje in morebitna rekonceptualizacije pojmov, kateri bi lahko - v luči trenutnih razmer - razjasnili problematiko javnih prostorov.

Ukvarjanje z javnim prostorom ni nova zadeva. Javni prostor je kot *agora* družbenih vprašanj znan že iz časa »*zoon politikona*«, vprašanje njegovega lastništva pa marksisti

s konceptom domnevnega *prakomunizma* umeščajo daleč v pradavnino. Tu ne odkrivamo tople vode. Novost pa je položaj, ko je postal javni prostor tako »svoboden«¹, da v njem z legitimno »lahkotnostjo« nastajajo interesi po njegovi manipulaciji in ponovnem razslojevanju njegovih uporabnikov.

Cilj diplomskega dela je razjasnitev ozadja, ki pripelje do zaostritev v javnem urbanem prostoru. Pri tem se ne bomo osredotočali na klasične dejavnike, vezane na prostor (formalna privatizacija), temveč na temeljne družbene gradnike, ki oblikujejo željeno vizijo javnih prostorov. Zaostritve torej ne bomo iskali v okviru diskurza o prostoru, temveč bomo poskušali oblikovati hipotetični model, kateri bo s sistematično uporabo splošnih družbenih subdiskurzov pojasnjeval njihov nastanek. Izhajali bomo iz trditve, da je prav svoboda posameznikove odločitve, ta dobrohotna in za mnoge od nas tudi temeljna vrednota, sprožila *metuljni pojav* v popolnoma nasprotni smeri. Individualizacija je tako tudi javne prostore očistila problematične konotacije, s tem pa so postali izredno neodporni. Prav tako kot človek, ki je celo življenje zavil v vato, postane neodporen, tako so tudi javni prostori postali premalo reflektivni, premalo ubranljivi pred različnimi upadi, že nekaj časa pa ne služijo svoji »javni« vlogi. Zaživel so svoje lastno življenje, temelječe na odsotnosti alternativnih diskurzov, postali »*ne-kraji*«, očiščeni vsake zgodbe, brez teatra, prizorišča. Seveda lahko sedaj, ko imam o tem možnost le pisati, upam, da se motim vsaj glede intenzitete pojava.

¹ "Neproblematično" mejo med javnimi in poljavnimi urbanimi prostori ne gre zamenjevati z napredkom v dimenziji *javnega*. Javni prostor - poudarjam - nikoli v zgodovini ni bil popolnoma javen, spreminjale so se le oblike le-tega, njegovo dojemanje in regulacija dostopa.

1.1 METODE IN ZGRADBA DIPLOMSKEGA DELA

Problemska slika, ki jo bomo razvijali skozi diplomsko delo, slika zaostritve² skozi več faz, od nevidne in navidez nedolžne, do najbolj radikalne, ki temelji na ukinitvi samoumevnega. Izhaja iz kontradiktornosti in osebnega nestrinjanja z različnimi teoretskimi pogledi, iz vsega, kar sem do sedaj pogrešal v osnovnem poznavanju problematike, pa tudi iz osebnega navdušenja (in zgroženostjo) nad določenimi urbanimi »ekscesi« in družbenimi fenomeni.

Čeprav si želim, da bi slednje delo (vsaj) pri bralcih sprožilo nek »miselni preskok«, ki bi vodil k drugačnemu razumevanju prostora, se zavedam, da je v nalogi potrebno najti ustrezen kompromis med tipično »družbenimi« in tipično »prostorskimi« pogledi. Njihova spojitev zna biti problematična, zato se bomo tekom naloge posluževali »mehkejš« metodologije, kjer bomo po deduktivni logiki splošne družbene pojave aplicirali na prostorske prakse:

- a) študij dosedanje literature: primerjava različnih pogledov, pristopov, prostorskih praks, zakonov, iskanje neskladnosti ter njihova aplikacija na empirične primere
- b) fotografiranje prostorskih praks in analiza vsebine le-teh
- c) opazovanje z udeležbo³ ter ovrednotenje konteksta

Slednje metode bomo prepletali vse od prvega do zadnjega poglavja. Izhajali bomo iz logike »bolje dobro izhodišče, kot šibak zaključek«. Instrument pojasnitve v prvi vrsti ne sme biti »dokazovanje z določeno stopnjo tveganja«, temveč mora predvsem odpirati drugačno razumevanje prostora.

Na začetku, v prvem poglavju je predstavljen umetno konstruiran model vpliva različnih družbenih diskurzov na razvoj javnega prostora. Nanj so vezane številne »usmerjevalne« teze ter dvomi, ki smo jih izrazili v obliki raziskovalnih vprašanj. Ta

² S pojmom zaostritve bomo opredeljevali vsak odklon od idealnotipske konceptualizacije javnega prostora. Zaostritev (tudi kot predpogoj za kasnejše stanje) bo torej tudi "enoznačna" uporaba prostora, ki ga posameznik organizira glede na lastne "varnejše" opcije.

³ Gre za dolgotrajno "trošenje" urbanosti, ovrednotenje konteksta ob fotografiranju in neformalnimi pogovori z uporabniki prostora, varnostnimi delavci, policisti in znanci, ki uporabljajo določen prostor (na območju Ljubljane in Kopra med avgustom 2008 in avgustom 2009).

mora že v osnovi nakazati, kako različna stanja diskurza⁴ vplivajo na javni prostor in izpostaviti dejstvo, da se zaostrovanje situacije na javnem prostoru lahko izrazi skozi popolnoma legitimno obliko, ki jo večji del družbe celo spodbuja⁵. Drugo poglavje na demonstrativen način aktualizira padajočo mejo⁶ med javnimi in zasebnimi urbanimi prostori s stališča različnih mestnih uporabnikov.

Tretje poglavje pa razdeli osnovni pojem analize - javni urbani prostor - na tri dele: javnost, urbanost in »prostorskost«. Problemsko izpostavi tiste elemente, ki so pomembni za kasnejše razumevanje problematike, uvodno pa predstavi tudi nekatere primere »zaostritev« iz tujih praks.

Četrto poglavje predstavlja idejno bistvo diplomskega dela. Model štirih stopenj diskurzivnega vpliva ustreza štirim glavnim podpoglavjem, katerih ločenost obstaja le na papirju. Gre za sintezo vseh tistih družbenih predpozicij, katere pogojujejo različni uporabi diskurzivnosti, nanje pa so vezani tudi številni empirični primeri. Čeprav se bo na začetku zdelo, da nekatere splošne družbene značilnosti današnjega časa nimajo ničesar z opisanimi zaostritvami, se bo do konca naloge izkazalo, da lahko popolnoma trivialni pojavi močno vplivajo tudi na »lokalizirane« zaostritve.

Peto in šesto poglavje pa predstavljata ovrednotenje vseh predhodnih ugotovitev. Za vsako fazo posebej izpostavita sodelovanje med »krivci« ter poskusita odgovoriti na začetna raziskovalna vprašanja.

⁴ Vseskozi, ko bomo omenjali pojem diskurz, bo ta pojem zajemal celoto družbenih praks, ki proizvajajo prevladujočo smer razmišljanja. Diskurz se bo v luči naše problematike delil na dve nasprotujoči si praksi. V najpogostejši rabi ga bomo uporabljali za poimenovanje družbenega konstrukta, ki s (selektivno) celoto ideološkega, političnega, tržnega in znanstvega vedenja omogoča in zavira različne prostorske prakse ter si v njih prizadeva vzpostaviti (dominantno) prostorsko mikroklimo. Ko pa bomo govorili o »odstotnosti diskurza«, se bo ta fraza nanašala na situacijo, kjer tržni ali vrednotno-normativni interesi onemogočajo nastanek novih, v občem pa tudi zavirajo kakršnokoli problematiziranje javnih prostorov. Podrobneje o diskurzu v poglavju 4.3.1.

⁵ V modelu je potrebno upoštevati, da zaostritev v urbanem prostoru ne povzroča le namenska "uporaba" diskurza. Zaostrovanje povzroča že oženje pomenskih vrednotenj prostora in neuporaba tipično javnih prostorov (ulica, park, trg, igrišče, nabrežje), pri čemer slednji izgubljajo svojo krajevnost.

⁶ Problem, ki je opazen že pri sami omembi pojma javni urbani prostor, je njegova trodimenzionalna razpetost med dostopnostjo, dojemanjem in lastništvom:

- Besedno zvezo *javni prostor* bomo uporabljali, kadar bomo govorili o prostorih, kateri zadostijo vsem trem zgornjim dimenzijam; pri nobeni izmed njih ne sme obstajati resnejšega zadržka, ki bi nakazoval o njegovih "ne-javni" vlogi. Gre za t.i. tradicionalne javne prostore (ulica, park, trg).
- Besedno zvezo *poljavni prostora ali "novi javni prostori"* pa bomo uporabljali, kadar bomo želeli nakazati na izrazite zadržke pri več kot eni izmed zgornjih dimenzij. Oznako poljavni prostor bomo uporabljali recimo za prostor, ki je v zasebni lasti in/ali v katerem obstajajo resne omejitve v njegovem dostopu (*clubbing* in VIP izkaznice).

1.2 HIPOTETIČNI MODEL IN RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

V prihodnjih straneh bomo poskušali razviti model, ki preko fizičnega javnega prostora tvori odnos med posameznikom (kot psihosocialnim bitjem) in družbo (kot sistemsko entiteto z lastnimi interesi). Vseskozi, ko bomo omenjali »javni prostor«, se ta pojem ne bo nanašal na »fiktivni« javnomnenjski prostor, temveč na fizični javni prostor z izrazito družbeno komponento. Medtem ko so diskurzivne prakse v okviru javnomnenjskega prostora veliko bolj »vidne« in tako tudi podvržene pogostejšim redefinicijam (glej Habermas 1989), temelji slednji model na njegovi prefinjeni uporabi, ki na določenih točkah že meji na *socialni inženiring*⁷ (glej Zukin 2002). Fizični javni prostor je tako nosilec različnih pomenskih vlog in ideoloških sporočil - zato ne moremo trditi, da izvirajo zaostritve le iz diskurza o prostoru, temveč gre za celoto *diskurzivnih praks*, ki javnemu prostoru namenjajo izbrano podobo stvarnosti.

Poudariti je potrebno, da naše izhodišče ne stoji na ideji zatona⁸ »nekdanjega« javnega prostora, temveč na njegovem nedokončanem demokratičnem prehodu. Slednjega ne smemo iskati v okviru geografsko zamejenega urbanega prostora (kasneje ga bomo poimenovali lokaliziran *mikrodiskurz*), temveč v okviru systemskega diskurza o konsenzualnih gradnikih sodobnih družb. Izhajali bomo iz trditve, da značilnosti fizičnega javnega prostora sovpadajo tudi s »stanjem duha« družbe, torej s splošnimi družbenimi diskurzi, ki zadevajo vrednotni konsenz, predpisujejo načine delovanja posameznikov in normativne usmeritve družbe, posledično pa vplivajo na vlogo javnosti in obliko javnih prostorov. Govorili bomo o diskurzivnem vplivu na javni prostor. Tako že na začetku naloge ne bomo problematizirali diskurza o prostoru, temveč splošni diskurz o individualizaciji. *Individualizacija* kot ključni proces obdobja *po moderni* je namreč pri posamezniku povzročila drugačne oblike samorealizacije, s tem pa tudi javni prostor nevede osiromašila različnih pomenov. Tako lahko v situaciji, ko je okvir posameznikove pozornosti popolnoma premaknjen v zasebno sfero, različni interesi brez večjih ovir izkoristijo »neodpornost« javnega prostora, ga kolonizirajo in rekonceptualizirajo v sebi ustrezno vlogo.

⁷ Gre za zbirko načinov, s katerimi različne vladne in privatne skupine vplivajo na vedenje množic.

⁸ Javni prostor ni bil nikoli v zgovini zares javen, niti popolnoma dostopen. Govoriti o izgubljeni "agori", ki smo jo nekoč imeli in izgubili, je torej popolnoma nesmiselno. Naša prizadevanja po demokratizaciji javnega urbanega prostora so se ustavila nekje na treh četrтинah, nakar so vajeji preko diskurzivnega zaostrovanja zopet prevezele različne "hegemonične" strukture (glej npr. Deutsche 1998).

Spodnji model temelji na izhodišču, da so slednje štiri faze *diskurzivnih vplivov* pričakovan⁹ odziv družbenega sistema na značilnosti obdobja *po moderni*. Zaostritve, ki sledijo, so posledice sistemske redukcije kompleksnosti, ko diskurzivni vplivi vzpostavljajo »normalno dinamiko« ekonomskega in vrednotno-političnega delovanja na določeni stopnji. Tako javni prostor na sedanji stopnji družbenega razvoja oblikujejo štiri prevladujoče faze diskurzivnih praks - govorili bomo o štirih *diskurzivnih vplivih*¹⁰:

1. faza: *neproblematičnost prostora kot posledica individualizacije*
2. faza: *navidezna odsotnost stratifikacije in svobodna privatizacija*
3. faza: *»nova diskurzivnost« in nastanek konfliktov*
4. faza: *popolna relativizacija javnega prostora*

Meje med stopnjami diskurzivnega vpliva so v hipotetičnem modelu umetne. Stojimo na nepreverjenem izhodišču, ki nam sugerira, da je problematiziranje javnega prostora zaradi kontinuitete brezskrbne privatizacije in preusmerjanja pozornosti (*Kruha in iger*) v prvih stopnjah onemogočeno ("nevidna" diskurzivnost), ko pa se stvari resneje zaostrijo, je problematika vsiljena s strani različnih interesnih struktur ("vidna" diskurzivnost). Prehod med fazami je odvisen od posameznikove zaznave; zaostritev slednji zazna nenadoma, ko se prvič sreča s situacijo, katera je njegovi percepciji »javnega« še neznan. Ponavadi diskurzivne prakse uspejo vzdrževati javni prostor na najbolj optimalni stopnji (nekje med drugo in tretjo fazo) in do konfliktov ne pride. Ko pa gredo v svojih »optimizacijah« predaleč, takrat posameznik spozna, da mu je »prostor« odvzel del nekdanje samoumevnosti. Od tega spoznanja dalje se »stopnja konfliktnosti« zvišuje, dokler se nekje med tretjo in četrto ne zgodi antropološki šok, ko je prav vsakemu jasno, da v konkretni situaciji ne obstaja več javnega prostora.

⁹ Če je nek pojav "pričakovan", še ne pomeni, da ga moramo kot takega tudi (*bona fide*) sprejeti.

¹⁰ Sintagma *diskurzivni vpliv* je splošen, umeten in pragmatičen pojem, ki smo ga ustvarili, da se izognemo specifičnosti posameznega diskurza. Medtem ko gre pri diskurzu za relativno ozko smer razmišljanja (npr. diskurz o primernih oblačilih), gre pri diskurzivnem vplivu za množico diskurzivnih praks, v katere so vključeni različni subdiskurzi.. V okviru 3. faze je lahko preplet dveh kontrastnih diskurzov - vrednotnega pogleda na svet (meje "dostojnih" oblačil) in neoliberalistične logike (indikator kupne moči), v okviru 2. faze je lahko sestavni del življenjskega stila ali indikator slojevske uvrstitve, v okviru prve pa identifikacija z lastno kliko. Značilnost diskurzivnega vpliva je tudi ta, da zaradi svoje "parcialne" sestave v okviru sistemskega cilja pogosto sodeluje "sovražno" opcijo.

Preden se lotimo analize, moramo dobro opredeliti tudi načine delovanja diskurza. Na tem mestu moramo ločevati med tremi oblikami in dosegi diskurzov, ki smo jih umetno ustvarili, da razložimo nastanek zaostritev:

- a) Splošni družbeni diskurz ali *sistemski diskurz* je odraz prevladujoče »konsenzualnosti«, ki zadeva najbolj splošna vprašanja (usmeritve družbe, pričakovano vedenje posameznika in njegovo vrednotno-normativno reprezentacijo, vloga javnosti). Ponavadi se splošnega družbenega diskurza ne da neposredno zaznati, zato se pogosteje govori o subdiskurzih oziroma diskurzih o posameznih problematikah, ki pa so le modifikacija določene vrednotne, politične ali interesne paradigme¹¹.
- b) »Klima« določenega urbanega prostora izraža navidez samosvojo »filozofijo« prostora - videna je kot *lokaliziran mikrodiskurz*. Gre za pragmatičen in umeten pojem, ki ga vsekakor ne gre razumeti kot avtonomen podsistem.
- c) Tretji pojem je *diskurz o javnem urbanem prostoru*. Izhajamo iz stališča, je edina javnost *fantomska javnost* (Lipman v Deutsche 1998, 319) - zato se diskurz o javnem urbanem prostoru kot samostojen diskurz ne more dolgoročno razviti. V občem bi lahko rekli, da gre za interakcijo med družbo kot sistemom in klimo prostora, katera je navečkrat enosmerna. Diskurz o prostoru je navečkrat le prilagodljiva »fluidna definicija«, saj je zaradi enosmernega vpliva družbe na določen prostor le segmentni odraz systemskega diskurza ali njegovega subdiskurza.

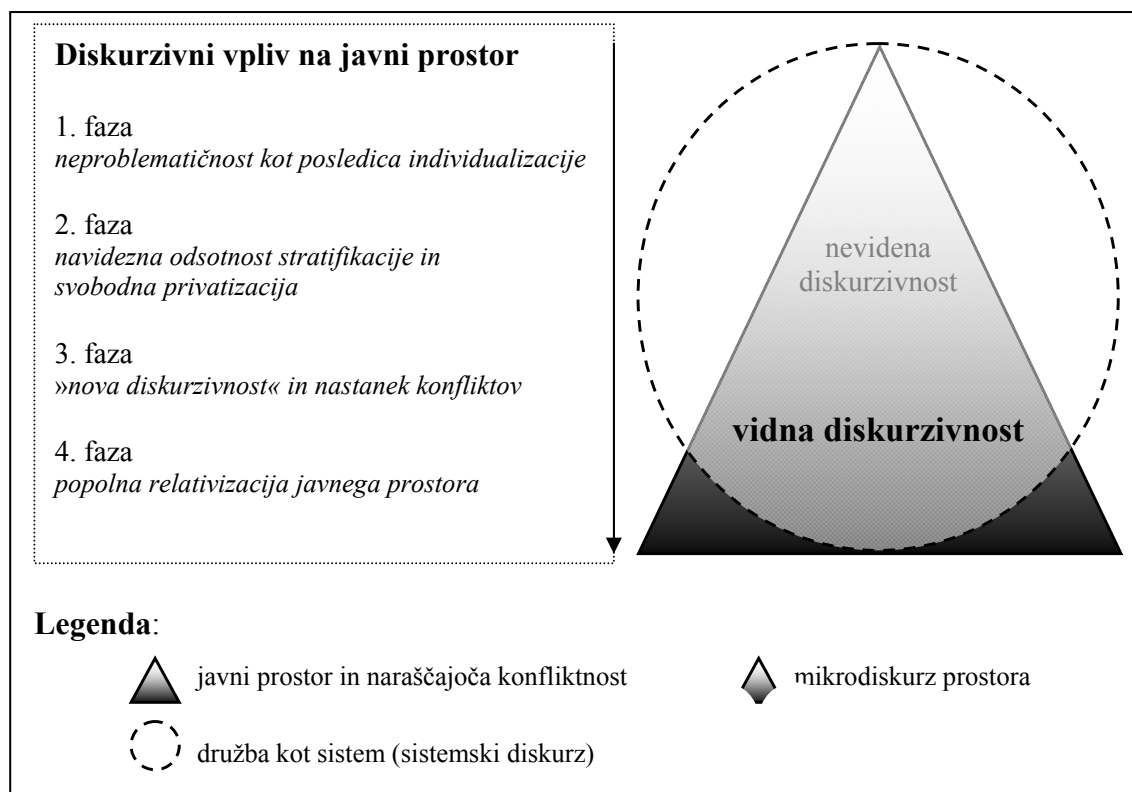
V okviru vsake stopnje bomo sicer ovrednotili »moč« posameznega tipa diskurza, da pa se izognemo konceptualni zmedi, bomo največkrat govorili kar o *diskurzivnem vplivu*. Ta deluje v različnih diskurzivnih praksah, nemalokrat pa se transformira v nediskurzivno obliko¹² - postane inkulturiran v posameznika, kateri ga kasneje predstavlja kot del svoje identitete in na ta način znova konstruira diskurz.

¹¹ Tako lahko v okviru angleške lokalne samouprave, ki jo bomo opisali proti koncu naloge, govorimo o diskurzu o mladini, diskurzu o nesocialnem vedenju, diskurzu o policijski uri, diskurzu o kriminaliteti, diskurzu o družini, pravnem diskurzu, varnostnem diskurzu, čeprav gre le za segmentne dele systemskega diskurza o (konzervativni) usmeritvi družbe. V tem pogledu, če ga ne razumemo v strogem lingvističnem smislu (kot istem izjav in znakov), izjemno spominja na splošni družbeni vpliv - njegova diskurzivna narava pa se izkazuje predvsem v negaciji diskurzivne akcije, torej povratne informacije v nasprotno smer (v modelu jo bomo poimenovali s sintagmo "nevidna diskurzivnost").

¹² Spomnimo se arhitekture v različnih totalitarnih sistemih - ta sicer neposredno ne ustvarja diskurza, vendar pa izkazuje veličino domačega gradbeništva in legitimira obstoječi politični red.

Spodnji model (Slika 1.1) nam grafično ponazarja, kako poteka interakcija med družbo kot *sistemom* (krog) in njegovim sovpadanjem z fizičnim javnim prostorom (trikotnik). Naraščajoča obarvanost »trikotnika« od prve proti zadnji stopnji nakazuje na vedno bolj zaostrene razmere v različnih relacijah javnega prostora, ki sovpadajo tudi s prisotnostjo konfliktov. Prekrivanje družbe in njenih splošnih normativnih okvirjev (v obliki systemskega diskurza) s fizičnim javnim prostorom (v obliki mikrodiskurza) ponazarja krhko naravo diskurza o javnem prostoru, ki nas bo vodila skozi prihodnja poglavja.

Slika 1.1: Grafična ponazoritev odnosa med javnim prostorom in družbo

Kot vidimo, prekrivanje obeh struktur vodi k nastanku (prostorsko) »*lokaliziranega mikrodiskurza*« znotraj določenega javnega prostora (obledel del trikotnika) - gre za mikroklimo prostora, ki jo dojemamo kot samostojno krajevno značilnost. Za nas je pomemben zato, ker se v okviru njega pogosto išče »izgubljeni« javni prostor, čeprav gre le za odraz družbenega diskurza. Keenan (v Deutsche 1998, 324) pravilno ugotavlja, da je javna sfera strukturno drugje, ni niti izgubljena ali potrebna gradnje, temveč se le upira, da bi jo naredili vidno in prisotno.

Model prikazuje tudi dve obliki diskurzivnosti oziroma diskurzivnih praks, »nevidno« in »vidno«. V prvih dveh fazah diskurzivni vpliv zavira problematiziranje o javnem prostoru in družbi nasploh, saj s tem omogoča boljše funkcioniranje »javnih« prostorov ter ohranja nespremenjen okvir družbenosti. Pri »vidni« obliki pa je diskurz namerno izpostavljen, da preko sofisticiranih kanalov sporoča ideološko, socialno ali kulturno prirejeno vizijo normativne »resnice«.

Naša analiza bo torej gradila model razvoja zaostritev od najbolj individualnih samoomejevanj do političnih in socialnih zaostrovanj, ki lahko pripeljejo do »izrednega stanja«. Glede na dosedanje analize razvoja sodobnih družb pa gre pričakovati, da se bodo taiste spremembe izražale tudi skozi prostor. Zato smo oblikovali sedem glavnih sklopov raziskovalnih vprašanj, na katere moramo odgovoriti tekom diplomskega dela:

- a) Ali lahko določimo mejo med javnimi in urbanimi prostori? Kateri so dejavniki, ki vplivajo nanjo?
- b) Ali »novi javni prostori« uspevajo zaradi odsotnosti diskurzivnosti v njih?
- c) Kakšno je razmerje med individualizacijo in družbeno slojevitostjo? Ali individualizacija omogoča večjo družbeno mobilnost?
- d) Ali privatizacija javnih prostorov sproža tudi prostorsko segregacijo?
- e) Ali neproblematiziranje javnih prostorov vpliva na njihovo pomenskost (krajevnost)? Ali zožuje le njihovo vlogo ali vpliva tudi na splošno normativno toleranco?
- f) Kako »novi javni prostori« regulirajo dostopnost?
- g) Kateri so »krivci« za nastanek »enopomenske« diskurzivnosti v javnih prostorih? Ali nanjo bolj vplivajo njihovi »kreatorji« ali uporabniki?

Zavedati se je potrebno, da bo zgornja vprašanja kljub posameznim empiričnim primerom nemogoče posplošiti na celotni javni prostor, bodo pa služila kot smernice, ki nas bodo usmerile k bistvu problema.

2 NEJASNOST JAVNEGA IN »NE-JAVNEGA«

Pred začetkom kakršnekoli analize se moramo postaviti v kožo laika - povprečnega uporabnika javnega prostora. Brez tega, pa čeprav napačnega dojetja javnega prostora ne moremo razumeti težav, s katerimi se srečuje povprečni »mimohodec«. Ker dokazujemo zaostren odnos¹³ med javnim in zasebnim, padajočo mejo, privatizacijo in njene posledice na vsakdan posameznika, mora biti ta prikaz še bolj kritičen, vsakdanji, poln pretiravanja, a hkrati zdravorazumski. V spodnjih odstavkih bomo izpostavili le eno izmed mnogih vprašanj, tj. dojetje javnega (zasebnega) prostora v odnosu do lastništva. Gre za najbolj formalno obliko regulacije javnega prostora¹⁴, ki pa še daleč ni edina. Zamislimo si slednje »sterilne« situacije še razmerah protestov, policijske ure, socialnega razločevanja, enostrankarske države, pandemije, pa dobimo tematiko, ki vzbuja zanimanje, hkrati pa vnaša tudi določeno mero nemira.

Spodnja matrika (*Slika 2.1*) prikazuje skrajno tipizirano konstrukcijo odnosa med dojetjem (kognicijo) in realnim lastništvom nekega prostora. Bralec lahko elemente v matriki po svoji presoji skoraj poljubno premeša po vertikalni osi, saj je vpet v različne življenjske stile, vrednotne usmeritve, prostočasne aktivnosti, nenazadnje pa je odvisen tudi od objektivnih faktorjev, ki omejujejo gibanje skozi javne prostore (vratar).

Slika 2.1: Poskus ponazoritve odnosa med dojetjem prostora in njegovim lastništvom

Dojetje prostora	Lastniška situacija	
	Javni	Zasebni
Obče dostopen	Ulica	Parkirna hiša
Pogojno dostopen	Železniška postaja	Nakupovalni center
Nedostopen	Državna institucija	Stanovanje

Horizontalna os nam prikazuje razdelitev lastništva med tipično javne prostore ter tipično zasebne. Vertikalna os pa ilustrira kognitivno dojetje prostora ne glede na lastniško situacijo. Slednja je za nas bolj zanimiva, saj je odvisna od mnogih faktorjev:

¹³ Zaostren odnos med javnim in zasebnim ne pomeni zidu med njima; zaostrene so posledice, če pozabimo, da javno ne spada v "nove javne prostore".

¹⁴ Skozi zgodovino so "mladi in stari ljudje, ženske, invalidi, homoseksualci, etnične manjšine trpele omejitve njihove svobode gibanja. Javni prostor je bil vedno kontroliran. Nikoli ni bil resnično svoboden in odprt" (Dijkstra v Nissen 2008, 1145)

lastne situacije na trgu, življenjskega stila, izobrazbe, kraja bivanja, celo prostočasnih aktivnosti. Obe osi pa sta izredno dinamični - ne spreminjata se le glede na uporabnika prostora, temveč dobita v različnih pogojih tudi različen pomen. Samoumevnost, s katero se gibljemo skozi določen prostor, lahko zelo hitro trči ob visok zid.

Začnimo pri opisu najbolj neproblematičnih. Na enem polu imamo lastniško stanovanje, ki ga običajno dojemamo kot polje zasebnosti, v katerega javno nima vstopa. Na drugi strani imamo ulico, ki je domena javnosti, katere se ne sme ograditi z ograjo in na kateri se lahko vsaj do neke mere tudi izrazimo¹⁵.

Železniška postaja je dojeta kot javen prostor za potnike javnega prometa. S kupljeno vozovnico si začasno zakupimo uporabo avle, sanitarij in samega vlaka. V kolikor pa bi posameznik želel na tem »pogojno javnem prostoru« izvajati kakršnokoli nekonvencionalno družbeno akcijo ali oglaševanje v komercialne namene, bi se verjetno relativno hitro srečal s tamkajšnjimi varnostniki. Podobno je tudi s poljubno vladno institucijo. Čeprav je v lasti države in s tem tudi slehernega državljana, zanjo veljajo uradne ure dostopa ali vsaj strožje omejitve vedenja. Ne glede na slednje pa se običajen državljan tam zadržuje le takrat, kadar ga tja zanesejo opravki.

Za razliko od zgornjih dveh primerov pa so nakupovalni centri vedno v lastništvu različnih korporativnih struktur, porazdeljenih med državna podjetja in privatne vlagatelje. Sodobnemu »flanerju« je ta prostor dostopen 12 ur, v njem lahko nakupuje »s pogledi«¹⁶, pije kavo ali pa si celo ogleda razstavo na hodnikih. Nikjer pa ni mogoče brez najema promocijskega mesta izvajati komercialne dejavnosti. Kakršnokoli družbenokritično delovanje je v tem »prijetnem«, neproblematičnem in enodimenzionalnem prostoru prepovedano.

Zadnja situacija - parkirna hiša pred ogromnim nakupovalnim središčem - pa se v našem prostoru (govor je o postsocialističnem okolju) zdi najmanj problematična

¹⁵ Vedenje na ulici določa splošni družbeni konsenz. Liberalnost (svoboda) posameznika ne sovprada z demokratičnostjo posameznika; demokracijo določa volja večine nad manjšino (tiranija večine), zato je tudi diskurz o javnem prostoru le "legitimno vsiljen konsenz".

¹⁶ Gre za neposrečen prevod Campbellovega (2001) izraza "*windows-shopping*", kateri je specifična sodobnega nakupovanja. V zgodovini namreč nakupovalec ni šel v trgovino za sprostitev, niti z jasnim seznamom, kaj potrebuje. Pogosto mu je lastnik trgovine ponudil "produkte", za katerih sta potem oba vneto "barantala".

zadeva. V času neobratovanja so parkirna mesta prazna, med obratovalnim časom pa nihče ne preverja, ali si si z nakupom blaga res zagotovil pravico do njegove uporabe. Ker so nakupovalna središča na slovenskem prostoru locirana na mestnih obrobjih (Nove Jarše), kjer so navadno tudi velike stanovalske četrti, lokalni prebivalci čez noč množično uporabljajo te »javne garaže«. Vendar so slednji prostori popolnoma v privatni lasti in tudi laik lahko zadnje čase opaža jasnejšo »markacijo teritorija«, ki se izraža z označevalnimi trakovi, zapornicami, opozorilnimi tablamami in kamerami.

Zgornja konstrukcija je značilna za običajne razmere. Kaj pa se zgodi z javnimi in zasebnimi prostori v najbolj skrajnih razmerah (*slika 2.2*)? Spomnimo se obiska bivšega predsednika ZDA leta 2008 v Zagrebu. Zaradi varnosti so določene ulice nedostopne, prav tako določena ministrstva. Visoke parkirne hiše začasno postanejo opazovalnice ostrostrelcev, šole in vrtci ob vpadnicah pa se zaprejo. V neproblematični simbol zasebnosti - privatna stanovanja - pa vdre ukaz iz javnega življenja. Prebivalci ob vpadnicah morajo po ukazu oblasti izprazniti balkone in celo spustiti rolete. Zadrževanje ob oknih ni dovoljeno, čeprav gre v celoti za last posameznika (Mal 2008).

Slika 2.2: Obisk predsednika ZDA v centru Zagreba aprila 2008

Dojemanje prostora	Lastniška situacija	
	Javni	Zasebni
Obče dostopen		
Pogojno dostopen	Ulica Železniška postaja	Nakupovalni center Stanovanje
Nedostopen	Državna institucija	Parkirna hiša

Spodnja dva primera sta manj skrajna, bolj pogosta, še vedno pa umetno konstruirana. Na *sliki 2.3* vidimo dojemanje brezdomca v velikem zahodnoevropskem¹⁷ mestu. Čeprav živi povsod in nikjer, je močno odvisen od represivnih oblasti, kot tudi od splošne socialne in kulturne klime v državi. V tej luči je javni prostor izrazito diskriminatoren - običajen državljan z državljanskimi pravicami se na njem lahko zadržuje cel dan, medtem ko slednjega privilegija brezdomec nima. Nakupovalni center, državne institucije, javne sanitarije, vse to postane v glavah depriviranih brezdomcev last »bogataške večine«, do katere sami niso upravičeni.

¹⁷ Namerno sem izpostavil zahodnoevropsko mesto, kjer je meja med dovoljenim in nedovoljenim pogosto bolj jasna kot pri nas, »postopaštvo« pa strožje sankcionirano.

Slika 2.3: Brezdomec v zahodnoevropskem mestu

Dojemanje prostora	Lastniška situacija	
	Javni	Zasebni
Obče dostopen		
Pogojno dostopen	Ulica	
Nedostopen	Železniška postaja Državna institucija	Parkirni prostor Nakupovalni center

Prav nasprotno pa kreativni direktor oglaševalske agencije (*slika 2.4*) zaradi svojega kulturnega, socialnega in nenazadnje ekonomskega kapitala dojema javne prostore še bolj javno, saj se v njih znajde, preživi več časa in nenazadnje soustvarja njihovo klimo. Obratnosorazmerno pa - tudi zaradi narave svojega dela - dojema tiaste zasebne prostore v še bolj zasebni luči («hrami potrošnje»). Vendar je njegova percepcija zasebnosti drugačna kot pri brezdomcu - tu je zasebnost dojeta kot *privilegij*, do katerega je upravičen, saj gre za predmet zanimanja njegove profesije. Zaveda se pomena parkirnega mesta in njegove upravičenosti do njega.

Slika 2.4: Direktor oglaševalske agencije in njegov sprehod skozi dnevne sestanke

Dojemanje prostora	Lastniška situacija	
	Javni	Zasebni
Obče dostopen	Ulica Železniška postaja	
Pogojno dostopen	Državna institucija	Parkirni prostor
Nedostopen		Stanovanje Nakupovalni center

Zgornje situacije, čeprav namerno tipizirane, nam sugerirajo zaostreno prihodnost prostorskih praks v Ljubljani in razvitem svetu. Čeprav smo za ponazoritev vzeli le enodimenzionalno sliko, je celoten model mnogo kompleksnejši. Tvorijo pa odnos med lastništvom in dojemanjem prostora tisto polje, kjer v tranzitnih državah zaradi temeljnih premikov v strukturi javnega tudi najhitreje pride do konfliktov. Čeprav obstaja množica modelov, ki razlagajo zaostritve v javnih prostorih, slednji ponavadi vključujejo le »lastniško« privatizacijo (glej Nissen 2008), ne pa tudi ideoloških bojev, socialnega inženiringa ali kulturnih prezentacij. Ponavadi se išče enega »krivca« in analizira en sam vpliv, katerega se eventualno »začini« z ekskurzom v etnične »vode«. Naš namen je skozi nalogo razširiti hipotetični model do stopnje, ko nam bo, čeprav le spekulativno, pomagal oblikovati celotno sliko razvoja urbanih javnih prostorov.

3 TRODELNOST KONCEPTA “JAVNI – URBANI – PROSTOR”

Fizični javni prostor¹⁸ je v prvi vrsti družbeni konstrukt, v katerem je vse - od barve senčnikov pa do zmogljivih nadzornih sistemov - le odraz prevladujočega družbenega diskurza. Z dovršenim družbenim in urbanističnim planiranjem, ogormnimi vložki in nekaj sreče je mogoče še tako onesnaženo pristaniško mesto spremeniti v privlačno turistično točko. Seveda pa je mogoče prostor popeljati tudi v temnejšo smer, ga pretvoriti v “*ne-kraj*”, prazen prostor, kjer njegovo fagično praznino občasno humanizira mimoidoči *tujec*. Prostor je mogoče ograditi z visokonapetostno električno ograjo, konstruirati romanticirano vizijo skupnosti in v sam emblematični vris vpisati *politiko strahu*. Z nekaj moči, kapitala in kančkom diplomacije je mogoče doseči, da se prostor dvigne nad posameznike ter navidez zaživi svoje lastno življenje - in čez nekaj mesecev nihče ne opazi absurdnosti za njegovo betonsko preobleko.

Sledeči sklop poglavji se bo, čeprav eklektično, spustil v nekatere ključne dileme trodelne narave urbanih javnih prostorov. V luči naše tematike bomo v prvem podpoglavju govorili o nedorečenosti pojma urbanost, v drugem se bomo dotaknili obče-političnih problemov javnega in javnosti, v zadnjem pa poskušali umestiti omenjena koncepta v fizični prostor ter uvodno predstaviti nekatere prakse, ki rušijo njegovo prvinsko vlogo. Ko bomo razgalili nekatere izjemno enostavne relacije za kompleksnimi družbenimi vzorci, bomo tudi veliko lažje razumeli, kako se v urbani džungli formira diskurz.

¹⁸ Čeprav mnogi avtorji (glej Hočevar 2000) ločujejo med urbanih *prostori* (spaces) in *kraji* (places), bomo mi uporabljali izraz “prostori” tako takrat, ko bodo le-ti vsebovali visoko stopnjo refleksivnosti, kot tudi takrat, ko bo njihov cilj gola instrumentalna uporaba.

3.1 PROBLEM URBANOSTI

Kadar govorimo o diskurzu, torej neopremljivi abstrakciji (z izredno stvarnimi posledicami), nas bolj kot deklarativna raven pojma urbanost zanima njeno realno bistvo. Gre pri urbanosti le za stranski proizvod “zgoščenosti” ali nekaj, kar je samo sebi namen? Glede na to, da urbanost zadeva izredno široko tematiko, se bomo osredotočili le na tiste dejavnike, ki neposredno vplivajo na diskurz o javnem prostoru. Pri tem je najlažje, da ključne elemente urbanosti proučimo skozi dva predpogoja njenega obstoja: nujnega in zadostnega. Slednja pogoja, ki se med seboj nikakor ne izključujeta, vsak na svoj način konceptualizirata različne ravni urbanosti. Pri prvem pojmovanju gre za neproblematične elemente instrumentalnega delovanja v samem mestu (bivališče, delo, trgovanje). Ko pa govorimo o zadostnem pogoju, ki urbanost formira v fenomen s samozadostno dinamiko, pa je težje trditi, da gre zgolj za posledico “teritorialne” povezanosti.

a) nujni pogoj obstoja urbanosti

Najbolj poenostavljeno, a izredno uporabno ugotovitev o urbanosti je Wirth (v Uršič in Hočevar 2007, 18-19) že pred dobrimi sedmimi desetletji predstavil v članku *Urbanost kot način življenja*. Velikost mesta kot prostorskega agregata, gostota naseljenosti in heterogenost (raznolikost) prebivalstva lahko razmeroma učinkovito razložijo večino primerov “urbane specifičnosti” preteklih obdobj. Kakšen vpliv ima velikost, gostota in heterogenost na mestotvorne funkcije, nam najboljše razložijo razmere v času, ko so se rodili zametki urbanosti.

Prva mesta so nastala v Mezopotamiji, nekje med Evfratom in Tigrisom. Natančen datum verjetno niti ni bistven, bolj pomembna je nova družbena organiziranost, ki je - prvič v taki obliki - nastala zaradi prostorskega zgoščevanja prebivalstva. Childe (v Flanagan 2002, 33) predvideva, da se je združevanje pričelo zaradi banalnega in popolnoma “neurbanega” vzroka: neučinkovitega pridelovalnega sistema. Tri tisočletja pred našim štetjem še niso poznali izpopolnjenih agrokulturnih tehnik, zato je pridelava zahtevala tisočglave množice obdelovalcev, koordinacija le-teh pa je bila možna le ob uporabi “centralističnega” modela vodenja. Ko so mesta prevzela imperijsko vlogo gospodarskih in političnih središč, je to pospešilo tako tehnološki, kot “civilizacijski”

aspekt mesta (Flanagan 2002, 36-37). Starogrška in starorimska mesta so tako vzpostavila prvi, čeravno "aristokratski" model demokratične ureditve, kar je rezultiralo v razširjeni mreži "državnih" institucij. V Starem Rimu naj bi okoli dvesto tisoč revežev že dobivalo "socialno podporo" v obliki kruha (Flanagan 2002, 42), kar je nakazovalo na prve skupne servise. Ti vzpostavljajo zavedanje nečesa, kar je postavljeno med državo in posameznika - nečesa "predjavnega", nečesa, kar v sebi skriva potencial za razvoj "samostojne" urbanosti.

Iz strukture poveljevanja se je tako razvila kompleksna mreža hierarhičnih odnosov, ki se je sčasoma razširila tudi na nekatere druge urbane tvorbe. Čeprav je bilo slednji teoriji očitano (prav tam), da se osredotoča le na "pridelovalno" sfero, lahko idejo prvotnega združevanja razširimo tudi na ostale organizacijske strukture. Oblika mestne organiziranosti je (nehote) ponudila nekaj povsem novega - vrednotenje pomembnosti različnih "urbanih" vlog. Ne glede, ali je šlo za velike vojaške naselbine, trgovinsko dejavnost ali pa sakralne objekte - *funkcionalna diferenciacija*, ki je nujna za obstoj katerekoli kompleksne družbene organiziranosti, je v svoji osnovi prvič vsebovala tudi "stratifikacijsko komponentno". Simbolna hierarhizacija tako izvira iz predantične ocene *funkcionalne pomembnosti* določenega položaja, kot sta za moderne razmere (kontraverzno) trdila Davis in Moore (glej Haralambos in Holborn 2001, 34-35). Ko se je proizvodnja širila iz osnovnih dobrin (*maslo in topovi*) na luksuzne, se je simbolna vloga slojevitosti še razširila. Proizvodnja in nadaljna prodaja finih izdelkov, umetnin in draguljarskih izdelkov je tako le še poglobila razkorak med privilegiranimi in ostalo množico. Hkrati pa je delitev med rokodelskim in poljedelskim delom razvila tudi območja z ustrežnejšo organizacijo produkcijskih pogojev, kjer so delovali ozki specialisti. Prav zaradi specializacije so ljudje postali vse bolj odvisni drug od drugega in na tem mestu so bila mesta že tako nujna, da poti nazaj ni bilo - Mumford govori o "kristalizaciji mesta" in njegovi prevladi nad vasjo (v Uršič 2003a, 19-23). Na tej točki se je še vedno mogoče strinjati, da se je prav iz "geografske koncentracije družbenega presežnega materiala" rodil *urbanizem* (Harvey v Uršič 2003a, 21). Specializacija, ki je ustvarjala presežek, je tu rodila duhovno bazo za nastanek mesta kot družbenega fenomena, ki se že hoče kazati kot pojav *sui generis*. Vendar pa to še zdaleč ni dovolj. Urbanost je vseskozi nastopala kot derivatni proizvod, ki je spodbujala neko pomembnejšo dejavnost. Kaj je osnova za nastanek tiste "igrivosti", ki jo omenja Lefebvre (Uršič in Hočevar 2007, 17) in jo je moč najti le v mestih? Ali lahko časovno

uvrstimo, kje se je zgodil preskok urbanosti iz “delovati v okviru urbane infrastrukture in storitev” v urbanost “zaradi urbane izkušnje same”? Še več, kako enoten je življenjski stil urbanega posameznika - ali gre za samoetiketiranje ali za skupno vsakodnevno izkušnjo, ki sproža zavedanje o urbanosti?

b) zadostni pogoj “samostojne” urbanosti

Kot smo videli v prejšnjih vrsticah, je teatralnost na tej stopnji družbenega razvoja obstajala zaradi pospeševanja gospodarske (vojaške) uspešnosti mesta in zato je še ne moremo govoriti o urbanosti kot posebnem fenomenu. Glede na to, da so bila prva mesta umeščena v obdobje intenzivnih vojaških osvajanj, je bilo tudi kulturno ozadje vezano na mite, legende in junaštva svojih prebivalcev. Identifikacija z mestom se je tako ustvarila skozi teatralno vlogo javnih prostorov, kjer so prirejali igre, simulacije bojev in svečane posvetitve. Če smo kritični do današnjega obsega *infotainmenta*¹⁹, bi morali doživeti predantično mesto. *Družba spektakla* (Debord 2003) je tu uspevala v svoji najveličastnejši podobi; Mumford (v Flanagan 2002, 34) opisuje mesto z “božanskimi kralji, krilatimi biki, moškimi s sokoljimi glavami, ženskami v podobi levinj, ki se vzdigajo v glini, skali, medinini in zlatu”. Center mesta je že arhitekturno nakazoval na teater, kjer se je odvijala nova urbana drama; čeprav še ni zaživelo samosvoje dinamiko, gre za izvorno urbano *prizorišče*. Mesto izpred petih tisočletij ni ločevalo med “nebo in zemljo”; veličastni temlji so segali v nebo in nebeška bitja so bili njihovi prebivalci (prav tam).

Koncept urbanosti želimo nadgraditi z elementi, ki bi, za razliko od “vojaške teatralnosti asirskih mest”, omogočali samovzdrževanje, svojo lastno dinamiko, neodvisno od mestotvornih in vojaških funkcij. Ne glede, kako poimenovanje bomo naredili temu fenomenu, vprašati se moramo, ali sploh obstaja enotna izkušnja urbanosti? Upoštevati moramo namreč, da slednjo gradijo tudi razlike v vrednotnih sistemih posameznikov, različna stopnja kolektivne identifikacije (glej npr. Uršič in Hočevar 2007, 17), kot tudi množica psihosocialnih in intrasubjektivnih edinstvenosti (osebna struktura posameznika).

¹⁹ Spojenka iz angleške predpone *info* (informacija) in dela besede *entertainmet* (razvedrilo).

Mesto nasproti podeželju ponuja krhkejšo in bolj instrumentalno stiko - so pa zato ti ujeti v posebno specifično družbeno interakcijo. Lefebvre (prav tam) pronicljivo ugotavlja, da je slednja podvržena nepredvidljivosti trenutne situacije, ki jo oblikujejo diverzificirani impulzi; igrivost etničnih nasprotij se dopolnjuje s specifično "uličnih" artefaktov, ki prodrejo skozi naše zaznavne procese in oblikujejo samosvojesturbane izkušnje (prav tam). Smiselno pa se je vprašati, kaj če vplivi "igrivih impulzov" ne izvirajo iz same specifične mestne organiziranosti, temveč jo tvorijo nakopičene "strukturne razlike" med posamezniki. Ali lahko le-te pri dveh posameznikih ustvarijo popolnoma drugačni ravni mestnosti, urbanosti, doživljanja in nenazadnje tudi - možnosti dostopa? Četudi je urbanost kot življenjski stil vedno bolj domena *mestnih uporabnikov* in ne (le) meščanov, ali nas determinira (sistemski, strukturalni, kulturni) vpliv, ki določa, v katero raven urbanosti bomo "vrženi"?

Vprašanje o "strukturnih predpogojih urbanosti" zadeva (pre)široko polje razlag, saj njena osnova izhaja iz družbe kot celote. Poskusimo na kratko razložiti "zadostni pogoj urbanosti" z uporabo dveh različnih epistemoloških pristopov. V prvem bomo navedli demonstrativne primere, ki zanikajo urbanost kot izraz strukturalne "vgrajenosti" posameznika v širše družbene razmere, drugi pa priča ravno o tem. Zgornje nasprotje sovпада tudi z dilemo, ali je smiselno govoriti o urbanosti kot življenjskem stilu ali o različnih urbanih izkušnjah. Zadostni pogoj, ki vzpostavlja samozadostno dinamiko urbanosti, mora po neki zdravorazumski logiki izvirati iz družbe in ne "betona", s tem pa se približamo tudi dilemam kulture, slojevitosti in drugih "holizmov".

Novodesničarski in neomarksistični pogledi, katerim se bomo zaradi svoje dogmatičnosti vseskozi izogibali, skoraj v celoti zanikajo urbanost kot fenomen *sui generis*. Čeprav tudi sami trdimo, da urbanost determinirajo močni strukturalni dejavniki, lahko pretirana želja po oblikovanju "resnic" vodi v parcialne razlage - pogledjmo si dva tipična primera takšnih metazgodb. Castells (v Uršič in Hočevar 2007, 21) urbanost enači s "prostorsko izraženo kolektivno potrošnjo", Sanders pa enači urbani življenjski stil z življenjskim stilom srednjega razreda (prav tam). Obe trditvi lahko v luči današnjih razmer kategorično zanikamo. Že samo uvid v slovenske urbane prakse nam prikaže popolnoma nasprotno sliko (glej Uršič 2003a). Vsesplošni "nedeljski izleti" ruralne populacije proti velikim nakupovalnim centrom spodbijajo Castellsove trditve, široke slogovne razlike znotraj srednjega sloja pa rušijo Sandersovo

konceptualizacijo enotnega "srednjerazrednega" življenjskega stila. Ilustrativna primera sicer ne zanikata, da se slednja procesa hitreje razvijata v mestih kot drugje, temveč le opozorita, da urbanosti ne moremo pojasniti le z enim samim, ozkim družbenim pojavom.

Nadaljujmo z dvema podobnima pogledoma iz "mainstream" sociologije. Razliki v njuni znanstveni, predvsem pa vrednotni paradigmi nam bosta pomagali razjasniti odnos med urbanostjo *kot načinom življenja* in urbanostjo *kot izkušnjo*, katerega literatura pogosto predstavlja kot protipol. Avtorja sta si nasprotna tako v "naklonjenosti" do mestnega prostora, kot v okviru pozornosti - za razliko od zgornjega primera pa prikazujeta »tršo«, bolj »vpeto« in stukturalno obliko formacije urbanosti. Marx vidi mesto kot prostor odtujitve, ki je v celoti organiziran za institucionalizacijo izkoriščanja delavcev (glej Haralambos 2001, 41-44; 187-189). Po eni strani lastnik proizvodnih sredstev živi na žuljih delavca, po drugi strani pa je že celoten "skupek mestnih ureditev" (ulice, stavbe, kanali) organiziran tako, da spodbuja opredmetenje medčloveških odnosov (Marx v Uršič 2003a, 27). Za Marxa je torej entiteta urbanosti le instrument kapitalistične ureditve. Nasprotno pa Simmel (v Uršič 2003a, 29) Marxove odtujene odnose vidi daleč od razrednih nepravilnosti - odtujenost je le obrambni mehanizem na množico ojačanih, hkrati pa diverzificiranih impulzov, hitre menjave notranjih in zunanjih vplivov, ki jih mesto ponuja na vsakem koraku. Je "psihološki temelj, nad katerim se dviga velemestni tip individualnosti" (prav tam), kateri omogoča unikatnost posameznika.

Iz česa torej izvira razlika med Marxovim "urbanofobnim" odnosom do mesta in Simmlovo težnjo po "urbani sociabilnosti"? Glede na to, da omenjena avtorja ponavadi razlagamo le skozi izbrana poglavja, bi lahko zaključili, da gre za popolnoma vrednotno konstrukcijo mesta. Če vsak kritično pogleda vase, bo ugotovil, da tudi njegovo dožemanje mestnosti ponavadi sovpada z lastno vrednotno orientacijo. In na tem mestu bi lahko zaključili.

Pa vendar bi se zmotili. Marx in Simmel sta živela - čeprav oba po številnih metropolah - popolnoma različni življenji. Medtem ko je Marx v Londonu v hudi revščini²⁰ do smrti

²⁰ Zaradi svojih komunističnih nazorov je bil Marx izgnan iz mnogih "razvitih" evropskih držav.

razvijal svojo ekonomsko doktrino, je Simmel, znan univerzitetni profesor, v svojem salonskem stanovanju prirejal kulturne večere. Se nam njuno različno dojetje urbanosti še vedno zdi le vrednotno nasprotje dveh mislecev?

Njuna pogleda sta le izraza urbanosti - dveh urbanosti, ki se kažeta kot samosvoji izkušnji. Urbanost je izkušnja, kateri ne gre pripisati enotnega življenjskega stila. "Zadostni" pogoj, ki tvori naslednjo raven urbanosti, lahko strnemo v sledeči odstavek: Urbanost je torej *vrednotno* dojetje prostora, ki pa konstruira individualno *izkušnjo* le-tega skozi različne *strukturalne* predpogoje. Dve različni izkušnji lahko v istem družbenem prostoru in času proizvedeta dva paralelna svetova, v katerem je ena "urbanost" dojeta kot življenjski stil, druga pa se kaže kot duhomorno koriščenje infrastrukture.

Njuni izkušnji lahko brez večjih težav uvrstimo v katerega izmed Gansovih (v Flanagan 2002, 109) življenjskih stilov, ki se med seboj sicer izključujejo, a omogočajo takšno ali drugačno bivanje v mestu:

- a) svetovljani, ki si mesto izberejo kot svoj življenjski prostor, ki jim približa kulturne možnosti (študentje, intelektualci, delavci v zabavni industriji)
- b) neporočeni ali pari brez otrok²¹, katerim bližina mestnega središča omogoča boljše delovne ali razvedrilne možnosti
- c) etnične skupine, vezane na svoje četrti, izolirane od ostalih delov mesta
- d) revni, čustveno ranjeni, ljudje iz razbitih družin, ljudje "nebele" rase
- e) nemobilni ljudje, ujeti v tranzicijo, kateri zaradi različnih (ekonomskih) vzrokov niso dosegli zastavljenih ciljev

Čeprav Gansove (prav tam) ugotovitve izhajajo iz študij primerov ameriških mest (v glavnem Bostona), pričajo o tem, da obstaja več ravni urbanosti, katere pa se ne razvijejo "razvojno". Prvi dve točki izhajata iz spremembe vrednot ob izpolnjenih materialnih pogojih, medtem ko so zadnje tri točke posledica strukturalnih omejitev in kot take oblikujejo manj prijetno, a enakovredno vrsto "urbanosti".

²¹ Čeprav se v angleško govorečem prostoru uporablja posrečen izraz "Childless by choice", bi jim konzervativnejši avtorji lahko nadeli kratico DINK (Dual Income No Kids).

Poglavje lahko zaključimo z novo ugotovitvijo. Zadostni pogoj za obstoj samostojne urbanosti, ki se indicira v “prisrčnih igrivih impulzih”, je v bistvu le izraz prepletanja več ravni urbanosti²². Slednje pa nastanejo le takrat, ko je sočasno omogočena dovoljšna stopnja liberalizacije mesta, da to drugačnost dopušča, kot tudi “razločevanja”, ki poskrbi za njeno sistemsko (beri: ekonomsko) kontinuiteto. Kot smo videli v kratkem zgodovinskem pregledu, se urbanost ne vzpostavi na točno določeno leto, temveč nanjo vpliva *preplet strukturalnih in družbenih predpogojev, kateri omogočajo posamezniku, da si lahko ob ustreznih sredstvih ustvari željeno izkušnjo urbanosti*. Šele ko so izpolnjeni tako zgodovinsko-družbeni pogoji (ustrezna stopnja svobode in demokracije), kot strukturalni pogoji (meritokratska stopnja sredstev), lahko govorimo o eventualno podobnem urbanem življenjskem stilu.

²² O urbanosti kot življenjskem stilu težko govorimo, ker s tem poenotimo urbanost na pričakovan vzorec, ne pa na posameznikovo urbano izkušnjo.

3.2 PROBLEM JAVNOSTI

Na tem mestu moramo najprej pojasniti razliko med javnostjo kot konstruktom javnega mnenja in (urbano) javnostjo kot uporabnikom in domnevno ključnim konstruktorjem fizičnega javnega prostora. Kontrast, ki ga želimo izpostaviti, je predvsem v različni prisotnosti diskurza. Javnost kot polje javnega (mnenja) ima v sami definiciji, vzrokih, delovanju in posledicah vpisan diskurz. Formacija "javnega" je diskurz. Ne glede na njegovo kvaliteto, intenziteto, kritičnost in populizem, lahko ta dva pojma vsaj v funkciji skoraj popolnoma izenačimo. Kadar pa je govora o današnji "meščanski" javnosti, ki pa uporablja ali sooblikuje fizični javni prostor, pa prisotnost v sooblikovanju diskurza ni samoumevna. Diskurzivnost na javnem prostoru je lahko vsiljena, lahko je zavirana, lahko pa se zaradi različnih notranjih vzrokov sploh ne razvije. Da je bila vloga javnosti skozi različna zgodovinska obdobja pogosto potisnjena v kot, je znano dejstvo - vprašati pa se gre, do katere mere si je javnost kot telo izbojevala svojo avtonomno funkcijo? Koliko smo napredovali od razsvetljenstva?

Preden se lotimo proučevanja sodobne javnosti in uporabe javnih prostorov, moramo skozi specifične različnih zgodovinskih obdobj izluščiti ozadje za konceptom *javnega*. Ker nas zanima predvsem stopnja avtonomnosti in demokratičnosti javnosti (ta seveda pogojuje tudi "javno" uporabo nekaterih urbanih prostorov), bomo začeli tam, kjer je pričakovano - v antiki. Obdobje je zanimivo predvsem zaradi enostranskega razumevanja vloge demokracije, ki v temeljih izredno spominja na današnje.

Antična, še posebej starogrška mesta se pogosto pojmuje kot zibelko (urbane) civilizacije. Na tem mestu je pogosto mogoče slišati besede o izjemno demokratični ureditvi, o prvi klasični *agori*²³ javnosti in Aristotlovemu *zoon politikonu*, vendar pa moramo dodati, da zgodnji antični filozofi niso videli "družbenosti" kot dobrodošle specifične. Prej so dimenzijo *javnega* videli kot breme tistemu "naravnemu", *oikosu* (*oikia* - dom in družina); posameznik je bil tako po njihovem obremenjen z dvema svetovoma. Le tiste politične spretnosti, ki so omogočale golo preživetje - govorjenje in delovanje, *lexis in praxis* - so bile cenjene in vključene v področje "človeških zadev" (*ta ton anthropon pragmata*). Govoriti o antiki kot o sinonimu za javnost je preoranjeno;

²³ Osrednji trg, kjer so se v starogrških mestih zibirali svobodni državljani in poslušali novice iz sveta politike.

primerneje je reči, da je bila prvič jasno vzpostavljena distinkcija med zasebnim (gospodinjstvo) in političnim. Šele kasneje, ko so polisi zacveteli v vsej svoji veličini, se je dvignila moč besede, vezana tudi na *logos* in kontemplacijo. Nadomestitev predpolitičnega, "nemega" nasilja z močjo besede je posameznika dvignila nad barbara (Arendt 1996, 26-29).

Iz grške slike javnega prostora kot *agore* pa vendar lahko izluščimo nekaj, kar se do danes ni kaj dosti spremenilo. "Javni prostor" je bila potencialna možnost in ne naravna danost - le če si blestel v svoji "izjemnosti", si resnično izkoristil potencial javnega prostora. Kot prvo, obstajal je problem v njegovi dostopnosti; le majhen delež državljanov - šlo je za svobodne državljane z lastništvom - je imel pravico sodelovati na javnih forumih²⁴. Kot drugo, vprašati se gre o izboru javno problematiziranih tematik (*prednostno tematiziranje*). Ali je bilo to, kar je v resnici bilo videno in slišano, tudi resnična družbena realnost? Arendetova (1996, 53) ugotavlja, da je celo

svetloba somraka, ki po potrebi osvetli naše intimno privatno življenje, odvisna od neizporosno zaslepljujoče luči, ki jo izžareva javnost. Vendar obstajajo številne stvari, ki ne prenesejo svetlobe. {...} Javni prostor pa trpi samo tisto, kar on priznava za pomembno, kar je častivredno, kar vsi opazujejo in poslušajo. Vse, kar zanj ni pomembno, avtomatično postane privatna zadeva.

Če gre antični javnosti očitati selekcijo tematik, kot tudi njenih glasnikov, pa v srednjem veku o kakršnemkoli diskurzivni priložnosti sploh ne moremo govoriti. Evropski družbeni sistem je bil, z nekaterimi zatrtimi odkloni, organiziran tako, da je dopuščal le enovladno (enoumno) ideologijo. Vsako delovanje izven sfere družine je zadevalo "Kristusovo nevesto", ne glede, ali je šlo za fevdalno oblast ali "gostilniško" zborovanje. Le-ta je bila nadomestek za javnost, še več, bila je edina sprejemljiva javnost. Delitev na javno in zasebno v tem obdobju torej ni smotrna, saj so se dogme prelivale v iz ene sfere v drugo (Habermas 1989; Arendt 1996). Nekaj pa je vseeno spominjalo na antično dobo - z višjim položajem se je višala tudi zmožnost lastne reprezentacije izven zasebne sfere. Habermas navaja primer javne reprezentacije gospostva, kjer je bila oblast utelešena v njegovi javni funkciji (Habermas 1989, 294-295), ščasoma pa se je to prelevilo tudi v posameznikove atributske lastnosti: insignije

²⁴ To je v praksi pomenilo, da so bili resnično svobodni le "nosilci patriarhalnih vlog".

(orožje), habitus (pričeska), gestiko, retoriko in kodeks obnašanja (Habermas 1989, 20). Kot samostojno telo javnost v srednjem veku torej še ni obstajala. Ta je nastala nekje med renesanso in razsvetljenstvom. Začetki so banalni; kot smo prej govorili o reprezentaciji gospostva, se je nekje za časa zloglasnega Ludvika XIV. razvila *reprezentativna javnost* v funkciji reprezentacija monarha in njegovih "prijateljev". Znotraj države se je razvila klika "dobre družbe" - ta elitistična javnost je posedovala samosvoj *habitus* in "*patos*"²⁵, ki je na "parketu družabnosti" prvič po srednjem veku razvila razmeroma individualiziran življenjski stil (Habermas 1989, 23).

Seveda pa zgornjega primera ne moremo šteti za resno strukturno spremembo javnosti. Zgodila se je slučajno, na točno določenem mestu in zaradi točno določenega razloga - ekscentričnosti francoskega kralja. Prave spremembe so se zgodile v razsvetljenstvu²⁶ in reformaciji. Tu vidimo nasproti srednjemu veku dve glavni prelomnici, ki se med seboj dopolnjujeta:

- a) Po eni strani gre od renesance naprej za velike spremembe v sami infrastrukturi in ureditvi držav: mednarodna trgovina, prometne linije, borze, pošta (dostopna javnosti), tisk, merkantilizem, delniške družbe in enoten davčni sistem. Vse te novitete zahtevajo stalno *javno upravo*. Javno je postalo "državno" in reprezentacija javnosti se ni več nanašala na osebo ali dvor, temveč na državo – v ta čas pa uvrščamo tudi nastanek *meščanske javnosti*. Slednja je ščasoma postala "pendant" oblasti, hkrati pa je to pomenilo, da so v okviru javnih zadev začeli urejati tudi zasebne zadeve (sociala) (Habermas 1989, 27-32).
- b) Drugi veliki premiki zadevajo spremembe v paradigmi mišljenja. Razsvetljenstvo postavi v ospredje človeka, razum, racionalizem in izpostavi zmožnost in nujnost obvladovanja narave. Na tej točki so se pojavili tudi zasebni prostori, ki so postali posameznikov tempelj profanosti. Reformacija uveljavi religiozno svobodo in s tem privatizira religijo. Vsem tem spremembam pa sledijo tudi premiki na mikro ravni; posamezniki začnejo razmišljati o pomenu zasebnosti in javnosti. Prvič se (javno) razmišlja, do katere mere sme "javno" penetrirati v zasebno sfero. Še več, posamezniki spoznajo dosege javnega

²⁵ "Patos" v dobesednem pomenu pomeni zanos; mi ga bomo uporabljali, kadar bomo želeli predstaviti indikativno vedenje, ki izvira iz "strukturalno-kulturnih" lastnosti posameznikovega družbenega "razreda". Zanos te vrste posameznik ne more "pridobiti", ampak je, podobno kot habitus, "vpisan v telo".

²⁶ Habermas (1989) se sklicuje na Kantovo filozofijo in njeno konceptualizacijo razsvetljenstva.

zborovanja, s katerim lahko kot posamezniki tvorijo *civilno družbo* in se hevristično zoperstavijo oblasti. Posamezniki v “publikumu” postavijo na piedestal zasebne teme - meščanska javnost torej služi kot “buffer²⁷“, kjer se vzpostavlja *javno mnenje* in s katerim skušajo vplivati na oblast. Ko postanejo kavarne, pubi in saloni prenasičeni, model meščanske javnosti zopet dobi reprezentativno telo in zastopanje večine prevzame relativno majhen sloj *buržuazije* (Habermas 1989)

Čeprav smo orisali le dva “plodnejša” obdobja v razvoju javnosti, antičnega in “razsvetljenskega”, vidimo, da v obeh javnost pogosto ni služila svoji “javni” funkciji. Problem obeh obdobjev gre iskati v dejstvu, da obstaja ogromen razkorak med “javnim” in javnostjo. Problemi so najmanj trije:

- a) “javno” pogosto ni last javnosti (javno je državno)
- b) cilji javnega in javnosti se razlikujejo
- c) javnost nikoli ne predstavlja celotne populacije (buržuazija kot samooklican reprezentant ljudstva)

Javnost je torej fluidna tvorba, ki se oblikuje kontekstualno²⁸, selektivno, ki se (interesno) ukvarja s poljubni segmenti “javnega”. Ali lahko vsaj 20. stoletje ponudi bolj obstojno obliko javnosti? Slednjo namreč krvavo potrebujemo; brez relativno trajne in avtonomne “javnosti” je namreč nesmiselno govoriti o fizični manifestaciji le-te.

Tako moramo le za voljo pojasnitve pozabiti na upravičen dvom in se osredotočili na ideal, h katerem bi javnost morala stremeti. Nominalna vloga (meščanske) javnosti kot avtonomnega telesa bi morala zagotavljati razvoj javnega dialoga, diskurza, emancipacije, pa tudi urbane kulture in utripa krajevnosti. Jakhel (v Uršič 2003a, 32-33) vidi slednjo kot institucijo, ki omogoča izmenjavo mnenj, argumentacijo, pa tudi konflikte, iz katerih se kasneje izkristalizirajo skupne meščanske vrednote. Diskurzivnost, katera je kot zmožnost vsaj teoretično svobodna in dostopna vsakemu mimoidočemu, se v idealnih razmerah lahko vrši na vsakem prizorišču, ki ima določeno simbolno vlogo, pa naj bo to stopniščno shajališče ali galerija. Vendar pa Jakhel (v

²⁷ Iz fizike: blažilec, vmesno območje.

²⁸ “Javno” je bilo vseskozi konfuzno razpeto med “javno” oblastjo, buržuazijo kot samooklicanim pooblaščenecem širše javnosti, občasno pa je sliko začinil še proletariat z revolucijami, ki pa niso segle prav daleč.

Uršič 2003b, 880) doda tudi, da ima slednja v okviru urbanosti “prisilen značaj”: “Urbanost je strogo predpisano obnašanje in obenem “oder”, na katerem se to dogaja”. V okviru urbanosti je torej predpisana tudi ustrezna oblika javnosti. Podobno tudi Habermas (v Uršič 2003a, 32) opozarja na prisilno homogenizacijo mnenj, podrediva posameznika urbani večini in nasploh pomanjkljivo možnost nastanka alternativnega diskurza. Njegove ugotovitve lahko do nekatere mere podpremo tudi z argumenti slojevitosti, ki jih najdemo tekom zgodovine. Kavarne kot tipične primere javnih forumov (pomislimo na angleški izraz “pub”) so tekom liberalizacije trga “okupirale” skupine z ustrezni potrošno zmožnostjo, s tem pa je odšel tudi “feedback” in kritično oblikovanje stališč. Prvotno vlogo kavarn je tako nadomestila profitabilna vloga, diskurz pa široko sprejemljive potrošne vsebine (prav tam). Vendar se moramo na točki, ko današnjim “hramom” javnosti očitamo tržno in nediskurzivno vlogo, vprašati, ali so bili javni forumi skozi zgodovino sploh kdaj zares javni.

Sorokin (v Deutsche 1998, 283) vidi javni prostor kot prizorišče politike, ne pa prostor, ki bi ga morali zaščititi “od” politike. Je ta izgubljen javni prostor, iz katerega smo bili domnevno “izbrisani”, v okviru civilne družbe sploh kdaj zaobjel vse družbene skupine²⁹? Kakorkoli vzamemo, gre za romanticirano vizijo “tradicionalne javnosti”, na katero lahko kot na ideal gledamo le mi, ki živimo v drugem obdobju. Robinson (v Deutsche 1998, 285) tako zastavlja vprašanje: “Za koga je bilo mesto nekoč bolj javno? {...} Če tako, kje so bili delavci, ženske, lezbijke, geji, temnopolti?”. Ko v problemskem modelu diplomskega dela izhajamo iz prepričanja, da je bila demokratizacija javnega prostora opuščena nekje na treh četrтинah³⁰, moramo trezno upoštevati Žižkovo (v Deutsche 1998, 325) izjavo: “Nikoli nismo imeli, kar smo izgubili”. Zato se bomo tudi sami vseskozi zavedali, da je javnost, tako kot demokracija, *ideal*, ki se ga ne da nikoli popolnoma doseči. Javni prostor bi v svoji idealizirani podobi moral biti konstitutivni element svobodne družbe, ki svobodo bolj kot družbi prinaša posamezniku - skozi svobodo duha.

²⁹ So bili Hotel de Rambouillet, pa *saloni*, ki so gostili umetnike, znanstvenike, mislece, res javno dostopni? Čeprav je večina gostov res izhajala iz vrst meščanstva, so jih ponavadi gostili aristokrati in bogati mecenarji.

³⁰ Pri takih ocenah je potrebno biti pazljiv. Vedno je treba pojasniti, da gre za razvite, relativno demokratične države; “tri četrтine” je namreč privilegij, ki ga večina svetovnega prebivalstva nima.

3.3 PROBLEM PROSTORA

Sedaj, ko smo deloma že pojasnili javnost in njen odnos do "javnega", moramo te ugotovitve vključiti v fizični urbani prostor. Čeprav bi iz pojmov "dostopnost, lastništvo, in dojemanje" verjetno lahko napisali definicijo, bi bila ta tako "papirnate" narave, da bi se porušila ob prvem konkretnem primeru. V tem podpoglavju se bomo zato raje lotili analize tistih konceptov, ki jih potrebujemo za problematiziranje hibridne narave sodobnih javnih prostorov. Javni prostor mora za svoj obstoj zadostiti najmanj trem dimenzijam: a) zanj mora biti odrejen določen prostor, b) njegova funkcionalno vloga mora odražati tudi njegovo simbolno pomenskost³¹ in nenazadnje, c) omogočen mu mora biti javni dostop in svobodna uporaba.

a) fizično opredmetenje družbenosti

Prostor mora nekje obstajati. Mora ga definirati beton, trata ali steklo, njegovo izpostavljenost pa morajo zamejevati ulice, pločniki, reka, stavbe ali druga infrastruktura. Ta dimenzija je, dokler se ne pojavi ograja s ključavnico, dokaj neproblematična. Težavo pa vidim predvsem v spojitvi fizičnega prostora z dvojno naravo "javnega". Fizični javni prostori so lahko javni le v smislu lastništva; so v javni (državni) lasti in večinoma ne regulirajo dostopnosti. Vendar pa "prostori javnosti" vsebujejo tudi simbolno dimenzijo; so namreč edini prostori, na katerih lahko širša javnost izraža³² strinjanje ali nestrinjanje z družbenimi problemi. "Javnost" javnega prostora je torej dvojna; bolj kot to, da je javno dostopen, gre v njegovem okviru za *fizično manifestacijo družbenosti*. S tem, ko se omejujejo njegovo dostopnost ali pa ko se oblikuje diskurz o njem, se posledično vpliva tudi na občedružbena vprašanja. Poseg v fizični javni prostor je posredno poseg v diskurz o družbenih problematikah, ne le v razmišljanje o dotičnem prostoru.

³¹ Javni prostor izraža pomenskost že s tem, ko je javen, saj s tem reflektira celotno družbo (ulica je lahko le instrumentalna vez med dvema krajema, lahko pa z poimenovanjem "Dunajska" simbolizira vlogo nacije v času Avstroogrske). Lahko pa tudi s konkretnimi fizičnimi izrazi tematizira določeno družbeno, zgodovinsko, nacionalno vrednost (spomenik na trgu). Iz tega izvira tudi dilema, ali je ja pomembnejši javni dostop, ali pa mora javni prostor tudi spodbujati posameznika k diskurzivnosti.

³² Pri tem seveda govorimo o demokratičnih ureditvah; spomnimo se Miloševićeve tajne policije in njene vloge pri zbiranju podatkov na javnih prostorih.

b) pomenskost prostora

Kot smo nakazali že v prejšnji točki, lahko pomenskost prostora proučujemo iz dveh zornih kotov. Pomen je lahko vpisan v prostor preko uporabe določenih fizičnih simbolov in izhaja neposredno iz njegove funkcionalne vloge. Tvori pa se tudi skozi njegove diskurzivne zmožnosti in priložnosti, spore, redefinicije, nenazadnje je odvisen od kulturnih in pravnih norm v državi. Tako je bilo potrebno njegov pomen v vsakem družbenem prostoru in času izpogajati - zato je smotrno trditi, da je ena izmed najpomembnejših dimenzij pomenskosti prav diskurzivnost in procesi, ki se sprožajo ob njej (konfliktnost). Problematizacija je pokazala svoj potencial zlasti pri oblikovanju nacionalnih držav in nastanku prvih *teritorialnih identitet* - slednje so se lahko obdržale le ob kontrastu do drugih teritorialnih identitet (Mlinar 1994, 136). Mlinar tu ugotavlja: "Konfrontacija, in ne le goli obstoj v prostoru je tisto, kar prispeva k vzpostavljanju posamezne identitete" (prav tam). Ali lahko v času, ko so ravni globalnega in lokalnega neločljivo prepletene, dostop pa razmeroma prost (glej Mlinar 1994), trdimo, da je problematizacija prostora nepotrebna?

Habermas (1989) vidi javni prostor kot vmesno območje med buržuazijo in državo, kjer se izpogajajo pravice. Ker večina posameznikov meni, da so pravice izpogajale že generacije pred njimi, se tudi njihov okvir pozornosti premika v smer "zasebnosti". To se v prostorskem smislu manifestira tudi skozi uporabo drugačnega tipa prostorov; o zasebnih problematikah se tako ne more debatirati na hladnih ulicah, temveč v primernejših in bolj "domačih" javnih prostorih. Ta značilnost na preprost način razrešuje tudi eno izmed zahtevnejših dilem diplomskega dela - kako povezati fizični javni prostor z javnimi problematikami širše družbe. Značilnosti "novih javnih prostorov" (od dostopnosti do tematske obarvanosti) namreč skoraj v celoti sovpadajo z okvirom pozornosti povprečnega posameznika. Le kadar je situacija res kritična, kadar javni problemi preveč posežejo v zasebnost, takrat posameznik prikoraka iz "neproblematičnih" prostorov na ulico, kjer za en dan postane tudi ponosni protestnik. Proučevati način uporabe urbanih prostorov pomeni posredno proučevati tudi značilnosti sodobne družbe. Še več, stanje javnega prostora ustreza stanju duha družbe.

Če torej kontinuirano javno problematizacijo razumemo kot konstrukcijsko »lepilo« demokratskega razvoja, njena dolgotrajna odsotnost v današnjih razmerah gotovo ne

pomeni nič dobrega. Transformacija v neko harmonizirano okolje brez nejasnosti in sporov posledično ukinja tudi osnovne “konstituente” družbenosti³³. Hkrati pa se s tem osiromaši sam pomen javnega prostora, zoži številne interese na enega samega ter potiska njegove uporabnike v prostore, kjer ta pomenskost domnevno obstaja. Je pripisana, na prvo žogo tudi privlačna, a izvira iz zasebnih interesov in ni spontani javni “novum”. Ali lahko torej s povečano - recimo rajši drugačno - pomenskostjo spodbudimo tudi njen javni potencial?

Postmoderna mesta se v času, ko tudi globalno tekmujejo med seboj, poslužujejo številnih strategij za povečanje prepoznavnosti (distinktivnost). Mnogi avtorji (glej Hočevar 2000) trdijo, da je moč obogatiti pomen prostora s tem, da mesto na številnih krajih ponudi visoko stopnjo specifičnosti in posebnosti vizualno-simbolnih prizorišč. S tem se sodobni prostori resda izognejo instrumentalni, purificirani uporabi gole infrastrukture, vendar pa se s tem ne poveča njihova javna vloga, niti *diskurzivna priložnost*. *Prizoriščnost* je v kontekstu “zaviranja ali spodbujanja” diskurza ustrezen pojem le, kadar gre za idealnotipsko razumevanje javnega prostora - sama prizoriščnost nakazuje na poudarjeno simbolno, performativno vlogo “krajevnosti”, ne pove pa ničesar o naravi njenih dolgoročnih interesov. Dvojnost “novih javnih prostorov” odlično definira sintagma *postmodernega urbanega prizorišča*; gre za koriščenje vizualno-simbolnih načel pri izrazito postmaterialistični³⁴ reprodukciji “prostorjenja”, ob tem pa za načrtno kombiniranje javnega, kolektivnega in zasebnega “performensa”. Postmoderno urbano prizorišče dopušča relativizacijo javnega in zasebnega prostora (Hočevar 2000, 139), hkrati pa brez tveganj omogoča drugačnost in nered, ki sta kontrolirana, sterilna, in nadzorovana. Kontradiktornost “novih javnih prostorov” sama po sebi zahteva določeno stopnjo materialnih sredstev, da omogoči fuzijo javnega in zasebnega v neko novo kolektiviteto, kjer vprašanja statifikacije, meja, javnega in zasebnega niso več pomembna. S tem se mestnemu uporabniku zazdi, da vseskozi sokonstruira javno dogajanje v mestu.

³³ Javni urbani prostor je v svoji klasični vlogi tudi odraz trenutnih razmer in težav v družbi, in ko mu pripisemo določeno prirejeno mikroklimo, izgubimo enega izmed glavnih medijev družbenega stanja.

³⁴ Postmaterialistično prostorjenje se nanaša na naravo prizorišča, ne pove pa ničesar o njegovih dolgoročnih interesih. O splošni razlagi postmaterialistične orientacije glej Inglehart (1990).

c) regulacija dostopa in uporabe

Čeprav mnogi pokazatelji pričajo o spremeninajoči se vlogi javnih prostorov, je regulacija le-teh pojav, ki se skozi zgodovino spreminja le v formi. Če smo do sedaj izpostavili predmetnost, pomenskost, konflikte in regulacijo, pa moramo za nadaljevanje analize te pojme preoblikovati v kolikor toliko "berljivo" obliko. Tu nam v pomoč priskočita Low in Smith (v Nissen 2008, 1130), ki konstruirata odlično definicijo, katera v osnovi ne problematizira, do katere mere so današnji javni prostori še javni: "Javni prostor se *tradicionalno* razlikuje od zasebnega v *pogojih dostopa*, vira, ki določa *kontrola vstopa* vanj in njegove narave, *sankcioniranju* individualnega in kolektivnega vedenja na določenih prostorih, in v *splošnih pravilih* njegove uporabe".

Prav poudarjeni pojmi (normativno vedenje, pogoji dostopa, kontrola vstopa, sankcije) so v "novih javnih prostorih" izjemno spremenljivi kontinuumi. Predvsem prost dostop in svobodna (politična) uporaba sta tu v času, ko mesta v vizualno reprezentacijo vlagajo milijardne vložke, postavljena pod vprašaj. Ulice, trgi in parki so nesporno dojeti kot najbolj javni kraji v mestu, se pa ravno na njih dogajajo temeljne spremembe v razmerah njihove uporabe. Prihodnje odstavke bomo zato namenili uvodni primerjavi med Ljubljano in New Yorkom, da si bomo lažje predstavljali, v katero smer se razvija javni prostor.

Ko gre za relativizacijo meje med javnim in zasebnim, je slednjo verjetno najlažje predstaviti na primeru ZDA. New York je "*das Experiment*"³⁵ umetne konstrukcije *normalnosti*, postavljen v popolnoma avtentično okolje. Zukinova kot ena izmed najopaznejših avtoric gleda na spremembe javnega prostora predvsem s stališča premikov v virih urbanih kulturnih identitet (Zukin 2002, 24-25). Avtorica razvija svoj pogled na privatizaciji javnih prostorov, ki temelji na umetni rekonstrukciji javne kulture in iz nje izhajajoče vizije "normalnega" javnega prostora. Kulturna identiteta mesta se v svojem najopaznejšem, vizualnem elementu kaže prav skozi kulturno in socialno reprezentacijo javnega prostora.

³⁵ *Das Experiment* (2001) je odličen nemški film, ki temelji na Stanfordskemu ekperimentu iz leta 1971. Ta je nazorno pokazal, kako brez zadržkov se ljudje vživijo v dve polarizirani vlogi: "Mi" in "Drugi".

Zukinova (2002, 26-32) gleda na spremembe v javnem prostoru skozi diskurz, ki se je vzpostavil tekom socialne zgodovine ameriških mest in se v skrajnih pogojih nadaljuje še danes. Sedemdeseta leta so New Yorku postregla s pomanjkanjem postelj v mentalnih ustanovah, zato so - bolj v politični klimi tistega časa - ulice preplavili "Drugi". Ti so se vedli nenormalno, bili dezorientirani in že navzven kazali, da se jim bo vsak čas "utrgalo". Sočasno je mesto pod različnimi župani postajalo izrazito socialno segregirano; ljudje so porabili več ur za pot iz svojih četrti v službo, infrastruktura je bila nefunkcionalna, dosti pa je bilo tudi priseljencev, ki so opravljali slabo plačana dela. Razmere so se še zaostriale v osemdesetih letih, ko so urbanistične direktive rušile stara bivališča v centrih mest, parki pa so postali improvizirana prenočišča novopečenih brezdomcev (Smith v Vidmar 2009). Dno je New York po Smithovo (prav tam) dosegel pod Giulianijem, ko je policija množično zapirala brezdomce, na ta način pa želela demonstrirati pravila in disciplino novega župana. Dosegla pa je kvečjemu nasprotno - strah pred "Drugimi" se je zajedel v kosti mnogih meščanov, ki so odgovorili s krutimi napadi na deprivirane skupine.

Bolj kot povečan kriminal je v oči bodla vidna prisotnost "čudakov" in "sumljivcev", ki so se prosto sprehajali po javnem postoru. Z odločno revitalizacijo parkov so oblasti želele zagotoviti drugačno "socialno arhitekturo", ki bi zopet privabila "normalne" uporabnike. Parki v New Yorku pa so posledično danes manj javni kot kdajkoli v preteklih stotih letih; skoraj v celoti se financirajo iz privatnih virov, zamejeni so z ograjami, nadzorujejo pa jih varnostniki. Zasebna združenja, ki upravljajo z njimi, so tako postali celo "arbitri" med skupinami, ki želijo koristiti parke; organizirajo prireditve, določajo, ali bodo protestnikom dovolili vstop vanj, celo zaposlujejo nezavarovano delavno silo (Zukin 2002, 28). *The Bryant Park Restoration Corporation*, katerega največji član je televizijska mreža HBO, je Bryant park gentrificiral z viktorijanskimi kioski, ob katerih lahko meščani uživajo v "bifetni" hrani - Zukinova (2002, 28) govori o "*pacifikaciji z kapučinom*". Omenjena televizijska korporacija³⁶ pa seveda poskrbi tudi za sodelovanje med štirimi varnostniki in štirimi policisti v civilu. Na prvi pogled je park postal vzoren primer urbanosti; od devete zjutraj pa do sedme

³⁶ Tudi *Sony Plaza* je šolski primer izjemno popularnega "javnega" prostora v razgibanem delu New Yorka, ki ga nadzira velika multinacionalna korporacija. Na spletni strani Yelp (2009) je Sony Plaza v očeh njenih obiskovalcev dojet le kot javni prostor. Jamel iz Jackson Heightsa piše: "To je odličen prostor, kjer se ustaviš in spočiješ, ko si v bližini. Je zelo privlačen *javni prostor*, kjer se lahko s svojim prenosnikom usedeš, odgovoriš na email-e in se pripraviš na sledeče sestanke..." (Yelp 2009).

zvečer napolnjuje park kar do šest tisoč obiskovalcev, ki posedajo po klopeh, “piknikujejo” po zelenicah in se smeji HBO-jevemu komedijantu. Prav zaradi “uspešnega” socialnega dizajna³⁷ se po New Yorku kar vrstijo BID-i, ki upravljajo z javnim prostorom. Kratica BID stoji za izrazom *Business Improvement District*; gre za zasebna združenja, ki za ceno vlaganj v javne prostore pridobijo pravico do celostnega upravljanja z njimi (Zukin 2002, 32-34) in oblikovanja samosvoje notranje politike.

Čeprav ameriških razmer ne moremo uporabljati za dokazovanje zatona javnega prostora, pričajo o trendu njegovega družbenega urejanja, ki z minimalnimi kulturnimi modifikacijami velja za globalne razmere. Nissen (2008, 1132) navaja množico arhitekturnih konstruktov iz Kanade in Nemčije, ki ulicam odvzemajo svojo politično vlogo. V kanadski Alberti je ogromen sistem povezovalnih “tub” *Plus 15* sestavljen iz več kot 15 kilometrov nadcestnih “pločnikov”. Slednja infrastruktura niti ne bi bila problematična, če ne bi povezovala le komercialno zanimivejših področij. Podoben proces, čeprav šele v povojih, pa je moč opaziti tudi na ulicah Ljubljane. Najbolj obiskani, s tem pa tudi najbolj javni, postajajo prostori v zasebni lasti. Tako so tudi v najbolj “družbabnem” času največje ulice očiščene pešcev, kateri so v ogromnih masah nagnjeni v novih javnih prostorih. Ulice in trgi so tako le “tunelska” infrastruktura, po katerih se prispe do uporabniškega cilja - tako postajajo pomembnejše celo ulice, ki povezujejo “nove javne prostore” s parkirišči (Breg³⁸) (slika 3.1).

Slika 3.1: Slovenska cesta (levo) in “kolonizirani” pločniki Cankarjevega nabrežja (desno) na isti avgustovski petek

³⁷ Golderberg (v Deutsche 1998, 285) ob pogledu na revitaliziran Bryant park pravi: “{...} sedaj pa se zdi, kot da so ga vrgli v neko idilično pokrajino, daleč, daleč od tu”.

³⁸ Tekom nastajanja slednjega dipolomskega dela je mestna administracija zaradi “tunelske vloge” očitno spoznala prizorišni potencial ulice, jo zaprla za promet in razširila v sprehajališče.

Cankarjevo nabrežje ob Ljubljani, za katerega se je uveljavilo neformalno poimenovanje *Plaža*, je med poletnimi, pa tudi zimskimi meseci priljubljeno zbirališče Ljubljančanov in tujih turistov. Lokali z letnimi vrtovi ponujajo "martinčkanje" ob sončnih popoldnevih, ponoči pa Plaža bolj kot karkoli drugega postane socialna plaža - "biti tam" je odraz nove prostorske identitete, ki gradi posameznikovo podobo. Na tej točki velja izpostaviti, da je Cankarjevo nabrežje javni prostor, celo ulica s hišnimi številkami. Lokali tam imajo uporabno dovoljenje, njihovi zimsko-letni vrtovi pa zasedejo večji del ulice. Tu ne prihaja le do (fizične) okupacije javnega prostora, temveč tudi do mentalne samoumevnosti, ki nam sugerira, da je situacija tako "prijazna", da v večernem *dolce far niente* meja med javnim in zasebnim ni več pomembna. To romanticirano idilo pa na trenutke zmoti element, ki ne paše zraven - vhod v ozko, srednjeveško uličico brani odločen varnostnik. Čeprav je njegova pristojnost vezana na sam lokal, njegova prisotnost na ulici nakazuje, da je lokalni "gatekeeper" in da je v primeru ekscesa pripravljen posredovati. Kljub temu, da so njegove pristojnosti na ulici nične, seže njegova simbolna moč mnogo dlje od dejanske.

Relativizacija javnega prostora se v normalnih razmerah (beri: normalna tržna dinamika) odvija tako tiho in subtilno, da se je sploh ne opazi; ščasoma nas podoba varnostnika v parku niti ne zmoti več, saj je tu zaradi »pravih« razlogov. Obiskovalci, turisti in meščani dojemajo ta nadzor kot presežek, ki se jih »itak« ne tiče, ker »ne počnejo nič *narobe*«. Tako razmišljanje pa je sila naivno; kaj *je* in kaj *ni* narobe je »odvisno od tistega, ki definira, kaj je narobe« (Atkinson v Nissen 2008, 1140). Oblastniki se namreč zavedajo, da je legitimacija z zagotavljanjem povečane varnosti najlažja pot do zastavljenega cilja. Z »arhitekturo varnosti« daje mesto občutek urejenosti, čistosti in nadzorovanega napredka. Hkrati pa ljudem vsiljuje nekakšno atomiziranost, ki spodbuja razmišljanje, da prav vsak lahko hipoma postane žrtev nasilja (van Dijk v Nissen 2008, 1143-4). Povečan nadzor nad javnim prostorom po eni strani sproža *moralno paniko*, hkrati pa povečuje podporo javnosti, saj je vendar »veliko narejeno za zmanjšanje kriminala« (prav tam). S privatizirano »varnostjo« se vloga javnega prostora spreminja v območje, dobro prilagojeno za začasne mestne potrošnike. Tako gre pričakovati, da nas, predolgo sedeče na klopi nakupovalne »četrti«, mimoidoči varnostnik povpraša: »Imate namen ... *trošiti*?«

4 DRUŽBENE PREDISPOZICIJE ZA NASTANEK ZAOSTRITEV

Družbeni pogoji za nastanek neke abstrakcije, kot je javni prostor, pogosto zadevajo polje celotnega družboslovnega vedenja, zato se bomo v nadaljevanju omejili le na tista poglavja, ki so za tematiko privatizacije in zaostritev najbolj pomembni ali prezrti. Ker mnoge »krivce« ne moremo operacionizirati, kaj šele numerično izmeriti, bomo raje govorili o predizpozicijah za nastanek zaostritev. Teoretski okvir bo v nadaljevanju razdeljen na štiri glavna poglavja, ki ustrezajo naši konstrukciji štirih stopenj »zoženja« diskurza na enopomensko razumevanje prostora. Vsako poglavje bo sestavljalo ovrednotenje družbenih predizpozicij, ki preko splošnih družbenih (sub)diskurzov vplivajo na razvoj javnih prostorov, v njihovem okviru pa bodo demonstrativno predstavljeni tudi nekateri empirični primeri. Poudarjam, da je slednja konstrukcija štirih faz diskurzivnega vpliva umetna; v praksi se, z izjemo četrte stopnje, zaostritve vršijo nevidno, neslišno, kontinuirano, kdaj celo preskočijo stopnjo ali pa se vrnejo nazaj. V družbeni realnosti to pomeni, da se zaostritve, ki sprožijo določen družben odziv, pojavijo šele nekje med drugo in tretjo stopnjo, odvisno od posameznikovega vrednotenja prostora. Prva in druga stopnja torej predstavljata le tiste predpogoje, ki z »korigirano« uporabo diskurza odpirajo možnosti za lažjo kolonizacijo³⁹ javnega prostora. Pri tem je potrebno vzeti na znanje, da gre nemalokrat za stranske učinke nekaterih demokratičnih procesov, ki odpirajo vrata tudi nekaterim prostorskim »disfunkcijam«. Zaostritve v obliki resnega omejevanja, diskriminacije ali konfliktov se najpogosteje pojavijo v tretji stopnji, ko gre za namerno ideološko-politično, vrednotno, socialno ali ekonomsko lansiranje diskurza v širšo družbo. Četrta stopnja je redka, rezervirana za nekonvencionalne dogodke ali celo izredne razmere. Vendar pa se, paradoksalno, pogosto zgodi z enako lahkoto kot ostale.

³⁹ Kolonizacija je sicer populistični izraz, a vendar za splošno zaostrovanje razmer izredno uporaben. Ko uporabljamo pojem privatizacija, s tem nakažemo, da gre le pretvorbo iz javne v zasebno lastništvo. Samo pohištvo, lastniki in "grelne palčke" pravzaprav niso "trdovratne" - trdovraten je diskurz, ki proizvaja mikroklimo prostora in se tako "kolonijam" ni potrebno ukvarjati z legitimnostjo svojega "šotorišča".

4.1 PRVA FAZA DISKURZIVNEGA VPLIVA: NEPROBLEMATIČNOST PROSTORA KOT POSLEDICA INDIVIDUALIZACIJE

V sledečem poglavju bo govora predvsem o psihosocialnih momentih, ki vplivajo na spremenjena interesna in vrednotna stanja posameznika in predstavljajo najbolj subtilno podlago, iz katere se razvijejo kasnejši konflikti. Ko diskurz v prvi fazi oblikuje vlogo in obliko javnega prostora, je govora o najbolj splošnem diskurzu o individualizaciji oziroma nujnosti subjektivizacije. Neproblematičnost, katero proizvede ta sistemski družbeni diskurz, se vgradi tako v prostor, kot posameznika, to pa kasneje pripelje do lažje rekonceptualizacije prostora, kot tudi problematike na njem. Te spremembe, ki so sicer popolnoma »neprostorske«, vplivajo predvsem na prostorsko »samocenzuro« - posameznik omeji svoje *identitetne projekte* v skladu z *varnimi* možnostmi družbenega obdobja, svoje situacije na »trgu« in neproblematičnostjo »novih javnih prostorov«. Diskurz o prostoru je v tej fazi le odraz segmentnega dela splošnega družbenega diskurza o nujni subjektivizaciji »prav vsega«.

4.1.1 Vpliv družbenega obdobja na urbani prostor in delovanje posameznika

V sodobnih družbah so vidni očitni znaki, da prihajamo v novo obdobje. Vendar je to obdobje bolj kot novo, drugačno. Drugačni so družbeni odnosi, neznani so mehanizmi, ki se pojavljajo na različnih ravneh, in popolnoma nejasni so njihovi *dosegi*. Slednje poglavje sicer bolj spada v teorije modernizacije, vendar nam bo pomagalo razvijati predhodno izhodišče, ki pravi, da individualizacija sproža premik iz javnega v zasebno, s tem pa dovoljuje tudi privatnim strukturam lažjo okupacijo javnega prostora.

Sedanje obdobje, poimenovano z vsaj dvema različnima izrazoma, že po definiciji (pogosto pa *le* po definiciji) zavrača tudi merila za vrednotenje različnih življenjskih vodil, družbenih oblik in hierarhijskih lestvic. S kritično analizo »obeh« bomo v prihodnjih straneh poskušali izluščiti »pravo« ozadje, ki vodi posameznika skozi različne prostorske prakse. Spraševali se bomo, ali v obdobju po moderni posameznike bolj determinirajo dejavniki slednje (*pozna moderna*) ali gre za popolnoma nove

dejavnike (*postmodernizem*). Ključne aspekte enega in istega obdobja bomo zato specificirali skozi tri problemske sklope: moderna, postmoderna in pozna moderna.

a) problem modernosti

Začnimo tokrat *in media res*. Modernost (klasično *moderno*) lahko laično povežemo s časom, ki ga zaznamujejo tehnološka doba, v katerem so odraščali naši starši in katero se - pogledjmo le spremembe v svetovnem gospodarstvu - morda že izteka. Najbolj opazna lastnost klasične moderne je torej povezana z industrializacijo in vero v napredek; po eni strani je zanjo značilno izkoriščanje tehnologije in proizvodnih sredstev v imenu kapitala, po drugi strani pa tudi širjenje različnih socialnih pravic, izobraževanja in temeljne spremembe v vrednotah in normah.

In tako kot je bil urejen Fordov tekoči trak, takšna so bila tudi fordistična (moderna) mesta. Urbanistično planiranje je gradilo na jasnih, homogenih lokacijskih strukturah, na katerih se je dvigala funkcionalistična arhitektura, monotone visoke stavbe in »kockasta« zasnova mesta (Uršič 2003a, 878). Le-ta se je zaradi »totalističnega« planiranja z robom mesta ponavadi »umetno« končala in tvorila oster rez z neurbano krajino. Tudi urbana kultura je bila organizirana po »predalčkih«, razredno, z diskriminatorno delitvijo na visoko in ljudsko kulturo (Hočevar 2000, 50-51). Družbene potrebe modernega mesta so bile organizirane - če uporabimo socialistično sposojenko - popolnoma »plansko«. Vsake spremembe se je sistem lotil kavzalno, z misljo na »dobro preizkušene rešitve«. Mesta so torej v celoti odražala tudi napredni »duh časa«.

V »naprednem« duhu pa so delovali tudi teoretiki tega obdobja Znanstvena racionalnost, katero sta zlasti Comte in Weber videla kot najlegitimnejšo pojasnevalno opcijo, je težila k temu, da bi (na »pozitivističen« način) pojasnila resnico o vsem (Haralambos in Holborn 2001, 914-915). Tako v teorijah, kot družbeni realnosti je opazen radikalen rez s tradicionalnostjo - tudi sam zavzemam stališče, da je bolj kot industrijski napredek pomemben simbolni preskok z »diferenciacijo vrednostnih sfer znanosti, morale in umetnosti« (Habermas v Berger 1989, 94). Weber (v Berger 1989, 94-95) tu izpostavlja predvsem razpad religijskih in metafizičnih struktur, v ospredje pa postavlja novo vrednotenje sveta, kjer »resnica, normativna pravilnost, avtentičnost ali lepota« (prav tam) postanejo samosvoji momenti. Radikalen rez pa vidimo le mi

opazovalci, ki zadeve spremljamo iz papirnatih študij - v resnici je šlo za dolgotrajni kulturni boj dveh paradigem, ki niso povezane le z uvedbo Fordovega tekočega traku. Tonniesov premik v urbani *gesellschaft* se ni zgodil z revolucijo, pa tudi podaljšan izobraževalni moratorij, ki je prispeval k nastanku urbanosti, se ni zgodil le zaradi Marije Terezije. Emancipacija od pripisanih življenjskih potekov je povezana z množico konfliktov in ravno zaradi njih imamo dandanes vsaj nominalno zmožnost dostopa do relativno širokega števila opcij (Dahrendorf v Berger 1989, 95), katerega kljub nekaterim stvarnim omejitvam premalokrat razumemo kot *privilegij*.

Ščasoma pa je, tako med analitiki, kot običajnim ljudstvom, postalo jasno, da je bila vera v stalen napredek preoptimistična. Giddensova glavna kritika modernosti se nanaša prav na doseg najlegitimnejše pojasnjevalne opcije - racionalnosti. Slednja je v času, ko posameznik svobodneje izbira življenjski stil na dialektiki dveh dosedaj nezdružljivih dimenzij, lokalnega in globalnega, postavljena pod vprašaj. Racionalnost se ni mogla vselej zoperstaviti nekaterim novim oblikam *tveganja* (Beck in Giddens 1994); vpetost mikro vsakdana v makro *imperij* se je najprej pokazala na ekonomskem področju. Stagflacija, ki jo je sprožila naftna kriza leta 1973, je po dolgem času zopet zamajala vsakdan posameznika, tako s cenami nafte, kot nepremičnin. Politične ideologije niso izpolnjevale obljub in ljudje so pričeli vlagati v svoje lastne identitetne projekte. Občutek, da so majhen in nepomemben člen v mehanizmu oblasti, je porajal skepso v slehernem posamezniku - sledili so protesti, nezadovoljstvo, celo vojne, ki so rezultirale v padcu političnih sistemov. Zdi se, da je modernizem porajal temeljno eksistencialno dilemo modernega subjekta - obenem je prikazoval številne opcije za razvoj individualnosti, vendar pa jih le malo tudi omogočal. Zato se je manjkajoč parameter, tisti, ki je napajal tezo o *koncu zgodovine*, počasi pomikal v posameznika. Postal je dereguliran iz sistema v individualno reprodukcijsko enoto; ideja lastnega napredka je postala življenjski identitetni projekt posameznika (Beck 2001). Nekje na tej točki pa so se rodili tudi postmodernistični pogledi. In z njimi celo pomembnejše - njihove kritike.

b) problem *postmoderne*

Ko je moderna pred desetletji postavila človeka v ospredje, je bilo pred koncem 20. stoletja že jasno, da ni izpolnila ambicioznih pričakovanj. Postmodernistom se zdi, da so ideološke tematike izčrpane, koncept družbenega razreda počasi tone, v vsakdan

posameznika pa vedno intenzivneje prihajajo nove oblike estetske, vrednotne, prostorske in prostočasne hierarhizacije (Ule 2000). Obdobje postmoderne je negacija modernizma in s tem se lahko brez večjih zadržkov strinjamo - problematična pa je opredelitev, kakšno naj bi bilo to novo obdobje. Težava ni toliko v postmoderni, kot v neenotnem odnosu do moderne dobe, katero različni avtorji vidijo skoraj diametralno nasprotno. Pri postmoderni gre po eni strani pa za kritiko poznega kapitalizma, gonje za napredkom in patologij 20. stoletja (Hirošima), po drugi strani pa za redefinicijo končnega cilja, ki je konfuzno razpet nekje med nedokončanim modernističnim projektom in pesimističnim tarnanjem nad sedanjim stanjem družbe.

Glede na popolnoma kontrastno razumevanje postmoderne je nesmiselno, da bi posvečali pretirano pozornost sami analizi slednjega obdobja. Poskušali pa bomo proučiti urbane prakse v luči »postmodernih« procesov. Tu bomo sprva naredili eklektični ekskurz v tipičen postmodernistični pogled, predvsem zato, da ugotovimo, ali je z njim mogoče pojasnjevati današnjo obliko prostorskih praks.

Baudrillard (1988, 166-184) meni, da je objektivna stvarnost iluzija, fikcija, nekaj nedosegljivega. Zaradi nedostopnosti do objektivne realnosti se svet zdi izrazito fragmentiran, razbit, množica nejasnih (medijskih) označevalcev pa še dodatno poskrbi za zmedo. Svet vidi kot množico simulacij in meni, da nimamo več opravka z razmerjem med podobami in realnostjo: "Simulacija nima nikakršne zveze z realnostjo, marveč je svoj lastni simulaker" (Baudrillard v Lash 1993, 268). Pogled se zdi kritičen, skoraj ambivalenten do ugotovitve, da je odtujenost povsod in nikjer, smisel pa se verjetno tudi nima namena vrniti sam od sebe (prav tam).

Simulaker, torej simulacija, ki je bolj realna od realnosti same, močno spominja na virtualni svet. Postmodernisti pa gredo še dlje - menijo, da je vsenavzočnost postmodernih oblik zameglila mejo med iluzijo in realnostjo, zaradi česar naj bi posameznik izgubljal občutek za resničnost. Šolski primer predstavlja film *The Truman Show*. V njem igra glavni lik »29 letni zavarovalniški agent Truman Burbank (Jim Carrey), ki nenadoma ugotovi, da je že od rojstva zvezdnik TV soap opere, ki teče 24 ur na dan. Vsi prebivalci njegovega idiličnega kraja na otoku, vključno z ženo, prijatelji, starši..., so le igralci, da je po otočku razmejanih na tisoče skritih kamer ... in da je sam otoček le orjaški studio...« (Štefančič v Hrovat 1999, 789). Na koncu Truman prebije

nevidno kupolo, s katero je otok obdan, ter preskoči iz enega sveta v drugega. Gledalci kot pravi ujetniki virtualnih svetov le zamenjajo program in poiščejo nov »resničnostni šov«. Postmodernistični pogledi trdijo, da nam hiperralno omogoča zanikati svojo lastno razcepljenost, saj nam pričara vedno nove svetove in fantazme. Okvir pozornosti se tako v *postmaterialistični* družbi (Inglehart 1990) premakne iz uporabe izdelka na uporabo izkušenj, ali še bolje rečeno - na uporabo sanj:

Kupujemo« spretnosti, potrebne, da zaslužimo za življenje, in sredstva za prepričevanje potencialnih delodajalcev, da jih imamo; vrsto imidža, ki bi ga hoteli imeti, in načine za prepričevanja drugih, da smo, kar imamo oblečenega; načine za sklepanje novih prijateljev, ki si jih želimo, in razdiranje starih prijateljev, ki si jih ne želimo več; načine pritegovanja pozornosti in načine izogibanja nadzoru; sredstva za to, kako iz ljubezni izcediti kar največje zadovoljstvo, in sredstva za izogibanje temu, da bi postali »odvisni« od ljubljenega... (Bauman 2002, 95).

Če gre verjeti zgornjim odstavkom, je temeljna sprememba v postmodernem obdobju način funkcioniranja posameznika, ki ga spodbuja sistem. Baudrillardov (1998) pogled se zdi kot opis shizofrene medijsko-potrošne družbe, iz katere ni izhoda. Čeprav lahko takim zaključkom očitamo nekritično pretiravanje, moramo priznati, da nekatere značilnosti sodobnega prostorjenja ustrezajo zgornjim opisom. V sodobnem mestu - lahko ga imenujemo tudi postmoderno - je moč najti množico simbolov in legitimacij, ki podpirajo ideje novega, »juppiejevskega« postindustrijskega meščanstva. Spet drugje pa je moč opaziti močno alternativo, zavrnitev avantgarde novega srednjega razreda, kritiko reprezentacij sodobnih medijev in potrošniških tem (Lash 1993, 30). Analizirati mesto v okviru postmoderne obdobja je izredno zahtevno, saj imamo ob nejasnih premikih v samem družbenem obdobju opravka tudi s simbolno in kulturno dimenzijo - postmodernizmom (ne le postmoderno⁴⁰). Ko pa imamo opravka le z »vidnimi indikatorji« in delovanjem v okviru njih, je postmoderno dobo že lažje analizirati. Tu se moramo vprašati, kakšna je postmoderna urbanost. Kakšna je postmoderna kultura? Kako (drugače) delujejo postmoderne mestotvorne funkcije? V naši kritiki ne smemo biti »izumetničeni« - če smo predhodno ugotovili, da se v postfordistični družbi

⁴⁰ Postmoderna je družbeno obdobje, postmodernizem pa kulturni, filozofski, umetniški ali estetski slog.

spreminjajo produkcijski odnosi, moramo do neke mere sprejeti tudi nov način preživetja mest. Simbolna ekonomija⁴¹, ki je gonilo marsikatero metropole, sama po sebi ni problematična - problematična je lahkotnost, s katero deluje. In na tem mestu polagamo celo večjo odgovornost na njene (u)porabnike, kot kreatorje.

Zukinova (2002, 14) v tem kontekstu navaja finančno krizo newyorških muzejev (*Metropolitan Museum of Art*). Primer je zanimiv zato, ker izpostavlja patologijo (ne pa tudi disfunkcijo) postmoderne kulture. Pomanjkanje sredstev je prisililo muzeje, da so se pričeli širiti v smer »eventov«, restavracij in jazz večerov. Oglaševanje je privabilo tuje in domače goste, umetnost »The Met-a« pa je postala simbolna reprezentacija New Yorka. Etnična umetnost se je ločila od svojega družbenega konteksta in postala ljudska kultura; Monetovi ekspresionizmi so postali ikone simbolne ekonomije mesta, podobni Calvinovim »kavbojkam« na bližnjem oglasnem panoju (prav tam). Postmoderna kultura popolnoma zasenči spontano in neprofitabilno urbano kulturo in tako osiromaši njen javni potencial. Deutschejeva (1998, 180) navaja pogosto opredelitev javne kulture, katera jo v prvem stavku povzdiguje v idealen demokratičen žanr, v drugem delu pa doda, da njena kontradiktornost izhaja iz »nejasnosti njene forme, izbora, pozicioniranosti in *fundacije*«. Taka kultura se napaja iz različnih javno-zasebnih koalicij, sponzorje in mecene pa išče med mestno administracijo in lokalnimi veljaki. S tem pa privatne strukture odvezamejo »mestu« pravico do vrednotenja umetnosti. Cenzus, ki inherentno vgrajen v samo strukturo javne kulture, poskrbi, da je ta čim bolj homogenizira, tako da nagovarja čim širšo publiko⁴². Ali v besedah »Met-ovega« direktorja de Montebella ob prejetju darila (znane Van Goghove slike): »To so slike, ki jih obiskovalci ne bodo nikoli pozabili in zaradi katerih se bodo vedno vračali, in to je merilo velikega muzeja« (prav tam).

Ali je torej specifika postmoderne urbanosti, da je vnaprej definirana? Še več, ali je tudi cenovno vrednotena in deluje po principu »časovno-stroškovne učinkovitosti« (glej Hočevar 2000, 145)? Ali je vsedostopnost postmodernih urbanih prizorišč le del

⁴¹ Mesta so tako odvisna od kulturne industrije, tako kot so bila nekoč od industrije, tovarn, železarn in železnic. Sedaj, ko z romanticizmom zremo v tisto obdobje, moramo vedeti, da so mnogi teoretiki tistega časa z veliko večjo upravičenostjo kritizirali takratne pogoje v mestih.

⁴² Smith (v Vidmar 2009) navaja zanimiv fenomen. Tudi "alternativna" kultura se lahko pod svojo masko refleksivnosti dobro prodaja: "S prihodom umetnikov in preobrazbo opuščenih stanovanj in zanemarjenih stavb se podoba sosesk spremeni. Ena izmed posledic je ponovno višanje najemnin, saj je prostor spet obljuden, kulturno zapolnjen in pridobiva novo simbolno vrednost. Vrata v naslednjo stopnjo gentrifikacije so odprta" (prav tam).

preračunljivega načrta? Če se strinjamo s Hočevarjem (prav tam), da postmoderno prostorjenje spodbuja načrtno »razstavljanje in pozicioniranje svoje prisotnosti« in s tem ekspersivno gradnjo svoje identitete, moramo razmisliti, ali je ta povečana pogostost in izjemnost postmodernih krajev le »neveblenovski«⁴³ vzorec urbane potrošnje. Mejo med prizoriščnostjo in potrošnjo je težko določiti, saj spojenost javnega in zasebnega zahteva aktivno soudeležbo v sočasni vlogi kreatorja in potrošnika te nove, »privatizirane krajevnosti«. Že posamezni »deli urbanega grajenega okolja (npr. nebotičniki, posebni »parki«, instalacije, tematske prostorske predstavitve, urbana krajina ipd.) so lahko hkrati sami predmet reflektivne vizualne in simbolne izkušnje - potrošnje« (Hočevar 2000, 156-157). Imajo torej postmodernisti prav?

Deloma. Novih urbani prostori se namreč na vse načine trudijo predstaviti kot unikatna reflektivna izbira (več o tem v naslednjem poglavju). »Eating-out« ne zadovoljuje toliko lakote, kot želje po razločljivem, avtentičnem družbenem dogodku, ki ga dopolnjuje spektakel specifične priprave in kultivirane postrežbe, jasno, ob pogledu na urbano »scenografijo« bližnjega parka⁴⁴ (Hočevar 2000, 157). Uršič nadaljuje: »Ti specializirani prostori »uživanja in doživetja« so ekonomsko pomembne lokacije, saj s tem, ko uspejo, prepričajo osebo oz. telo, da se nahajajo v prostoru, ki je zaznavno drugačen od vsakodnevnih življenjskih prostorov in tako privabljajo ogromno število obiskovalcev« (Uršič 2003b, 877). Gre za predpisano in vnaprej načrtovano doživetje; MacCannel (prav tam) govori o »rekonstrukciji etničnosti« in »odrski avtentičnosti«, ki prikazuje nekatere (pogosto nepomembne) zgodovinske artefakte in tako eklektično lepi koščke zgodovine. Prostori pogosto »zlorabljajo« bujnost baroka, ker želijo presežek distinktivnosti izraziti ekspersivno in »na mah« (primerjaj Debord 1999; o spektaklu, in Hočevar 2000; o tekmovanju med kraji). Ker posameznik v prostor vstopa z majkajočimi deli identitete, mora prostor ponuditi prav te - sporočilo mora biti vpisano v prostor. Prav zaradi prenasičenosti tokov in informacij pa je *distinktivno* do take mere, da ni več govora o reflektivnosti, temveč o »kiču«⁴⁵. Realnost »postmodernih«

⁴³ Veblen je pisal o statusni potrošnji, katera se je že navzven bahala z vidnimi statusnimi simboli.

⁴⁴ Prav tako turizem (primerjaj Urry 2007) ne ponuja več klasičnih »zgodovinskih« lokacij, temveč aktivna doživetja, wellness, bio-turizem, »team-building«, kratka reflektivno zgodovinsko, športno ali sprostitveno izkušnjo kot domnevni protipol rutiniziranemu vsakdanu.

⁴⁵ To je opazno pri mnogih revitalizacijskih urbanističnih projektih - pozornost se posveča le arhitekturno, dizajnersko ali emotivno zanimivejšim fragmentom (Uršič 2003a), ki proizvajajo poželenje v popolnoma drugi sferi.

prostorov je, da prodajajo »kvazi-refleksivnost«, pri tem pa le izkoriščajo značilnost družbenega obdobja.

c) problem *pozne moderne*

V prejšnji točki smo skozi kritiko postmoderne kulture prikazali, da sedanje obdobje nikakor ne more biti popolnoma postmoderno. Kakšne so pravzaprav spremembe, ki nam jih v socialno-psihološkem mislu prinaša obdobje, katerega konceptualizacija sproža toliko ugibanj? Da vnaprej določene samoumevnosti ni več, nam je jasno že kar nekaj časa. Novost pa je obveza v sodelovanju. Pluralizem namreč ne le dovoljuje izbiro, temveč jo zahteva. Vzrokov ne gre iskati toliko v samem družbenem času, kot neustreznih institucijah⁴⁶, ki zaostajajo nekje v moderni.

Pozna moderna, ki ji lahko rečemo tudi *refleksivna moderna*, v občem ponuja *radikalizacijo* vseh (globaliziranih) značilnosti moderne ter kritično prevetri vse družbene tematike, od idealiziranega romanticizma do odtujenega digitalizma (Ule 2000). Bistvena značilnost refleksivnega odnosa do sveta je priznavanje *tveganj* in soočenje z njimi (Beck 2001), ovrednotenje posledic modernizacije ter seveda tudi konstruktivno razmišljanje o morebitnem reševanju problemov, izhajajočih iz dosedanjih miselnih in družbenih okvirov (racionalizem). Refleksivnost pa vsekakor ni enostavna strategija, saj zahteva, da svoje odločitve neprestano postavljamo pod vprašaj: "samospraševanje" je inherentno vključeno v kritičen razum refleksivnega jaza (Giddens v Ostojić 2005, 20). Ta dvomi in *mora* dvomiti v vse - od postulatov verskih dogm, do skrajno progresivnih idej napredka, znanosti in razuma - nič ne uide dvomu in trenutnosti. Ker postaja refleksivnost vgrajena v sebstvo, so taki tudi ljudje: "visoko samoozaveščeni in samozavestni" (Ostojić 2005, 21), hkrati pa "zaskrbljeni in razdvojeni, zavedajoč se, da živijo v svetu velikih priložnosti" (prav tam) in tudi velikih tveganj.

⁴⁶ Bauman meni, da so posameznikove življenjske ravni zaradi krize »hardware« družbenega sistema in sodobnih tehnologij popolnoma zrelativizirane. Na to vpliva prenasičenost ponudbe, ki v obliki številčnih nasprotujočih konceptualizacij skupnega *dobrega* posameznikov emancipatorični potencial pretvori v največjo možno ravnodušnost (Uršič v Bauman 2002, 277-282).

Povečanega števila izbir vsekakor ne bi smeli pojmovati kot slabost, a se moramo zavedati, da se s tem tudi zmanjša tudi možnost, da “zadanemo” pravo izbiro⁴⁷. Ljudje tako pogosto ravnajo kot “osel, ki ima na voljo več kopic sena, vendar umre od lakote, ker se ni sposoben odločiti, s katerega kupa naj bi začel jesti” (Kos 2002, 24). Refleksivnost tako ni čudežna paličica, katera nam omogoča, da si ustvarimo popolnoma samosvojo izbiro. Je instrument, ki posameznika brani pred grožnjo kaosa in s pomočjo katerega si zreducira najbolj *optimalen okvir stvarnosti* (Ule 2000, 270-272). Lahko še naprej povzdigujemo refleksivnost kot orožje izbire (in ga tudi bomo), vendar moramo hkrati priznati njen doseg. Refleksivnost v sodobnem življenju ni opcijska⁴⁸; ni pa tudi nič drugega kot kompromis med (nam) *optimalnim okvirjem stvarnosti* in najboljšim, a še vedno pripravljenim *scenarijem*.

Ko opazujemo prostore, se na trenutke zazdi, da je prav refleksivnost postala »the new postmodernity«. Prostori so se prilagodili posameznikom z nedograjenimi identitetami in jim tako ponujajo refleksivnost. Distinktivnost se tako kaže kot presežek v ponudbi poljavnih prostorov - »šiša« na mizi (uvožena iz Kitajske), jedilnik v italijanščini (s kopico slovničnih napak) ali »instant« kulturni program (v obliki nekvalitetnega »kafanskega« melosa). Sama pomenskost nekega kraja še ne pogojuje njegovi refleksivnosti, a ko se ga dogradi z »umetniško« vrednoteno instalacijo, je izredno težko ločiti pravo refleksivnost od tiste »tržne«. Uršič (2003b, 878) navaja primer neprivlačnih predelov New Orleansa, kjer so industrijske in puščavske predele gentrificirali v privlačne refleksivne kraje (center jazz glasbe). Je »Stara elektrarna« v Ljubljani še vedno refleksiven projekt? Pa novoodprti *Center urbane kulture*, bo ščasoma zdrsnil v »avantgardo alternativcev«?

Kaj nam torej sploh preostane, če se zdi, da je že sama refleksivnost v pojmu *refleksivna moderna* postala tržno blago? Odgovor je seveda enostaven in izrazito subjektiven - refleksivnost je potrebno uporabljati kot instrument in ne koristiti za stvari, katerim ni namenjena. Refleksivnost je le sredstvo, s katerim odkrijemo stvari, v katero je vgrajena

⁴⁷Neštete nove opcije sicer usmerjajo nekatere nove *institucije smisla*, vendar so te ustvarjene na hitro in nekvalitetno, da ublažijo prehod v svet, kjer glavne poti še vedno vodijo skozi *moderne* institucije.

⁴⁸Njena uporaba na enem področju lahko posledično sproži spremembe tudi na drugem. Poglejmo primer kariere. Slednja je dandanes, verjetno bolj kot kdajkoli, nekarierna. Na samo karierno pot ne vplivajo le karierni pogoji (stopnja izobrazbe ali poznanstva), temveč gre za avtopetski odnos: »sestoji iz dogodkov, ker sodijo h karierni zato, da jo pozitivno ali negativno pospešujejo...« (Luhmann v Ule 2000, 22-23). Gre za »učinek metulja«: popolnoma nekarierni dogodek sproži karierni vzpon ali padec in zato je kariera “čista artikulacija naše individualnosti” (prav tam).

»psevdo-refleksivnost«. Turistične kmetije v duhu *Blut in Boden* prikazujejo idealizem in romantično idejo kmečkega življenja, »vikend-varianto« gesla »nazaj k naravi«. Loccitanove trgovine že s svojim interiejem pričajo o naravnosti pridobivanja eteričnih olj, mitološkosti Odisejevih potovanj ali humanitarnosti afriške pravične trgovine. Transformacija (ne preveč lepih) mest po britanski provinci Lancashire postaja nepremičninski hit, turistični obisk Bilbaa pa podira vse rekorde. Kaj pa ostale, »mejne« zadeve? Je večerno predavanje znanega strokovnjaka za tveganja reflektivno izbrana prostočasna aktivnost ali le »poza« ob prodaji avtorsko zaščitene fraze? Ker bomo zvedeli nekaj več o izpuhih, ali ker bomo lahko z »demokratizacijo smoga« in podobnimi floskulami impresionirali »ne-družboslovke«⁴⁹?

4.1.2 Individualizacija ali samoomejevanje?

Čeprav se je sladkobe in grenkobe individualizacije posameznik kot tak, je jasno, da jo je omogočila rušitev rigidnih temeljev na sistemski ravni. Ta sicer mora izhajati iz posameznika, vendar do njegove aktualizacije pride šele čez desetletja, ko je idejna paradigma že dovolj načeta. To smo dokazali že v prejšnjem poglavju - individualizacija je celosten odgovor na nesmiselnost modernističnih kolektivitet. Sistemsko gledano je individualizacija v prvi vrsti izredno širok proces reformiranja tipično modernih družb, na mikro ravni pa gre tudi za redefinicijo in predimenzioniranje posameznikovega *življenjskega stila* (Ule 2000, 322). Dandanes je ta pojem že tako populariziran, da je postal institucionalizirana smernica za vedenje posameznika in družbe - posameznik je in *mora biti* osnovni nosilec dolžnosti in pravic v državi blagostanja (prav tam). Na širši družbeni ravni to vpliva na obliko in vsebino izobraževalnih, socialno-varstvenih, delovnih institucij, seveda pa tudi na prostorske prakse. Tako »subdiskurz« o individualizaciji, ki pripisuje pomen »drobnim stvarem«, z istimi izhodišči kreira tudi naravo sodobnih javnih prostorov.

⁴⁹ Refleksivnost uporabe prostorov se žal največkrat prelije v alternativo, nasprotovanju sistemu, povzdigovanju Tretjega sveta, protiurbanost, "B-produkcijo", Bollywood, kratka umetno banalizacija vseh urbanih fenomenov. Refleksivnost tako sama postane kliše, sestavni del posameznikove samopredstavitve. Ali kot pravi Mrkaić (2009) v svojih *Deset kariernih nasvetih*: "Nasvet številka 9 :Izražajte "skepsa" nad Ameriko in neoliberalizmom. Denimo: "Kam nas bosta pripeljali amerikanizacija in gonja za dobičkom?" in potem zaskrbljeno staknite konice prstov pred obrazom ter zavijte z očmi."

Individualizacija je torej “celota družbenih procesov in izkušenj, za katere je po eni strani značilno raztapljanje vnaprej predpisanih in standardiziranih življenjskih oblik, kot so razredna pripadnost, spolne vloge, jedrna družina, po drugi strani pa razpad urejenih normalnih biografij, življenjskih vodil in okvirov življenjskih orientacij” (Ule in Kuhar 2003, 22). Ulrich Beck, eden od imen, ki ga najpogosteje omenjamo v zvezi s tem pojmom, meni, da je do individualizacije prišlo, ko so posamezniki tekom družbeno-zgodovinskega razvoja prečili tri temeljne dimenzije (Ule 2000, 51-52):

- a) V dimenziji »osvobajanja« so se ljudje ločili od tradicionalnih odnosov gospodovanja in oskrbovanja, kot tudi tradicionalnih norm skupnosti.
- b) V dimenziji »odčaranja« sveta se ljudje prvič počutijo »izgubljene«, saj tradicionalne gotovosti v obliki strogih zapovedi ni več. Posameznikova ontološka varnost ne temelji več na nedvoumni normi, ustaljenih ligaturah in njenih kontinuitetah, temveč je bolj kot nekdanj odvisna od posameznika.
- c) Ko mine dimenzija »odčaranja«, se počasi vzpostavljajo nove oblike odnosov, socialnega kapitala, povezav, primarno grajenih na posameznikovih željah, življenjskih stilih, interesih - govorimo o dimenziji »reintegracije«.

Individualizacije ne smemo razumeti v luči »enkratnega predpogoja«, revolucije, ki se je zgodila in zato njena avtonomija *de facto* traja na veke. Slednja ni enkratno dejanje, temveč dejavnost, ki se ponavlja vsak dan. S tem pa se spreminja tudi pomen individualizacije za posameznika, saj slednji upošteva stranske učinke svojih dejanj iz preteklosti ter jih modificirane vpeljuje v prihodnost (Bauman 2002, 41). Beckove dimenzije tudi ne gre razumeti kot obdobja, v okviru katerih se celotna populacija vede enako. Čeprav posameznik oblikuje relativno integrirano celoto praks, vodil, prostočasnih in vrednotnih usmeritev, je slednja še vedno odvisna od njegovih (ekonomskih, socialnih, izobrazbenih) zmožnosti. Gre torej za nedokončan proces; slednja prehodna oblika organizacije življenja se zato transformira v različne *življenjske stile*, ki posameznikovim ideoplastičnim zgodbam podelijo veliko bolj celostno rešitev. Utelesiijo se tako v načinu oblačenja, hranjenja, preživljanju prostega časa, kot odnosnih sferah, nanje pa vplivajo stilski promotorji in celotno medijsko polje (Ule 2000, 322).

O povečani možnosti izbire, ki nam jo je ponudila individualizacija, bomo v nadaljevanju še veliko govorili. Na tem mestu bi želel pojasniti, kako individualizacija (kot nedokončan proces) vpliva na posameznikovo vedenje v okviru izbranih

prostorskih praks. Tu moramo obvezno izpostaviti nekakšno »nedoločljivost«, ki jo Beck (v Bauman 2002, 11) imenuje »*zombi kategorija*«; govori o institucijah, ki so »mrtve in še vedno žive« (prav tam). V današnji, skrajno fluidni realnosti, še vedno obstajajo stari modeli, katere pa »popolnjujemo« z novo vsebino, kar pri ljudeh povzroča zmedo. Podobno bi lahko opredelili tudi nedoločljivost prostora - zdi se, da so se prostori daleč pred posamezniki prilagodili na fluidne zahteve današnjega obdobja. Ti »ne fiksirajo prostora in ne vežejo časa« (Bauman 2002, 6), medtem ko posamezniki še vedno izgubljeno iščejo svoj »fiksni« identitetni kotiček, kjer bi se konformno ustalili. Prostori so dandanes prilagojeni začasni, *kontekstualni* uporabi in v »prostorski« luči jo lahko razumemo tudi kot presežek in priložnost. Vprašati pa se gre, do katere mere jo znamo izkoristiti?

To urbano nedorečenost in »mlahavost« kaj hitro zabetonirajo tržni interesi, ki te pomensko nejasne kategorije *purificirajo* (Bauman 2002, 125-133) in jim dodajo sanirane lastnosti, ukročene na varne sestavine. V njih uživamo v neki novi stvarnosti - avanturi brez tveganja, namišljenem kompromisu med svobodo in varnostjo - pa čeprav za ceno (nezavednega) *samoomejevanja*. Posamezniki torej izbirajo prostore z jasnim pomenom, ki dopolnijo njihovo identitetno sestavljanke s prostorsko »puzlo«. Tako identiteta postane močnejša, saj njena biografija poleg izobrazbe, prijateljev, oblek vsebuje tudi opredmeteno prostorsko izbiro - prostore, »kjer ponavadi sem«. Kljub temu ima večina posameznikov (neizkoriščeno) pravico, da razvija svojo *refleksivno kompetentnost*⁵⁰, s katero preiščeno plujejo med pristnimi in manj pristnimi izbirami. Krivdo torej ne moremo enoznačno pripisati »kapitalizmu« ali »neukim množicam«. Pogosto je že nezadostna »mestotvorna« dinamika dovolj močan razlog, da refleksivnost porinemo na stranski tir⁵¹.

⁵⁰ Sintagme *refleksivna kompetentnost* v družboslovju še nisem zasledil. Kljub temu menim, da je v današnjem svetu to temeljno orožje, ki ga lahko enakovredno postavljamo ob bok kapitalu ali izobrazbi. Vsebuje namreč vse od socialnih veščin, pa do zmožnosti, da iz kompleksnega sveta izluščiš črnbelo ozadje zgodbe.

⁵¹ Mestnim središčem so tako pogosto odvzete osnovne »mestotvorne« funkcije; dinamika središč se skoraj v celoti veže na odpiralni čas »lokalov« ali njegove parkirne zmožnosti (glej Jahkel 1979). Mestno središče, ki mu primanjkuje intraurbane dinamike, ščasoma »izžene« še tako refleksivnega »Centraša« na obrobje, kjer že zaradi »Wirthove gostote« ne primanjkuje »happeninga«. Če se v Centru že zgodi neka nova in spontana dinamika (npr. brezplačne ure latinsko-ameriških plesov pri podhodu Ajdovščina), ta sproži začudenje le prvič; kasneje pa je predpisana na točno določen dan (četrtek), uro (21h) in lokacijo (Metalka), ponavljajo pa se tudi »naključni« soudeleženci.

4.1.3 Ekskurz: Simulakri narave v urbanem okolju

Sledeči ekskurz želi prikazati prelivajočo se naravo prve in druge stopnje diskurzivnega vpliva. Primer, ki ga bomo predstavili, kaže na neločljivo povezanost individualizacije in tržne produkcije »unikatnega« življenjskega stila. Tematika, ki je v »socializaciji betona« že pred časom pritegnila mojo pozornost, zadeva vnašanje elementov narave v grajena urbana okolja. Tu ne bomo ločevali med javnimi, poljavnimi in zasebnimi prostori, temveč prikazali, kako želja po unikatni identiteti kaj hitro postane projekt, ki za krinko življenjskega stila vodi v prirejene tržne scenarije.

Notranje oblikovanje je danes stvar načrtnega projektiranja - prostor ne sme pričakovati od posameznika, da bo ta že prišel vanj z izgrajeno identiteto. Sodobni prostor *je* identiteta. Prostor ne privablja več specifične klientele, točno določenih subkultur, temveč uspeva na kompromisu med presežkom (distinktivnostjo) (glej Hočevar 2000) in čim bolj všečno (neproblematično) vlogo. Posameznik tako prevzame identiteto prostora, jo začasno shrani v svoj »delovni pomnilnik«, po obisku pa jo ovrednoti in eventualno vgradi v trajnejše poteze svoje identitete. Ali prostor dopolnjuje posameznikovo sestvo s fragmentom, ki mu je manjkal do skladnosti identitete, ali je dovolj všečen, ali so impulz dovolj intenzivni, ali ponuja pravo okolje za graditev novih socialnih mrež - vse to so dejavniki, ki odločajo o tem, ali se bo posameznik vračal v ta prostor ali ne.

Z različnimi elementi in strategijami se lahko bivanjski ali poljavni prostor »personalizira«, mu doda funkcionalne lastnosti ali konstruira zgodovinsko, tematsko, celo filozofsko dimenzijo. Tako že same stene izražajo določeno »krajevnost«; v njih je vgrajena moč, da spremenijo »ne-kraj« v prostor, ki sporoča, proizvaja vzdušje ali pa celo poveže posameznika z neko družbeno entiteto. Zato njihovi kreatorji uporabljajo holistični pristop, s katerim spremenijo prostor v reprezentacijo osebne filozofije (arhitektura, barve, pohištvo, materiali, posnemanje zgodovinskih stilov, versko-filozofskih nazorov, wellnessa).

Elemente narave so prvotno začeli uporabljati v stanovanjski gradnji. Nastale so zahteve po novem arhitekturnem in gradbenem stilu; *biotektonika* je pričela pospeševati simbiozo med človekom in njegovim naravnim, bioenergetskim okoljem (Moškon in

Furlan 1998). Biotektonika želi energetsko čistim objektom dodati še nadgradnjo z arhitekturnim oblikovanjem, lokalno dediščino in topografskimi značilnosti krajine, s čimer naj bi se ustvarili humanejši in kvalitetnejši bivanjski pogoji.

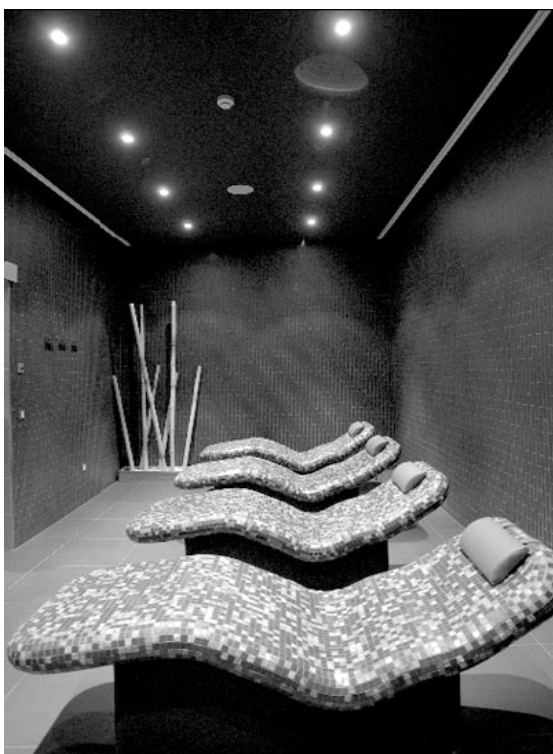
Pojem pa je že v urbani umestitvi problematičen. Biotektonika poskuša graditi v skladu z naravnimi biotopi, medtem ko želijo arhitekti v urbanih prostorih ustvariti simulacijo tega biotopa. Biotektonika v grajenem urbanem okolju ne more biti kaj več kot *simulaker*, saj gre za umetno konstrukcijo »naravnega« v popolnoma drugem biotopu. V poljavnih prostori se tako ustvarjaja simulacija narave, ki je bolj »naravna« od narave same. To je stvar poglobljenega arhitekturnega in socialnega inženiringa - zasnova takih prostorov ne sme odražati (mestne) doživljajske zaprtosti, temveč z organsko izkušnjo presplepiti umetnost betonskega⁵² mesta.

Poglejmo si tipičen primer simulakra v urbanem okolju. Sunny Studio je pozicioniran nedaleč od blokovskega naselja Dravljje (*slika 4.2*). Gre za enega izmed najbolj sodobnih »wellnes centrov« v tem delu Evrope, ki združuje vse od športnih aktivnosti do ležernega sproščanja v savnah, restavraciji, poskrbljeno pa je celo za varstvo otrok. Izbor ustreznih materialov in dobra toplotna izolacija prispeva k prihranku letne kurilne bilance, pa tudi sama postavitve objekta, stekla, debelina sten na pasiven način izkoriščajo potencial sončne energije. Rastlinje je prisotno v vseh prostorih; od majhnih grmov do trometrskih dreves. Njegova notranjost, z izjemo nekaterih instrumentalij (fitnes), pa je šolski primer posnemanja nekaterih »okoljskih« in kulturnih značilnosti. Osvetlitev je posredna, usmerjena v rumene strope, pronica pa tudi izza ogledal, kar svetlobi pričara mehko formo. Zadnja stena dvoran je opremljena z ogromnimi ogledali, kar poveča navidezno zračnost prostora, zunanja steklena stena pa med vadbo odstira pogled na zeleno podutiško in Polhograjsko hribovje. Na strehi poslopja je poleg letnega bara in ležalnikov tudi tekaška steza, obkrožena z »drevesi«, kjer se lahko obiskovalci, dvignjeni nad sivino mesta, udeležujejo v »naravi«. Notranje prostore v krasijo kamini, les in polbrušen marmom sta prisotna na vsakem koraku, pretakajoča se voda na hodnikih dopolnjuje učinek kromoterapije - vse to daje obiskovalcu občutek avtentičnosti, ki je bolj pristna kot v pravem v rimskem tepidariju (*slika 4.1*).

⁵² Ko sem pred časom na Fakulteti za arhitekturo nekega profesorja povprašal o gradnji iz "naravnih materialov", na noben način ni znal dojeti slednje sintagme: "Saj so vendar vsi materiali naravni, zakaj bi bil zidak kaj manj naraven od lesa?! Sploh ne vem, kaj želite od mene..." Primer "strojnika" nakazuje na umetno konstrukcijo pristnosti, ki so jo izumili družbeno usmerjeni "developerji".

Objekt je sicer vrhunska kombinacija arhitekture, varčne tehnologije in oblikovanja, njegov uspeh pa temelji na prodaji narave kot »prvobitnega človeškega okolja«. Slovenija z svojo protiurbano orientacijo (Uršič in Hočevar 2007) morda ni najboljši primer za analizo, vendar je podoben trend moč najti celo v najbolj urbanih regijah. Ali gre res za pristno posledico individualizacije, torej človekovo težnjo po združitvi z naravo ali za tržno obliko »subjektivizma«?

Slika 4.1: Stari Rim ali Dravlje?

Vir: Zlati Kapital (2006a).

Slika 4.2: Sunny Studio

Vir: Zlati Kapital (2006b).

Na trenutke se zazdi, da gre v zgornjem primeru za mešanico utopične vizije narave s »psevdo-refleksivno« gradnjo identitete, ki sprejema tržne zgodbe. Primer vnašanja elementov v urbano okolje se kaže kot *poza* predvsem zaradi mačehovskega odnosa do nje. V Ljubljani se je tako leta 2003 v enem avtomobilu vozilo povprečno le 1,3 potnika (Uršič 2003a, 76), število pa se je do danes še zmanjšalo. Ljubljana je tako onesnažena kot milijonsko mesto, večinski del emisij pa sestavljajo prav prometni izpuhi. Prav tako ne moremo verjeti meščanski afiniteti do narave - vsakomur, ki za »spinning«⁵³ in pripravo nanj porabi 4h (priprava obleke, hrane, vadba, prevoz) in pri tem skozi okno opazuje bližnji hrib, ne gre verjeti na besedo.

⁵³ "Spinning" je visoko-intenzivna skupinska vadba na kolesih, ki se jo izvaja znotraj športnih objektov.

Jasnejše odgovore, kot tudi nadaljevanje dileme o individualizaciji bomo našli v naslednji stopnji diskurzivnega vpliva. Na tem mestu moramo le še ovrednotiti, kake konflikte nam prinaša prva stopnja, o kateri smo govorili. Pravzaprav nobene. Prva stopnja je v bistvu predstopnja, ki nezavedno spodbuja razmere v drugi stopnji. Edini konflikti, ki nastanejo pri koriščenju »novih javnih prostorov«, se zgodijo v posamezniku. Gre za identitetne neskladnosti, katere pa dostikrat spremljajo še kako realne ekonomske omejitve. Po eni strani se posamezniki prav zaradi »subjektivne ekskluzive« počutijo nezaželeni v določenih prostorih⁵⁴, po drugi strani pa vsaka »pristna« gradnja identitetnega projekta zahteva kar nekaj kapitalskih vložkov. Uporaba prostorov, ki širšim množicam ponudijo neproblematični scenarij, je torej za preživetje normalne mestne dinamike nujna.

Primer Sunny Studia lahko zaključimo z modifikacijo modela, ki smo si ga zastavili na začetku. Našo temo smo opredelili v okviru interakcije med splošnim (sistemskim) družbenim diskurzom in lokaliziranim mikrodiskurzom. V idealnotipskem modelu smo si zastavili problematiziranje fizičnega javnega prostora kot »medija«, ki omogoča obojestransko interakcijo med mikroklimo (lokaliziranim mikrodiskurzom) in družbenim sistemom kot proizvajalcem systemskega diskurza. V tem idealnotipskem odnosu postaja javni prostor resnično javen, saj:

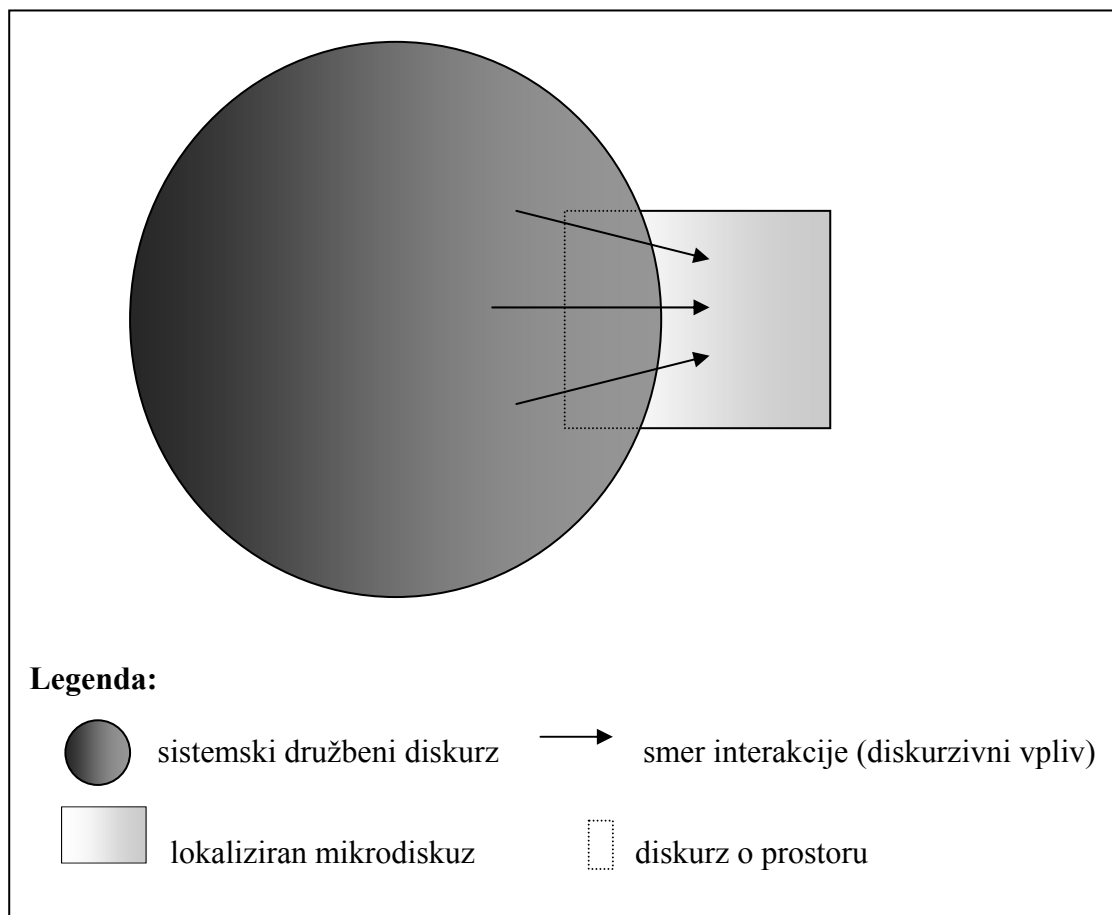
- b) preko diskurzivnih priložnosti omogoča javno (politično) življenje urbanih uporabnikov
- c) s problematiziranjem dotičnega prostora se zmanjšuje možnost privatizacije in širjenja na javni prostor

Na *sliki 4.3* pa je prikazan malce drugačen odnos v prvi fazi diskurzivnega vpliva, ki smo ga poimenovali »*neproblematičnost prostora kot posledica individualizacije*«. Kot smo rekli, se z izjemo kakšnega »intrasubjektnega prebliska« še ne dogajajo vidnejši konflikti. Družba in njeni sistemskimi (sub)diskurzi (npr. spodbujanje tržnega gospodarstva, sumbmisivnost subjektivizacije) so v tej fazi naravnani na zagotavljanje »neproblematiziranja«, ki ustreza tako tržnim strukturam, kot političnemu sistemu (*kruha in iger*). Diskurzivni vpliv tako v celoti prodre v mikrodiskurz prostora; ta sicer

⁵⁴ Mnogi današnji prostori ne zahtevajo stalne identitetne pripadnosti, zahtevajo pa afektivno trenutno sprejetje prostorske identitete. Ali se bo nek dinamični urbani "freestyler" s tipičnim "trenirkastim" videzom in "ipodom" v ušesih odlično počutil na nekem svečanem sprejemu? Je življenjski stil res tako "neekskluziven" pojav?

lansira samosvojo filozofijo prostora (avtentičnost narave v Sunny studiu), katera pa za masko reflektivne odločitve («Ker sem se odločil za tak presežek, že moram biti refleksiven...») skoraj v celoti sovpada s sistemskim diskurzom. Samostojen diskurz o prostoru se v okviru takega odnosa nikakor ne more razviti (prekrito polje na skici).

Slika 4.3: Enosmerna interakcija med sistemskim diskurzom in mikrodiskurzom

4.2 DRUGA FAZA DISKURZIVNEGA VPLIVA: NAVIDEZNA NESLOJEVITOST IN SVOBODNA PRIVATIZACIJA

V prihodnjih poglavjih bomo skozi diskurzivne prakse, ki želijo prikazati »brezrazrednost« javnih prostorov, navezali stik z eno izmed temeljnih vprašanj sociologije - družbeno slojevitostjo. Tu se bomo spraševali, kako lahko posameznikova želja po »samoizpolnitvi« postane razločevalni dejavnik, ki se vrši tudi skozi prostorske prakse. Odsotnost diskurzivne priložnosti v njegovem identitnem projektu je posledica preobrazbe sodobnih družb, ki se ne zaustavlja pri »purifikaciji« javnega prostora, temveč z vpeljavo t.i. »psevdo-refleksivnosti« nadaljuje transformacijo v smer enopomenskega razumevanja prostora. Druga stopnja, v kateri še vedno ne gre pričakovati vidnejših konfrontacij, torej izkorišča navidezno odsotnost stratifikacije ob svobodnejši privatizaciji javnih prostorov, še vedno pa temelji na posameznikovi želji po subjektivizaciji sveta.

Kreatorji današnjih javnih prostorov so se (v prvi fazi) trudili prikazati sproščeno vzdušje, da bi zabrisali kakršnekoli sledi razslojenosti ali konfliktnosti in s tem vanje privabili čim širšo klientelo. Kaj kmalu pa so spoznali, da zaradi prevelike unifikacije prostori na dolgi rok ne bodo preživeli, zato jih poskušajo preoblikovati v smer čim večje razločljivosti. Ta razločljivost pa mora biti še vedno "ugajajoča", da zadosti ustreznemu krogu uporabnikov. Tako je danes v mestu moč najti množico "stimulativnih artefaktov", od "clubbinga"⁵⁵ do adrenalinskih simulacij, njihove razmere pa so še vedno umetne, očiščene primesi ter zasičene s simulakričnimi učinki *paralelnih svetov*. V prostor je vpeljana "kvazi-refleksivnost", nekakšna "psevdochrajevnost", ki zadovolji večji del klientele. S to "kontrolirano" heterogenostjo pa prihaja tudi nova oblika slojevitosti, ki selekcioniira potencialne uporabnike s popolnoma kontekstualnimi merili. Ta je fluidna, mehka, premakljiva, določiti pa jo je mogoče za vsak dogodek, prostor ali priložnost drugače. Problematična je ravno zato, ker se zdi popolnoma neškodljiva, neresna in negrozeča - in zna biti v svojem delovanju na trenutke prav »prisrčna«. Javni ali zasebni prostor - je to v razmerah "brezrazrednosti" sploh še vprašanje?

⁵⁵ Urbana klubska scena z avdiovizualnimi učinki, plesom, socialnimi stiki, pijačo, ki v zaprtih mikrosistemih kliče k izpolnitvi majhnega dela hedonistične urbanosti.

4.2.1 Identiteta - raznolikost ali razločevanje?

Kot smo videli v prejšnjem poglavju, se individualiziran posameznik kljub navideznem zatonu razlik poistoveti s tistimi družbenimi elementi, ki ga hkrati od drugih tudi diferencirajo (*la difference*). Zato je identiteta večkrat v življenju le »kompromis med samovoljo posameznika in prilagajanjem družbi«⁵⁶ (Ule 2000, 88), nekakšna *mera* enakosti in različnosti, ki ga skozi različne socialne situacije tudi (*raz*)ločuje (Ule 2000, 322). Tu bomo izhajali iz predpostavke, da identitetna svoboda ni absolutna; na kratki rok sicer uspešno zameji »klasično« diskriminacijo, ki so jo doživljali naši predniki, hkrati pa omogoča (nezavedno) samoomejevanje v koriščenju nekaterih novih možnosti. Filozofija »sigurnosti«⁵⁷, ki jo kot strategijo vgrajujemo v svoje življenjske načrte, nemalokrat botruje tudi meritokratskemu pojmovanju prostora.

Gradnja identitete se prične pri dovršenemu »blueprintu«. Iz svojih začetnih ciljev zgradimo svojim zmožnostim primeren *identitetni projekt* (Hare in Greenwood v Ule 2000, 217-219), vanj projiciramo svojo preteklost in na podlagi samoocene gradimo prihodnost. Posameznik pri tem ne odkriva »tope vode«, temveč uporablja že obstoječe »ponudbe smisla« (glej Luckmann 2004) in jih kombinira v sestavljanke svojo »zbrkljane« identitete (Hitzler in Honer v Ule 2000, 283). Vse prepogosto pa tu ne gre za iskreno gradnjo, temveč le za za »skrpano« (patchwork) posnemanje medijsko posredovanih stilov⁵⁸ (prav tam). Recepti za dobro življenje, ki jih posameznik ne »vleče« iz sebe, imajo največkrat omejen rok trajanja, ponavadi pa »pridejo iz uporabe« daleč pred tem datumom - konkurenca novih in izboljšanih receptov, stvari, storitev

⁵⁶ Zanimivo pri tem je, kako močno se lahko "struktura" vpiše v posameznika. Kljub povsem odprtim deklarativnim možnostim je večina ljudi še vedno ujeta v pričakovane življenjske poteke; spremembe, o katerih tako radi govorimo v primerjavi z tradicionalnimi družbami, po subjektivni oceni sploh niso tako drastične. Različna je kvečjemu v intenziteti pojavov, časovnem poteku in njihovi zunanji formi.

⁵⁷ Večina posameznikov se še vedno zateka k strategiji "sicherheita" ("Ziher je ziher").

⁵⁸ Če je načrt neskladen s osebnimi ali družbenimi možnostmi, so lahko temelji, na katerih se gradi, izredno krhki. To zna biti problematično, saj je že identiteta večine posameznikov sestavljena iz neprilegajočih se "zidakov". Zgodi se, da posameznik kot socialni nomad eklekticistično gradi svoj album iz serije hitrih »snap-shotov«, ki se ne nanašajo drug na drugega. Bauman nam predstavi slikovito analogijo s hišo; namesto postopne graditve tal, sten in stropa, posameznik gradi svojo hišo (identiteto) s hitro pridobljenimi in lomljivimi materiali. Tako lahko v hitro spremenljivem svetu kadarkoli presname svoj spomin z novimi, trenutnimi podobami (Bauman v Ojstič 2005, 17).

razvrednoti čare predhodnih (Bauman 2002, 93). Kljub temu se vse te podobe večinoma transformirajo v prijetneše oblike, v redefinicije, samoocene, grandiozne zaključke o tem, kako bo z novim pristopom vse drugače.

Kljub vsemu pa je slednja situacija le neizogibna posledica svobodnega delovanja in individualizacije. Biti izobražen, biti »Orto Smart«⁵⁹, biti drugačen, delati to in ono v svojem prostem času, vse je podrejeno *estetizaciji vsakdana* (Ule 1998) kot izjemno prijetni, a hkrati nujni submisivnosti današnje družbe. Pri tem je potrebno vseskozi *hoditi po robu*, ni pa veliko tistih, ki so tega že vajeni. Za konstrukcijo unikatne identitete, s katero želimo doseči antipod utečenim življenjskim potekom, pa potrebujemo izredno široko socialno, izobrazbeno in estetsko-stilsko kompetentnost, nemalokrat pa tudi pogum. V nasprotnem primeru se v posameznika kaj hitro priplazi trajni »ironičen občutek, da bi lahko bile stvari *malce* drugačne« (Ferguson v Bauman 2002, 111), čeprav - seveda, jasno, kje neki, itak in sploh ne - »nikdar temeljno in radikalno drugačne« (prav tam). Prav ta »malce zoprna« občutek lahko identiteto spravi v trajno disonanco ter jo ruši počasi in prefinjeno. Vsako igranje trenutne vloge, ki je nad posameznikovimi zmožnostmi, rezultira tako v objektivnem, strukturnem⁶⁰ neskladju, kot subjektivnem nemiru⁶¹. Prav zato vsako bleferstvo, od socialnega do identitetnega, lahko uspeva le v okviru prostorov, ki takih neskladij ne problematizirajo. In teh je danes kar nekaj. Prostor namreč ne zahteva dokaza, s katerim podkrepimo svoj patos, dovolj je že identiteta, ki je v trenutnem kontekstu skladna s prostorom. Ali je torej mogoče govoriti o *prostorski identiteti*, o identiteta umestitve v določen »microspacing«? Ali gre pri njej za novo obliko prostorske ekskluzivnosti?

Lofland (v Flanagan 2002, 11-12) meni, da je uporaba nekega prostora kontinuiran proces dolgotrajne predhodne priprave, kičasoma pripelje do občutka »neformalnega lastništva«. Posameznik ali majhna skupina si tako vzame določen (pol)javni prostor za

⁵⁹ Analogija na podaljševanje mladosti - ta po "zadnjih ugotovitvah" traja do 31. leta, vendar pa jo je mogoče z nakupom "paketne ponudbe" poljubno podaljševati.

⁶⁰ Ko bomo mi govorili o "strukturnih vzrokih", bomo imeli v mislih kakršnokoli "trdovratno" specifično pojavo, ki v različnih oblikah posamezniku preprečuje popolno svobodo odločitve. Strukturni vzrok je lahko vgrajen v kulturo, lahko ga prostorski diskurz vpiše v beton, lahko pa gre preprosto za omejitve v obliki steklenega stropa (spol, etnija, veroizpoved, izvor družine, ideološko enoumje).

⁶¹ Tako posameznika, ki si s hitro pridobljenim premoženjem kupi vilo v Ventura Countyju, vsakodnevno prejeda strah, da bo spregledan. *Statusna inkonsistenca* je kot strukturni dejavnik močno vpisana v njegovo objektiviteto (nekdanje vrednote, pomanjkanje patosa). Oziroma kot pravijo v angleško govorečem prostoru: »You can take the girl out of the trailer park, but you can't take the trailer park out of the girl.«

svojega, ko skozi njegovo uporabo prehaja od običajnega uporabnika do »rezidenta«. Posameznika na izbran prostor ne veže le redna prisotnost, temveč smisel za prioritizacijo, dostop do »notranjih informacij«, lahko bi celo rekli, da se ustvari posebna vrsta »organizacijske kulture«. Ko je prostor koloniziran, domesticiran, so taki tudi odnosi med »rezidenti«: neformalni, sproščeni, skoraj »prisiljeno« prijazni.

Ali se v luči sodobnih družbenih praks lahko strinjamo s podobo »družinice« v vogalni kavarni? Do Lofandove ugotovitve (prav tam) moramo izraziti upravičen dvom. Prostorsko razločevanje je nekoč res temeljilo na jasno opredeljenih mejah, ki so sovpadale s splošnimi družbenimi kategorizacijami. Danes pa je prostor le še okvir, v katerem biva diskurz širše družbe in katerega identifikacija ni in ne sme biti omejena z redno uporabo. Ker mikroklima določenega prostora izraža le modificirano in pomanjšano različico družbenih stanj, so tudi družbene kategorizacije⁶² v okviru določenega prostora veliko bolj nejasne in nedoločljive, razločevalni dejavniki pa zaviti v prozorne »folije« distinktivnosti. Identiteta je od nekdanj temeljila na distinktivnosti, vendar v pogojih »novih javnih prostorov« ne gre več za njeno dokončno formacijo, temveč vsakodnevno redefinicijo: »Sprotna, začasna, trenutna, večkratna ali celo simultana izbira več krajev {...} je konstitutivna značilnost multiplih in hkrati fluidnih identitet posameznikov ali skupin« (Hočevar 2000, 39-40). Navidez »osebna« zadeva, identiteta, se tu stika z novo obliko socialnega razločevanja, ki razločuje skupino »mi, ki smo tu«, od skupine vseh ostalih, ki »tu *pač* niso«. Malce nerodni prevod v slovensko sopomenko »razloka« (iz: razločevati) (Derrida v Ule 2000, 190) tu dobi nazoren pomen: biti točno na določenem mestu, s točno določeno osebo/skupino, to je edino, kar v tej situaciji šteje. Uspeh v »igri individualiziranja« se namreč kaže v gradnji čim bolj popolne sestavljanke in »biti prisoten« postaja ravno tako pomembno, kot je nekoč bilo »imeti«.

⁶² Čeprav je najbolj splošna oznaka za skupino posameznikov, ki so vezani na določene skupne karakteristike, *družbena skupina*, se mi ta termin v luči sodobnih razmer ne zdi več uporaben. Delitev na »nas« in »one« sicer še vedno obstaja, le da se menja tako hitro, da je pogosto niti ne zaznamo. Posameznik je tekom dneva lahko del dveh (ali več) popolnoma različnih kategorizacij, kjer pa se delitev na Nas in Njih vzpostavlja kontekstualno, mentalno, časovno, prostorsko. Uporabniki javnih prostorov, »globalni nomadi« in »fluidni mestni prebivalci« (Uršič in Hočevar 2007, 27) se kategorizirajo na licu mesta, njihovo združevanje pa je veliko bolj odvisno od trenutnih zunanjih vplivov. Če posamezniki v tej zmedi vlog in prikritih delovanj (prilagojenec, aktivist, potrošnik, investitor, študent) niso spodobni ustvariti trajnejše tvorbe, je prostorska situacija tako popolnoma odprta za »argument moči«. Privatizacijski tokovi lahko svobodneje vdirajo v to neproblematično polje ter ga oblikujejo v smer neproblematičnosti in čim širše vsečnosti.

Želja po subjektivizaciji, ki se izraža tudi skozi razločljivost, ni zanimiva le za konstrukcijo identitete, temveč postaja pomemben instrument tržnih apetitov. Če so tradicionalni urbani prostori jasno izkazovali, komu so namenjeni in si s tem zagotovili ciljno skupino, so današnji urbani prostori razpeti med dvema ciljema. Ker je naravo sodobne identitete težko profilirati, morajo tako najti ustrezen kompromis med splošnostjo in specifičnostjo. Splošnost je nujni pogoj; *splošnost* zagotavlja *neproblematično* klimo, ki ne odganja⁶³ »mejnih« družbenih kategorizacij. Nujni pogoj dopolnjuje zadostni pogoj - *distinktivost*. Prostor mora bit distinktiven, da v odnosu do vseh ostalih prostorov prikaže presežek, noviteteto ali le nekaj, »kar drugim manjka«.

Ko Hočevar (2000, 39-40) govori o »razločljivosti«, jo navezuje na temeljno relacijsko razsežnost, ki loči instrumentalne, rutinske prostore od teatralnih, prizoriščnih krajev z visoko stopnjo refleksivnosti. Problematično je predvsem dejstvo, da mnogi »refleksivni« kraji izkoriščajo ta koncept za večanje obiska⁶⁴. *Refleksivnost* kot urbana možnost se lahko nanaša kvečjemu na popolnoma javne kraje, kot so ulice in trgi, kjer prizoriščnost nastane kot spontana posledica nakopičenih urbanih impulzov. Če pa analiziramo prostore v vlogi subjektivnih kreatorjev, se zdi, da so se »novi javni prostori« pričeli zavedati pomena distinktivnosti, zato je sama arhitektura in vloga prostora po sili razmer prilagojena »refleksivnemu« posamezniku in njegovim multiplim identitetam. Razločljivost »krajev«, sploh kadar gre za poljavne prostore, je lahko vzpostavljena umetno, z namenom, da bi med njenimi uporabniki razločevala na popolnoma nov način. Zgornji kompromis med neproblematičnostjo in distinktivnostjo je tako razrešen z vpeljavo nekakšne »kvazi-refleksivnosti«. Poljavni prostori so zato »scenski«, gradijo na *pozi* in so pogosto »prostorski bleferji« - pod krinko distinktivnosti delujejo tržno in ne »prizoriščno«. Vendar pa v času, ko sta splošna izobrazbena ravan in dostop do informacij na dokaj visoki ravni, za slednjo situacijo ne moremo kriviti le za tržnega inženiringa. Zdi se, da večina uporabnikov sprejme to "dualnost", saj s tem odstranijo možnost, da bi jih družba izločila. Ko se posameznik prostovoljno podredi logiki prostora, se izloči iz begajočega »identifikacijskega«

⁶³ Stranka "lovača" (glej Della Porta 2003). Prostorska lovača?

⁶⁴ Izhajam iz stališča, da je doseg refleksivnosti pogosto "precenjen". Leta 2008 sem kot honorarni sodelavec ljubljanskega "filmskega podjetja" opravil interno raziskavo o povezavi med klasičnimi statifikacijskimi spremenljivkami (izobrazba, uporaba interneta, splošna razgledanost) in filmskim okusom. Domnevno refleksivni posameznik (visoka izobrazba) je tako v kinu najpogosteje gledal filme, ki so zahtevali določeno refleksijo (drame, evropske filme), medtem ko je v zavetju svojega doma večinoma gledal komedije in akcijske filme. Refleksivnost je torej lahko kvečjemu olajšana zmožnost odločitve.

procesa širše družbe, nevedoč, da je ravno ambivalentnost pripeljala do situacije, kjer išče zavetje v nevidnosti.

Pri identitetni tematiki smo se torej že pomaknili korak naprej. Identiteta postaja, ne glede, ali je zgrajena na kreativni ali pozerski bazi, pomembna referenca nove oblike stratifikacije. Prostorska identiteta prav zaradi nezmožnosti ovrednotenja povzroča zahrbtnejšo obliko slojevitosti, ki se pričakovano slika tudi v prostorski segmentaciji. Slednje ne smemo razumeti skozi kakršnokoli »getoizacijo«, saj temelji na navidez nediskriminatornem procesu *prostovoljne segregacije*. Prostovoljnost pa se kaže le v formi, saj gre za navadno *ad hoc* samoomejevanje, ki segregira ljudi po potrošnji različnih prostorov. Gre za napačno poimenovanje še kako resničnega procesa.

4.2.2 Razredni ali življenski boj?

Čeprav se pri individualizaciji vseskozi izpostavlja, da gre za samosvojo produkcijo biografije, moramo za nadaljevanje analize pogledati, kateri strukturni pogoji jo omogočajo in kako daleč lahko za preobleko subjektivnih vrednotenj seže. Beck kot glavni predpogoj za subjektivizacijo življenjskih potekov vidi povsem modernistično spremembo - relativno spodoben življenjski standard⁶⁵. Z njegovo pomočjo so se posamezniki osvobodili iz tradicionalne razredne družbe, postali vedno bolj neodvisni, s tem pa prevzeli tudi večji del tveganj (Beck 2001, 105-109). Če je bil torej v klasični *moderni* družbeni razred definiran z merili premoženja, moči, statusa, le deloma morda še stopnjo izobrazbe, pa se danes kaže kot *zmožnost demonstrativne različnosti*. Kako nanjo vpliva javni prostor - je slednji le element identifikacije ali morda tudi segmentacijski instrument? Komu so namenjene njegove vsebine, pa tudi, kateri (razredni) vsebini služi (novi) javni prostor?

Za ponazoritev si pogledjmo preobrazbo iz klasičnega evropskega mesta v modern, urbani teater. Lash (1993) analizira Haussmannovo renovacijo srednjeveškega Pariza, ki

⁶⁵ Drug faktor, ki ga pri rušenju« klasičnih vrednotnih in razrednih vzorcev lahko postavimo ob bok življenjskemu standardu, je izobrazba. Poleg selekcijske vloge je omogočila relativizacijo tradicionalnih orientacij, oblikovala vsaj minimalno refleksivno sposobnost, hkrati pa omogočila določeno stopnjo družbene mobilnosti, s katero se posameznik lahko izogne *usodnosti* svojega življenja (Beck 2001, 114-119). Izobrazba kot proces pa tudi omogoča in zahteva individualno vzpostavitev socialnih omrežij.

je 60. in 70. letih 19. stoletja popolnoma predrugačila strukturo Pariza. Modernistična preobrazba je zajela vse od bulevarjev, trgov, železniške infrastrukture do zelenih površin. Nov urbanistični plan je razbil delavske četrti, jih pomaknil proti predmestju, s tem pa omogočil večjo mobilnost med tovarno in domom. Najbolj očitna reorganizacija baročnih javnih prostorov pa so bili novi bulevarji - če se je še pred dvajsetimi leti družabnost odvijala znotraj lastnega razreda, so široke ulice, namenjene sodobnemu *flanerju*, tvorili nov in »blaziran« urbani značaj. Sedaj so bili prvič v zgodovini javni prostori dostopni tudi nižjim razredom - slednji so pohajkovali po širokih promenadah in opazovali meščansko javnost, ki je zajtrkovala na pločnikih (Lash 1993, 215-220).

Slednji vpogled v modernistične stratifikacijske zasnove nam priča, da je bil v Parizu 19. stoletja vsaj »krajinsko« izpolnjen kriterij dostopnosti. Kljub navidezni »brezrazrednosti« pa je bilo s strukturnimi kriteriji več kot jasno določena meja med »nami« in »njimi«. Ko pa govorimo o »zatonu razreda« v današnjem času, so te meje skoraj nevidne, a še kako pomembne. Življenjski stil, kot bomo skušali dokazati, ne eliminira stratifikacijskih dejavnikov, temveč le razširi klasično identifikacijo shemo (služba, razred, premoženje) na celotno identitetno in slogovno samorealizacijo.

Življenjski stil torej v nekaterih točkah sovпада z družbenim razredom. Slojevitost kot način razvrščanja ni izginila, se pa vzpostavlja kontekstualno, izraža v *celostni stilski reprezentaciji* sebe in diferencira v neenakem trošenju (oblek, storitev, scenarijev, oseb). Ob izpolnjenem materialnem standardu je postal novodobna fraza za način, kako živeti »življenjsko zgodbo«: je skupek navad, ki jih potrebujemo za samopodobo, je način uporabe uslug, je uporaba vrednot in interesov v vsakdanjih interakcijah (Ule 1998).

Življenjski stili so vsaj v opredelitvi pluralizirani, odnosno zastavljeni, ohlapni in časovno nevezani. Vendar pa njihova kontekstualna uporaba ne pomeni, da so nekakšen modni dodatek, ki ga lahko, kadar smo pri volji, »dokupimo«. Življenjski stili so neizogibna posledica individualizacije in »možnosti, da bi odklonili sodelovanje v igri individualiziranja, prav gotovo ni« (Bauman 2002, 45). Individualizacija je torej, poleg vseh presežkov, tudi paradoksalna *prisila*, ki zahteva visoko frustracijsko toleranco, smer »individualnih samoograjevalnih naporov pa je endemično in neozdravljivo nedoločna« (Bauman 2002, 12). Gre torej za nujen in skrbno načrtovan stil, s katerim

posameznik definira sebe v odnosu do drugih. Kolikšen odstotek teh »naporov« pa se v resnici tudi udejanji, je še vedno odvisno od mnogih strukturalnih pogojev. Vedeti je potrebno, da je individualizacija le povečana zmožnost diferenciacije, ta pa se najpogosteje realizira skozi »mehko« in kontekstualno obliko družbenega razločevanja.

“*Homo optionsu*” torej individualizacija ni prinesla le večje avtonomnosti, temveč tudi predpisane izbire, ki jih koordinirajo potrošniške identitete in trenutna življenjska vodila. Ko se ruši ontološka varnost subjekta, mnogi posamezniki sprejmejo trendovske »ponudbe smisla« in tako poskrbijo, da reintegracija uspe na čim varnejši način. Vse to je posledica dejstva, da je »svobodne« oblike samorealizacije lažje oblikovati, kot dolgoročno vzdrževati. Uspešnost kapitalistične logike se skriva prav v tem strahu »nedoločnosti«, ki je »postpanoptično« vrojen v vsakega posameznika današnje dobe (Bauman 2002). Obstaja v dejstvu, da lahko današnja samoumevnost že jutri izgine v popoln neobstoj, posameznik pa ostane sam z nedoseženimi življenjskimi orientacijami. Zaradi tega posamezniki iz svojih življenj kategorično umikajo vse, kar je nesigurnega, ter zamenjujejo z redom, rigidnostjo, stalnostjo. Lahkotnost sistemske uspešnosti trga temelji na principu zmanjševanja dvomov, ko nadomešča »zgodovino brez konca« s trenutno trdnostjo betona, stola, letnega vrta ali le rezervacijo brez odpovednega roka.

»Enormnost« izbir ke torej v današnjem času bolj floskula kot odraz realnega stanja. »Obveza v igri individualiziranja« ne prinese vsakemu posamezniku toliko izbir, da se od njih duši⁶⁶. Giddens trezno poudarja, da revni nimajo možnosti izbirati med življenjskimi stili - pogosto sprejmejo najvarnejši paket vsakodnevnega standarda, medijsko obdelan in tržno zapakiran (Giddens 1991, 5). Tu se pokaže »razrednost« obdobja po moderni; razlika se od zunaj morda na opazi, jo pa opazi vsak posameznik, ko gradi svoj identitetni projekt. V naši, pogosto izumetničeni kritičnosti se je potrebno zavedati, da so navidez individualizirani življenjski stili pogosto le krizni načrti, sprejeti pod »pogoji hudih materialnih ovir« (prav tam). Razlika Satrejeve filozofije »svobodne izbire« pa se ne pokaže le pri številu in kvaliteti opcij, temveč tudi v reakcijah na tveganja. Ko smo »vrženi v globino«, padec oblažijo popolnoma različni materiali (Featherstone in ostali 1997, 147-149).

⁶⁶ Zmedo morda povzroča veliko število konzerv s skušami, vsekakor pa posameznik pri resnejših življenjskih odločitvah nima toliko izbir, kot trdijo nekateri avtorji, da bi od njih čutil nemir.

4.2.3 Življenjski stil in prostor

V prejšnjem poglavju smo izpostavili dvojno naravo življenjskega stila. Prvič, slednji res *izgleda* kot pojav *sui generis*. Na deklarativni ravni res drži, da si *lahko* ljudje s popolnoma enakim socialnim ozadjem zgradijo popolnoma različne biografije, saj posameznik "postane življenjskosvetna reprodukcijska enota družbenega" (Beck 2001, 108). Drugič, gre le za bolj ali manj odprto (zaprto) opcijo. V »nerazredna« vodila življenjskih stilov - eno izmed njih je *estetizacija vsakdana*⁶⁷ - so vgrajeni močni strukturacijski dejavniki. Ti se izrazijo predvsem takrat, ko se posameznik vključi v bolj »družbeno« okolje, kamor spada tudi javni prostor. Dvojno naravo življenjskega stila bomo zato razjasnili skozi dva primera - prvi nakazuje na neobremenjujočo gradnjo različnih *življenjskih svetov*, drugi pa skozi »socialno bleferstvo« ljubljanske »Plaže« še vedno priča o obstoju modernističnih dejavnikov .

a) primer subkulturnih scen

Na vsako »iztrošeno« paradigmo v družbi najprej opozorijo mladi. Dokaz za premik v mehkejše oblike življenjskih svetov se je med mladimi pričel kazati skozi nekakšen socialni *nomadizem*. Ne le, da med mladimi skoraj ne obstaja več resnejših opozicijskih odnosov z glavnimi kulturnimi tokovi, posamezniki tekom gradnje lastne identitete vse pogosteje eksperimentirajo s subkulturnimi scenami (Stankovič in ostali 1999) in zavračajo (kritične) subkulture. Tako še nedolgo nazaj radikalen »Greenpeasovec« ni participiral v "clubbingu", saj je kategorično zanikal kakršnokoli sodelovanje s "kapitalističnim ustrojem". *Skladnost ideologije* (Wilis v Stankovič in ostali 1999, 16) je dovoljevala le eno identiteto in z njo skladno vedenje. V nasprotju pa danes subkulturne in življenjskostilne scene ne omejujejo posameznika, saj so »mehke«, družbeno sprejemljive različice nekdanjih ideologij, modificirane za uporabo v današnjem prostoru. Pristajajo na stanje v družbi in ga ne problematizirajo, pogosto se celo same želijo vsrkati v potrošne prakse. Scene za razliko od obremenjujočih subkultur omogočajo kontroliran *eskapizem*, vidik zabave

⁶⁷ Estetizacija oziroma *stilizacija vsakdana* (Ule 1998) je pojem, ki v občem označuje pripisovanje pomembnosti še tako vsakdanjim zadevam. Stilizacija vsakdana je sama sebi namen, saj ne potrebuje nobene ideološke legitimacije. Čeprav gre za eno izmed najuspešnejših dosežkov individualizacije, se zdi, da je skozi prostorske prakse skoraj v celoti družbeno »korigirana«.

in igre, očiščen vesti »jutrišnjega dne«. Gre za izrazito nov pojav, ki ga v času čikaškega "warehousa" še zdaleč ni bilo. Mladi obiskovalci plesnih klubov niso več zapriseženi »rejverji« in »čefurji«, temveč »vikend-rejverji« in »vikend-čefurji« (Stankovič in ostali 1999), ki svojo fluidno identiteto uporabljajo kot tedenski kolaž, kot "vikendaški" segment življenjskega stila. Navadno je že sama infrastruktura prilagojena zbrkljanim identitetam: »Rave konstruira prostor, za katerega je značilna totalnost njegovih hipnotiziranih zunanjih čustev in končno stanje indiferentnosti udeleženi« (Kligmann v Uršič 2001, 893). Uršič nadaljuje:

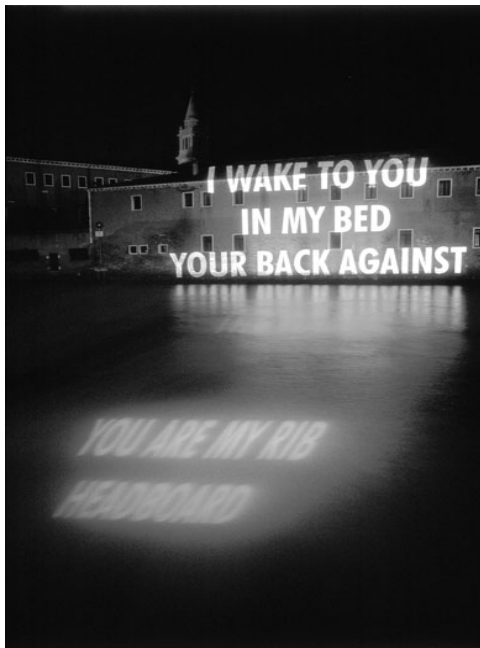
Ta prostor prevzame funkcijo identitete, v tem primeru prostor sam postane identiteta, ki jo občutijo tudi njeni tvorci, pripadniki, ter jo sprejmejo in se z njo identificirajo. Ta identiteta je hkrati vse in nič, njen kvalitativni preskok pa leži v dejstvu, da kljub vsemu pomanjkanju čustev in informacij producira nek virtualni občutek pripadnosti (Uršič 2001, 893).

Indiferentnost posameznika v tem primeru ni negativna lastnost, temveč prej predpogoj, da segmentacija "vikend-rejverskega" prostega časa lahko uspe. Načrtovan *eskapizem*, ki odstrani vse negativne učinke in poudari ekstazično naravo trenutne izkušnje, lahko pri uporabniku vzbudi občutek, da je kreator in ne le uporabnik. Življenjski stili so v svoji scenski rabi seveda odličen pripomoček za doživljanje različnih svetov, vendar je potrebno vedeti, da so njihovi koristniki mnogo bolj podvrženi trendovskim ulovom. Slednji tako omogočajo le navidezno neodvisnost od »realnih« kategorij (socialni in kulturni kapital, formalna izobrazba, družbeni sloj, prihodek, informacijska pismenost), hkrati pa spodbujajo distanciranje od "problematičnih" javnih prostorov. Prav vedenje, da je popolnoma javen prostor neizpolnjen ideal, bi tako moralo postati motivacijsko orodje, da mladinske "kontra-konceptualizacije" javnega prostora še niso preživeta zgodba (glej *sliki 4.4 in 4.5*).

Slika 4.4: "Šablonski" grafit ob Erjavčevi cesti

Slika 4.5: Instalacija Jenny Holzer v Benetkah

Vir: Jenny Holzer (1999).

Sliki 4.4 in 4.5: Čeprav sta obe instalaciji provokativni v svoji sferi, se gre vprašati, katera popelje urbano kulturo na višji nivo? Instalacije Jenny Holzer (1999), ki skozi neonke, reflektorje in "ledice" združuje avantgardo in populizem ali pa "šablonski" grafit nedaleč od vladnega poslopja, ki mimoidočemu na obraz primami ciničen nasmešek?

Kakšen je torej tipičen novi javni prostor? Povedano na kratko - čim bolj podoben posameznikovemu življenjskemu stilu. Identiteta urbanih prostorov mora biti prilagojena stilizaciji vsakdana čim širše ciljne skupine, vendar dovolj fleksibilna, da je omogočeno hitro menjavanje socialnih kontekstov ter sočasno bivanje v večih kontekstualnih svetovih. Če gre pri sodobni identiteti za »pastiche« osebnost (Gergen 1991), kjer posameznik sestavlja osebnost iz fragmentov različnih identitet ter jih kombinira glede na trenutno situacijo, se mora tudi »uspešen« prostor hitro prilagajati trenutnim situacijam (Gergen 1991, 151-153). Na daljši rok preživi le »prostorski kameleon«, ki s simuliranjem distinktivnosti poskuša čim bolj ustrezati posameznikovemu življenjskemu stilu. Vsekakor pa mora pri tem tudi nekaj zaslužiti, zato se mora v svoji neproblematičnosti izogibati vidnemu razslojevanju, hkrati pa postaviti merila ravno toliko nad posameznika, da jih slednji - če obuje čevlje z debelejšim podplatom - lahko doseže. Poglejmo primer iz ljubljanskih ulic.

b) primer ljubljanske "Plaže"

Cankarjevo nabrežje (slika 4.6) je večji del leta gotovo najbolj živahen del centra Ljubljane. Gre za slikovito ulico na desnem bregu Ljubljanice, ob kateri so locirani najbolj obiskani lokali in kavarne s svojimi zimskimi in letnimi vrtovi. Ti so razširjeni globoko v javni prostor (pločnik, ulica) in verjetno prav zaradi svoje spojenosti s starim mestnim jedrom tudi tako privlačni za obiskovalce (slika 4.7).

Slika 4.6: Prizoriščnost na "Plaži"

Slika 4.7: "Ribe" sredi starodavne ulice

Cankarjevemu nabrežju Ljubljančani pravimo tudi »Plaža«. Del poimenovanja gotovo izhaja iz njegove rečne pozicioniranosti, kjer množice na »ležernih« stolih že zgodaj pomladi lovijo prve sončne žarke. Bolj bistven del »sončenja« pa leži v družbeni dimenziji - »Plaža« je bolj kot vse drugo »socialna plaža« in sončenje poteka bolj pod lučjo pogledov. Socialna plažo zaznamuje trditev: »Zvečer gremo v Mačka⁶⁸«. »Biti tam« je del prostorske, s tem pa tudi posameznikove identitete. Je pa tudi nekaj več - »biti tam« odraz posameznikovega »habitusa«, njegove zmožnosti, da koristi ta prostor (»Because I Can«).

Pri tem pa se približamo vprašanju slojevitosti - ali je prostorska identiteta pomemben sestavni del nove vrste »razrednosti«? Še pomembnejše vprašanje - katera so merila za njeno razvrščanje? »Plaža« je tipičen primer, kako lahko »mehka« oblika slojevitosti prav zaradi nedoločljivosti »razredov« in »vstopnih

⁶⁸ Maček, Skelet in drugi lokali na Cankarjevem nabrežju. Fenomen identifikacije z ljubljansko krajevnostjo ni nov; Dim Zupan je po družini, ki se je zbirala tam, naslovil celo roman "Leteči mački".

pogojev« postane izredno trdovratna. Če se niti z besedami ne da definirati, kakšen je njen »diskriminatorni« potencial, kako bomo potem govorili o nelegitmnosti in razslojevanju? Kakšni so sploh pogoji za koriščenje Plaže ob najbolj obiskanem času?

Pogoj je uporaba sama. Rezervacija⁶⁹ mize ob Ljubljani, izbrana pijača in izbrana družba. Obnašanje - tudi izbrano, vendar ne toliko s strani posameznika. Obleka mora biti vsekakor v mejah normale, toliko boljše, če je večerni priložnosti primerna. In ideologija, vrednote, obnašanje? Izrecno neproblematično. »Plaža« uspeva ob odsotnosti kritičnega diskurza. Edini diskurz je njena neproblematičnost; priti tja in pokazati svoje socialne veščine, morda celo socialno superiornost. Pogoj je uporaba sama, s tem pa (večkratni) nakup pijače, katere cene so lokaciji primerne⁷⁰. Socialna plaža torej (le z nekaj »ega«) dopušča tudi »socialno bleferstvo« - še več, praviloma ga celo spodbuja. Kot smo dejali, je osnovna značilnost sodobnih prostorov, da priskrbijo identifikacijo, vendar pa s tem priskrbijo tudi »duh krajevnosti«, ki izraža »habitatne lastnosti« svoje klientele. Prostor tako s svojo konstrukcijo skupinskega habitusa popolnoma zasenči posameznika. To pa niti ni problem, saj posameznik z obiskom sprejme mikrosituacijske vrednote. Biti socialni blefer na »Plaži« je torej enostavna naloga; habitus priskrbi okolica, kateri posameznik prilagodi le *patos*⁷¹. Možnih konfliktov skoraj ni; eventualno bi lahko nastali takrat, ko bi posamezniki dojemali realno sliko »socialnega bleferstva« in želela predrugačiti krajevnost prostora. Côte d' Cankar?

Primer Cankarjevega nabrežja je zanimiv, saj ga lahko z nekaj modifikacijami zamejimo z Bordieujevim *habitusom*. Habitus se manifestira kot konstrukcija in razumevanje vsakdanjega sveta, ki se realizira v vrednotah in verovanjih, katere posameznika vodijo pri vsakdanjih praksah, od nakupovanja do športa, ter vpliva na "avtomatične" vedenjske vzorce, kot so geste, način hoje, obrazna mimika, prehranjevanje, govorjenje. Za habitus lahko rečemo, da je vpisan v telo, saj deluje izven nadzora zavesti: "Nek šport bodo s toliko večjo verjetnostjo prevzeli pripadniki

⁶⁹ Če smo iz "nedeljskih" restavracij vajeni rezervacij, pa je rezervacija barske mizice novost leta 2009.

⁷⁰ Primerne pa so tudi življenjskemu stilu tipičnega meščana, tako da evro več na enoto pijače ne predstavlja miselnega zadržka.

⁷¹ "Cuba libre, lepo prosim. In da ne bo zopet brez ledu." Neverjetno je predvsem to, da je barski industriji uspelo lansirati imidž avantgardne pijače, pa čeprav gre le za "rumkolo" z dodatkom limete.

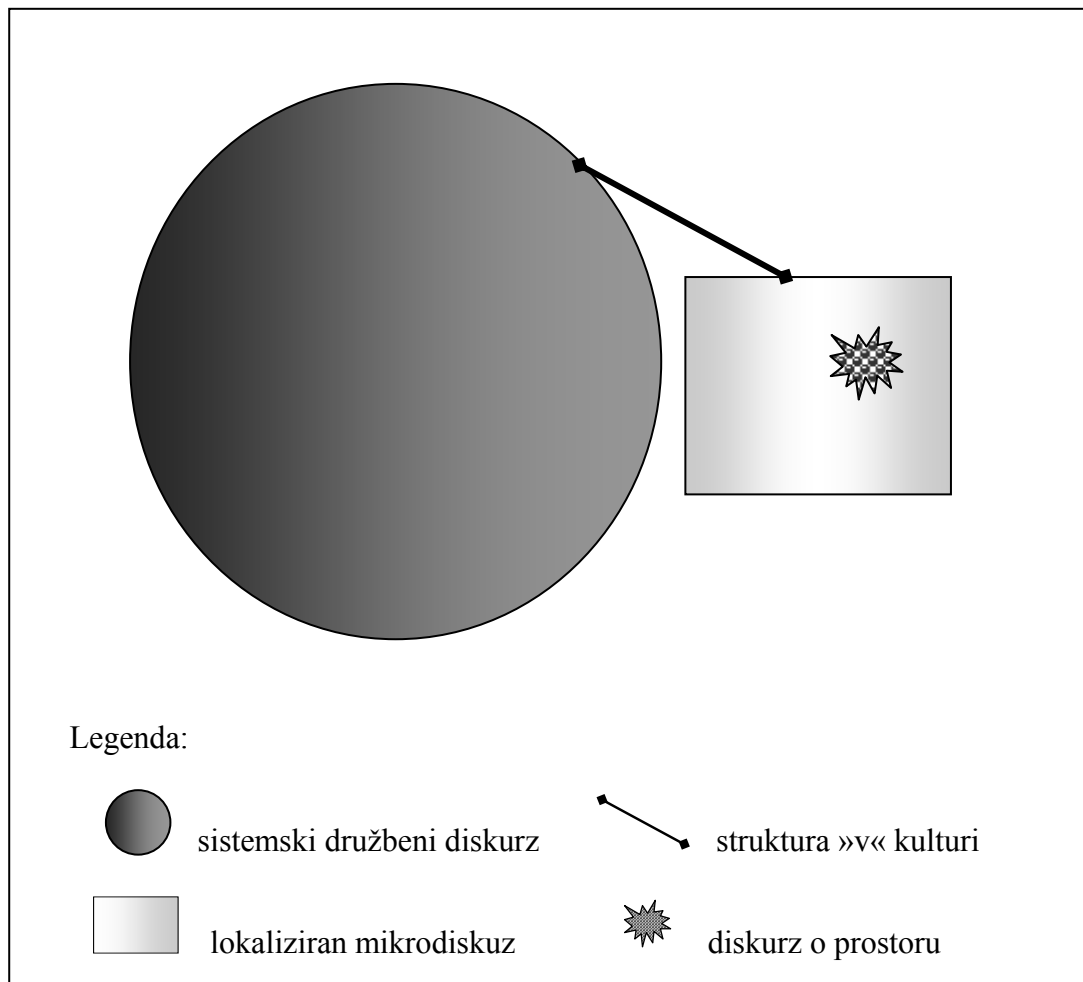
nekega določenega družbenega razreda, kolikor manj nasprotuje njihovem odnosu do lastnega telesa, njihovim najglobljim področjem nezavednega...”, pravi Bourdieu (v Bulc 2004, 78). Pri Cankarjevem nabrežju pa gre za nekaj več - habitualne lastnosti, sicer minimalno dvignjene nad splošno klientelo, proizvaja kar nabrežje samo. Za neproblematično »drugo stopnjo«, katero smo definirali z odsotnostjo stratifikacije, je nujno, da priskrbi določeno »razrednost«, z njo pa tudi pripadajoči »patos«. Le taka oblika konstrukcije prostora omogoča mirno privatizacijo javnega prostora, saj na njemu že dolgo ni več razrednih bojev.

Kot smo dejali, sta prva in druga faza diskurzivega vpliva na javni prostor pravzaprav en sam kontinuum, kjer so diskurzivne prakse skozi obe fazi le stopenjski, učeči se »branding«. Diskurzivna formula je enostavna: individualizacija ruši stratifikacijo, hkrati pa jo ta »brezrazrednost« zopet vzpostavlja, saj tudi »kvazi-distinktivnost« na dolgi rok nekaj stane. Konfliktov je na tej stopnji še vedno relativno malo, ko pa nas iz določenega lokala vržejo zaradi neustrezne obleke, se to še vedno zdi kot čisti *lapsus linguae*. Posamezniki so postali prostorsko socializirani in »normativna« vloga prostora je tako samoumevna in samostojna, kot so splošne družbene norme, priučene v sekundarni socializaciji. Prostor izkoriščajo strukturalne, lahko bi rekli celo habitualne vzorce v samih posameznikih in tako so slednji le njihovi kreatorji. Prostor izhaja iz posameznika in posameznik je enak prostoru, privatizacija pa je le napredek k »prijetnejši in bolj domači obliki prostorov«.

Nekje smed obema fazama se torej zaradi širših družbenih razmer lokaliziran mikrodiskurz (navidez) loči od systemskega družbenega diskurza in deloma oblikuje svojo mikroklimo (*slika 4.8*). To pa ne pomeni, da je kaj drugačen od slednjega; razlika je edino ta, da je kultura kot strukturni dejavnik sedaj vpisana v prostoru, izenačena s posameznikovim odnosom do njega in se zato ne rabi vsakič znova sklicevati na »splošno družbo«. Povedano drugače, uporabniki so sprejeli prostor in njihova vloga je postala samoumevna. Obiskovalci prostorov »razumejo«, da je mikrodiskurz prostora (varnostnik) tam, ker je to »normalno«. Kaj pa diskurz o prostoru? Kot konstanten pojav

ga še ni moč opaziti, na trenutke streznitve se endemično pojavi nekje v klimi prostora, katerega pa ta dokaj hitro »poje«⁷².

Slika 5.8: Navidez samosvoje življenje prostora ali "struktura, ki živi v kulturi"

⁷² Oziroma v ljudskem jeziku: "Varnostnik te pospremi do vrat, saj ne razume tvojega samogovora o statusni inkonsistenci in o tem, da niso "obične najkice" prav nič inferiorne proti "superstarkam iz semiša".

4.3 TRETJA FAZA DISKURZIVNEGA VPLIVA: »NOVA DISKURZIVNOST« IN PRIČETEK KONFLIKTOV

V sledečem poglavju se bomo za razliko od predhodnih dveh osredotočili na pogoje, ki na ravni družbenih skupin in drugih večjih kategorizacij omogočajo rekonceptualizacijo javnega prostora. Izhodišče slednjega sklopa je sistemsko proizvajanje diskurza in njegovo enoznačno problematiziranje, ki pa se v tej fazi že kaže kot samostojen diskurz o prostoru. Privatizacija je tako ob podpori sistema napredovala do stopnje, kjer je začela vzbujati nezadovoljstvo, predvsem zaradi socialne neenakosti in njene aplikacije na prostor. Pri tem smo seveda preskočili del procesa, zavedati pa se je potrebno, da ekonomska »unifikacija« življenjskih stilov in privatizacija, ki se je vršila skozi predhodni stopnji, v cilju čim večjega izkoristka vseskozi hodita po robu. Ko sistem (ali pa interesna skupina preko njega) kot entiteta nad manjšimi enotami ne more več vršiti »pacifikacije«, prične z vpeljavo svojih lastnih diskurzov, ki temeljijo na *politiki strahu*, segregacijskih legitimacijah in poudarjanju *občega dobrega*. Nosilci interesov se namreč zavedajo, da do spontanih konfliktov ne sme priti - alternativni diskurz mora biti pravočasno⁷³ zatrt, če pa je v svojem potencialu napredoval že predaleč, je potrebno vsiliti drugega, močnejšega, bolj strašnega, ki preusmeri pozornost. Ali povedano drugače: laž najlažje postane resnica, če se jo skriva med dve resnici.

⁷³ Vršilci interesov se zavedajo pragmatičnih zmožnosti sodobnih tehnologij, zato namenjajo diskurzu toliko pozornosti. Čeprav je "internetna" angažiranost do določenega problema le trenutna, krhka, mnenja pa razbita in fragmentirana, ima ta nova tehnologija predvsem informacijski potencial. Ko pride enkrat do nastanka skupinskega nezadovoljstva, je konflikt prav zaradi vsedostopnosti informacijske tehnologije skoraj nemogoče ustaviti, ne glede ali se konkretno tiče posameznika ali ne. Mlinar (2007, 285) navaja organizatorja »burlesknih« protestov v Črni vasi: »Telefoniram desetim, oni pa še naprej, in v hipu imamo tu množico protestnikov«.

4.3.1 Sistemska teorija in proizvodnja diskurza

Model zaostrovanja temelji na »korigirani« uporabi diskurzivnosti. Diskurz povezujemo s pojmi »problematiziranje«, reflektivnost, diskusija, konstruktivnost mnenj in seveda občo izpeljanko, »diskurzivnostjo«. Na začetku smo vse te pojme združili v neproblematični termin - diskurzivni vpliv. Čeprav tematsko polje diskurza zajema vse od lingvistike, medijskih tekstov pa do antropoloških in kulturoloških analiz, se v občem nanaša na zaključeno celoto mnenj, ki zadevajo določeno področje. Diskurz vzpostavlja normativne osnove, hkrati pa določa tudi tematska polja, v katerih bo deloval. Foucault (2001, 117) vidi diskurz kot neko zaključeno celoto izjav, ki izhajajo iz istega sistema formacij - ko pa gre za diskurz o prostoru, ne moremo govoriti le o »sistemu izjav«. Diskurz o prostoru je tudi način formacije prostorskih praks, celostno ideološko, politično, tržno in znanstveno vedenje, ki si prizadeva vzpostaviti dominantno prostorsko klimo. Je segmentni odraz posameznih subdiskurzov, ki se ponavadi oblikuje skozi enosmerno interakcijo s samim prostorom.

Diskurz že po definiciji ne more biti odraz celotne družbe, temveč gre bolj za konstrukcijo željenih vrednot; ko si prisvoji svoje mesto na piedestalu, pa lahko proizvaja posamezne »subdiskurze« in predvsem onemogoča konkurenčne. V tem pogledu je diskurz podoben *paradigmi* - ker je ponavadi proizvod različnih oblastnih struktur, lahko prostore tudi »rangira«, jim doda višjo vredno(s)tno težo ali spremeni v »prazne kraje«. Zato kot instrument najpogosteje tudi ni viden; vpisan je v prevladujoč vrednotni okvir in njegova najpomembnejša naloga je, da ohranja *status quo* in onemogoča razvoj novega. Govorili smo in bomo o sistemskemu diskurzu.

Diskurz je torej družbeni konstrukt, ki je nadrejen individuumu. Strukturni pogledi vidijo družbo kot sistem, pojav *sui generis*, ki se vzpenja daleč nad posameznikom. Luhmann vidi družbo skozi oči sistema, ki teži k *redukciji kompleksnosti* (Luhmann 1995). Množica njegovih podsistemov razvije mehanizme, s katerimi razvršča dogodke in njihove posledice po pomembnosti - z namenom zadovoljiti temeljne potrebe sistema. Luhmannova »dehumanizirana« teorija socialnih sistemov je v luči naše

problematike zanimiva, saj nas popelje skozi samosvoje življenje socialnih entitet. Ko si zamislimo družbo kot nek kibernetični sistem, niti ni tako težko razumeti, zakaj se kot celota pogosto sovražno vede do posameznika.

Socialni sistem vidi Luhmann kot antipod krutega in še bolj kompleksnega okolja, kjer z različnimi selekcijskimi metodami iz okolja potegne elemente, ki jih potem vgrajuje v svoje strukturne relacije (prav tam). Luhmannov strukturalni funkcionalizem je za analizo javnega prostora zanimiv iz treh razlogov. Ne le, da relativizira družbo na entiteto *po sebi*, kot glavni mehanizem izpostavlja komunikacijo, katera je predpogoj za nastanek kateregakoli diskurza. Komunikacija vzdržuje bolj ali manj zaprto (odprto) mejo s svojim okoljem, prav tako kot javni prostor s svojo simbolno interakcijo vzpostavlja mejo med njim in posamezniki. Tretja podobnost je samoreferečnost (avtopoeza), ki je prisotna tudi v konceptu javnega prostora. Ko je njegova oblika enkrat vzpostavljena, lahko, izhajajoča iz diskurza, zaživi samosvoje življenje, njeni elementi pa pritegnejo nase vedno nove in drugačne gradnike (Luhmann 1995).

Sistemske se obnaša tudi vsak fizični prostor z določenim zaključenim pomenom. Urbani prostor je postal družbeni podsistem, ki eventualno reagira na iritacije s strani posameznikov ali družbenih skupin. »Novi javni prostori« se danes trudijo očistiti vseh problematičnih konotacij in zdi se, da to stanje podpirajo skoraj vse družbene institucije in skupine, ki nekaj štejejo. Politični podsistem lahko tako v miru izvaja svojo mobilizacijsko funkcijo, pravni in varnostni podsistem se ukvarjata le z zasebnimi ekscesi, kapitalu pa je omogočena prosta pot skozi prostor, kjer največjo oviro predstavlja »poenotenost senčnikov«. Diskurzi torej služijo različnim namenom in različnim interesom - tako je lahko en diskurz namenjen le povečanju obiska, spet drug pa lansira vrednotno usmeritev družbe in služi legitimaciji določene vladne investicije.

Uporabnost sistemske teorije se izkaže šele takrat, ko želimo v katerikoli drugi teoretski luči razložiti parcialne interese nasprotnih diskurzov. Če se dva subdiskurza vsaj v delčku »programa« poenotita za iste cilje, delujeta simultano, pa čeprav sta bila vseskozi v sovražnem odnosu⁷⁴. Sistemske delovanje je pač, hoteli ali ne, učinkovitejše. To lahko ponazorimo na primeru prepletanja dveh diskurzivnih »tagline-

⁷⁴ Liberalni kapitalizem in konzervativno puritanstvo; prvi dobi ekonomski hegemonijo, drugi vrednotno.

ov«, ki se največkrat pojavljata kot legitimacijski podlagi diskurza o prostoru: *normalnost in varnost*.

»Novi javni prostori« so v sistemski luči najbolj učinkoviti, kadar so čim manj »javni« in namenjeni le sproščeni predalavi zasebnih problemov. »Posamezniki se iz vsakdanjih vodenih obiskov javnega prostora vrnejo okrepljeni v svoji individualnosti« (Bauman 2002, 52), manj mlahavi, vedoč, da podobno delajo tudi drugi posamezniki. Novi javni prostori zaradi svoje vsečne in unificirane vloge tako postajajo novodobna zatočišča *nevidnosti* (Bauman 2002). Če to povemo s Sennetovimi besedami (v Bauman 2002, 128), je podoba skupnosti "očiščena vsega, kar lahko prinese občutek različnosti, kaj šele konflikt okoli tega, kdo smo mi". To ima "pozitivne" učinke tako na sam prostor, ki na ta način privablja številne uporabnike, kot na slednje, ki se v njem dobro počutijo. Mestni uporabniki veliko rajši uporabljajo "normalne" prostore, saj jim v njih ni potrebno biti politično korekten, v "normalni" atmosferi pa tudi lažje udeležijo svoje želje. Paradoksalno so posameznikove svoboščine največje takrat, kadar je "pristno" del "olikanega" (Bauman 2002) javnega prostora. Ta v svojem najbolj neproblematičnem stanju, ko črta pluralnost, popolnoma kanibalizira svoje uporabnike. Ko si na javnem mestu nadanemo masko in sprejmemo njegovo predpisano uniformnost, se približamo nečemu, kar je Benko (v Bauman 2002, 130) imenoval *nekraji* - ti ne vsebujejo nikakršnih simbolnih znakov identitete, njihovi normativni okvirji pa zavirajo "budnost"⁷⁵.

Zgoraj opisana težnja k normalnosti bo v naslednjih vrsticah legitimira popolnoma drug diskurz - diskurz o (ne)varnosti. Torej, ko sčasoma vseeno pride do določenih družbenih trenj, se posamezniki zdijo kot pravi »*parkourjevci*«⁷⁶, ki so trenirali na »skrinjah in kozah« šolske telovadnice. Dominanten diskurz ima na tem mestu popolnoma enostavo nalogo - ponavadi lansira mitično, polarizirano vizijo resnice, ki temelji na binarnih nasprotjih (dobro-slabo, črno-belo, mesto-podeželje). Tudi tu prednjačijo tiste resnice, ki se sklicujejo na normalnost, obče dobro in vseprisotno nevarnost. Zukinova (2002, 38) govori o *politiki*

⁷⁵ Situacionisti menijo, da je edini način za preseganje "strukturacijske prisile" nov način uporabe prostorov, nerutinizirano gibanje ("derive"), s katerim posameznik preseže nadzorovano prizoriščno. Improvizirani "izleti" po eni strani odkrivajo nova, nespektakularna mesta, hkrati pa dekonstruirajo urbane norme, širijo percepcijo javnega in "raztegujejo" toleranco dovoljenega (Uršič 2003b, 887-889).

⁷⁶ Parkour ali "free running" je izvorno francoski urbani šport (*l'art du déplacement*), kjer posameznik z izjemnimi tehnikami (skoki, salte, padci, plezanja) gladko premaguje mestne ovire (zidove, strehe, rampe, stopnice, žlebove ipd.).

vsakdanjega strahu, ki skozi populizirane primere (črnske tolpe, italijanski gangsterji⁷⁷) posamezniku vsiljuje mišljenje, da so mesta prenevarna, da bi lahko participirali v spontani urbani kulturi. S tem, ko meščani ostajajo zagre(n)jeni v privatnosti novih javnih prostorov, postajajo nekdanji javni prostori "*nekraji*", oropani potenciala, da bi proizvedli sponatni mestni utrip. Diskurz, katerega je podprla tudi obča javnost, je tako legitimiral miljonske vloške v širitev varnostnega sektorja, ki seveda ne zapira »velikih rib«, temveč rajši ohranja diskurz o »padajoči javni morali«. V glavah večine postajajo ulice in parki podvrženi kriminalu, zbiranju depriviranih skupin, občutek ogroženosti pa sčasoma pripelje do popolnega osiromašenja kakršnihkoli prizoriščnih možnosti. V številnih velemestih tako novonastala javno-zasebna partnerstva razbremenijo mestno administracijo ter za masko revitalizacije zanemarjenih prostorov ponujajo nov pristop k reševanju domnevnih težav. Proces je na začetku izpeljan tako sofisticirano, da ga večina "normalnih uporabnikov" niti ne zazna. Vzemimo za primer samo "biotektoniko" parkov, katera postane produkt skrbno načrtovanega socialno-arhitekturnega inženiringa. Parki se pretvorijo v prehodne prostore srečevanja, ki so odprti le v "poslovnih" urah, klopi pa so že konstrukcijsko⁷⁸ prilagodejene le "opazovanju ptic": "Klopi v parkih so namenjene opazovanju narave {...} Niso za ljudi, ki nimajo nikamor za iti." (Marcuse v Nissen 2008, 1133). To pa še zdaleč ni vse; v parkih vodni "škropilci" niso vgrajeni z namenom, da bi zalivali trato, temveč, da bi preprečevali prenočevanje. Na smetnjake so z notranje strani montirana posebna rezila, da "lačni" ne bi jedli iz njih. S takimi in podobnimi arhitekturnimi "inovacijami" je javnemu prostoru predpisana točno določena vrsta aktivnosti, prirejena točno določena klientela ter predpisana točno določena kultura. Urbana kultura tako postaja patologija, nasprotujoča romanticirani centralnosti družinskega življenja, ki ga je sposoben živeti le srednji (beli) razred in kateri - jasno - ne domuje na ulicah. Diskurz o urbani (ne)varnosti pa seveda nima vpliva le na vrednotenje grafitov v bližnjem podhodu, temveč ima močan vpliv na vsa področja življenja. Uršič in Hočevar (2007, 78) navajata podatke javnomnenjskih raziskav iz leta 2002 in 2004, kjer si kar 92 % Slovencev želi živeti v "hiši z vrtom v naselju" ali "hiši na samem". Ontološka prvobitnost, vezano na ruralno skupnost, s svojo odsotnostjo trajnejših "urbanih" vrednot onemogoča konstruktiven razvoj prostorskega diskurza. To po eni strani rezultira tudi v izrazito zmanjšanem interesu za gradnjo alternativnih javnih prostorov (Uršič in Hočevar 2007), hkrati pa omogoča "konzervativnim" strukturam še lažjo konstrukcijo prihodnjih diskurzov. Tipičen primer

⁷⁷ Zukić (2002, 41-44) navaja nekatere smešne »estetške« indikatorje, katere Newyorčani uporabljajo za identifikacijo potencialnih kriminalcev - hlače, ki jih nosijo, in frizure, katere krasijo njihove glave.

⁷⁸ Pogosto gre za obliko klopi, ki preprečuje "ležanje" na njej.

diskurza, ki govori o deviantnosti urbane kulture, je "militantni" nagovor novinarja Buchanana (v Zukin 2002, 46-47) ob nekem republikanskega kongresu: "In tako kot so ti fantje (National Guard) vzeli nazaj ulice Los Angelesa, stavbo za stavbo, tako si moramo mi vzeti nazaj naša mesta, našo kulturo in našo domovino".

Ne smemo pa prelagati vse odgovornosti na "sistemske" vzroke. V dokajšnji meri so za tako stanje odgovorni tudi posamezniki, ki so zadovoljni z doseženo stopnjo demokratičnosti javnega prostora in se zato oddaljujejo od njega. S tem postane javni prostor zavržen, kar vodi v njegovo nadaljno privatizacijo in na koncu lahko za to krivimo le še sistem. Zmaga zasebnosti je res vsem ljuba, a je še kako pirova in izrazito začasna: »Vsaka resnična osvoboditev danes zahteva več, ne manj »javne sfere« in »moči javnosti« (Bauman 2002, 66). Ali povedano drugače - zaton javnosti je smrt zasebnosti.

4.3.2 Družbeni ali urbani konflikti?

Odgovor na vprašanje, ali konflikti na javnem prostoru izvirajo iz širšega družbenega ozadja ali pa so produkt specifične prostorske mikrosituacije, je veliko lažje podati, če o njem razmišljamo v luči prejšnjega poglavja. Četudi gledamo na urbani prostor kot na samosvojo entiteto, kaj kmalu ugotovimo, da družbene razmere krojijo tudi prostorsko mikrosituacijo. Na prvi pogled se sicer zdi, da teh konfliktov ni kaj dosti - in res je tako. Javni prostor, v katerega sega privatiziran teritorij, poskuša v svoji tržni usmeritvi izničiti kakršnokoli problematično konotacijo. S tem »ne-vplivom«, odsotnostjo diskurzivne akcije pa je javnemu prostoru povzročena nepopravljiva škoda⁷⁹.

Za ponazoritev vzemimo situacijo, ki je »javnomnenjsko« so že dodobra »prežvečena«, kar pa ne bi mogli reči za realne neliberalne odzive javnega prostora kot zaključene celote. Primer je zanimiv tudi zato, ker v poljudnem tipiziranju tokrat ni mogoče okriviti »kapital-nekaj-izma«, temveč golo »ljudsko« ambivalentnost in hipokrizijo. Ne glede, kako ljudski je pojav in kako neformalne so posledice, se kot tak še vedno izraža

⁷⁹ Lahko bi v duhu Castellsa (1977) rekli, da se »kapitalistične strukture« toliko lažje vgradijo v prostor in tako nezavedno usmerjajo tokove posameznikov po prostoru z namenom maksimizacije dobička. Javni prostori pa se s tem nehote zožuje tudi normativno širino in posredno dopušča le vrednotno usmeritev trenutnega družbenega stanja.

sistemska, skozi »nadindividualne« normativne poti. Flannagan (2002, 94-97) navaja primer ženske na javnem prostoru. Če pogledamo v zgodovino, so bile ženske do nedavnega potisnjene v privatno sfero; njihova domena je bila kuhinja in skrb za otroke. Če gre vsaj skozi neobrušeno podobo emancipacije verjeti o mnogih enakopravnostih, je javni prostor v svoji neproblematizirani vlogi za ženske še vedno sovražno okolje. Izmišljeno izjavo »Kaj se je pa tako oblekla, prav ji je...« je mogoče slišati vsak dan, priča pa o tem, da si mora ženska uporabo javnega, sicer na vsakem koraku erotiziranega prostora, vsakodnevno »izpogajati«⁸⁰. Ne gre le za nadlegovanje ali neposredne spolne napade, gre bolj za simbolno raven, ki žensko spolnost potiska nazaj za domače zidove. Wilsonova navaja šolski primer emancipirane ženske, ki se za razliko od zadržanega ruralnega sveta želi realizirati v pristnem karnevalskem vzdušju mesta. Le-ta mora, če se že odloči podati v nevarni svet temnih ulic, sprejeti, da je tujek, paziti na svoje obnašanje, mimiko, kretnje, nenazadnje, z obleko ne sme provocirati »javnega prostora« (Wilson v Flanagan 2002, 97).

Bauman pravi, da se je potrebno v javnosti obnašati olikano, si nadeti *masko*, s katero se ne vtikamo v druge, drugi pa se ne vtikajo v nas (Bauman 2002, 121-128). Javna urbanost je torej tudi gledališka predstava in četudi če smo le gledalci, je potrebno upoštevati interni bonton prostora. Ta umeten občutek skupnosti proizvajajo bližino, ki je neproblematična in prijetna - če upoštevamo pravila, če nismo člani manjšine ali če morda ne uživamo v ekscentričnem vedenju. Takrat postane javni prostor zelo neprijetna izkušnja. Zadeva pa se v luči naše problematike ne ustavi na tem mestu. Paradoks se nadaljuje v dejstvu, da vendarle obstajajo prostori, v okviru katerih je celo »mejnimi« skupinami omogočen »kontroliran nered«. Blag primer tega so nakupovalni centri, ki so svojo spektakularizacijo (modne revije, glasbeni nastopi) posameznikom omogočajo »kontrolirano ne-kontrolo emocij« (Featherstone v Uršič 2003b, 882).

»Novi javni prostori« so torej tisti družbeni »ventili«, ki v okviru svojih pravil dovoljujejo nekoliko višjo mero tolerance. In ti so ponavadi tudi najbolj obiskani: klubi, *lounge* scena, »lokalčki«, kavarne in druge materializacije »odnosnega« sveta. Ti so

⁸⁰ Tu je zanimiv razkorak med dvema ravnema diskurzov. Ko gre za seksualizacijo v "medijskem in javnomnenjskem" diskurzu, je ta spodbujana v vseh dimenzijah, ko pa gre za njeno realizacijo v fizičnem prostoru, je zaznati izrazit obrambni mehanizem. Odgovor gre verjetno iskati v dejstvu, da diskurz v "Habermasovem" javnem prostoru proizvedejo v glavnem moški, medtem ko njegove vaje v fizičnem prostoru vedno bolj prevzamejo ženske - zaradi tega je tudi "sistemski" odgovor tako različen.

potisnjeni v polje ne-javnega ali »psevdojavnega«, privatiziranost pa različnim družbenim kategorizacijam omogoča legitimno opcijo, da se izrazijo neodvisno od splošno sprejemljivih norm. Privatizirani prostori so tako dojeti kot nasprotje javnega, s tem pa očiščeni sodb. Ženske se tako ne pogajajo več za svoj teritorij - sem ter tja pa še vedno se zgodi »Freudova parapraksa«, ko določena ženska, gej ali svobodomiselnica pozabi na razliko med javnim in poljavnim prostorom. Zgodi se konflikt, pogosto z nedoumljivimi posledicami, v strokovnih in civilnodružbenih krogih pa se ustvari nov diskurz, ki za nekaj dni prevetri starega. Ne glede na konsenz o nedopustnosti pa se situacija ne izboljša - privatizirani »javni« prostori še vedno ponujajo svoj scenarij normativne neobremenjenosti, ulice, trgi, parki in druga shajališča pa ostajajo ujeti v zabetonirane normativne okvirje, kjer se nobenemu več ne ljubi premikati meja. Zakaj le, če je tam toliko lepše? Začaran krog je sklenjen.

Krivca je torej težko določiti, celo v zgornji poenostavljeni in zgoščeni različici družbene realnosti. Ne glede, kdo izvrši končno diskriminatorno dejanje, ne glede, ali je sodba izvršena s pogledom ali le s »prijaznim« nasvetom - javni prostor se na »dražljaj« odzove »sistemske«, da bi preprečil domnevno družbeno deviacijo. Zato bomo tudi v naslednji primerjalni študiji lahko opazili dva navidez ločena sklopa sprememb, ki pa se - skladno z konzervacijsko logiko sistema - dopolnjujeta:

- a) V prvem primeru gre za privatizacijsko zaostrovanje, kamor spada konstrukcija tržnih poljavnih prostorov. Seleksijski mehanizem je tu izrazito ekonomski; z zakupljeno pravico (v obliki hrane, pijače, storitve) si pridobiš tudi začasno souporabo »javnega« prostora. Z nakupom storitve sprejmeš tudi »splošne pogoje poslovanja«, kateri ti velevajo, kaj je v okviru teh prostorov sprejemljivo. V kolikor obstajajo še kakšni drugi subtilni mehanizmi razvrščanja, so ti vezani na zunanje pokazatelje ekonomske kompetentnosti (obleka, urejenost).
- b) V drugem primeru gre za ideološko, vrednotno, politično obliko zaostrovanja diskurza. Ta izhajaja iz prevladujočega vrednotega, ideološkega ali občepolitičnega diskurza, ki deluje kot norma, nemalokrat pa se prelevi v dogmo. Deluje v smer proti »alternativizaciji« pomena javnega prostora, ponavadi pa je vezan na ohranjanje njegove dodeljene vloge kot izraza konsenzualne družbenosti.

Zgornja sklopa ne gre razumeti ločeno; pogosto se namreč povezujeta, dopolnjujeta in delujeta v isti smeri - vzpostavljata nove oblike javnih prostorov in ohranjata njihov *status quo*. Vizualna reprezentacija mesta tako slika urejeno okolje (srednjeslojskih) mestnih uporabnikov, ki pa niso »korigirani« le s tržno kulturno industrijo, temveč novačijo prebivalce v samoumevne vzorce političnih, pravnih in vrednotnih zablod. Kako to izgleda v praksi, bomo pogledali v naslednjih dveh ekskurzih.

4.3.2.1 Primerjalna študija: Newyorški parki in ljubljanski »Minimanhattan«

Direktive, ki urejajo odnos med javnim in zasebnim prostorom, se razlikujejo od države do države - nasprotno pa se smer družbenega razvoja med razvitimi državami razlikuje le v časovni komponenti. Ko primerjamo skrajne privatizacije javnega prostora, z začudenjem ugotavljamo, da bi oblasti za ekonomsko, vrednotno ali socialno »izboljšanje« prostora popolnoma »razlastile« javnost, za to pa zadostuje že majhen, podzakonski akt. Okupacija javnega prostora se najhitreje vrši prav tam, kjer mestna administracija presodi, da gospodarski interesi presegajo pomembnost lokalne uporabe določenega »praznega« prostora.

Primerjava med dvema nadvse različnima mestoma ne zahteva le sociološke analize, temveč tudi vpogled v pravne in zgodovinske razlike. »Slovenski« primer zanekrat temelji bolj v nedorečenosti pojmov, ki izvirajo iz specifične postsocialistične družbe, katera pri mnogih državljanih še vedno zbujata romantizem nad bivšo »skupno lastnino«. Poleg tega opredelitev dostopnosti še zdaleč ni institucionalizirana, kar ne povzroča preglavic le »navadnim« državljanom, temveč celo državnim institucijam. »Ameriški« primer pa izhaja iz dolgoletne *laissez-faire* politike, ki je skozi generacije profilirala povprečnega Američana⁸¹.

Slovenski primer predstavlja nakupovalno središče BTC City. »To je praktično mesto v mestu, to je sestavni del mesta: velika lokacija in ponudba različnih programov, tako nisi več klasični nakupovalni center«, je nekoč povedal predsednik uprave družbe BTC d.d. (Mermal v Uršič 2003a, 67). Trditev kar drži; BTC ponuja množico storitev, od

⁸¹ Po »11. septembru« pa Američani, ujeti v spektakularizacijo strahu, brez zadržkov žrtvujejo del svojih svoboščin za *formo* večje varnosti.

samega nakupovanja, do kulinarike, wellnessa, kino predstav in diskotek. Je simulaker tržno orientiranega življenjskega stila, katerega bi na kakšnem drugem mestu lahko obširno problematizirali. Nas pa zanima narava slednjega prostora. Prav njene omejitve so me spodbudile k pisanju slednjega diplomskega dela, ko sem se še kot študent v okviru honorarnega dela srečal z dosedaj še neznanimi omejitvami.

BTC je delniška družba; njena lastniška struktura je v največji meri sestavljena iz vodstva in lastnikov trgovin in lokalov (60 %), 26 % je v lasti širšega vodstva družbe, ostali odstotek pa predstavljajo drugi delničarji (BTC 2009). BTC je sestavljen iz večih hal, med njimi pa potekajo ulice, parkirišča, celo igrišče za odbojko, ki se pozimi spremeni v »javno« drsališče. Zanimive pa so »ulice, ceste in rondoji«. Po njih poteka trasa javnega prometa - avtobus Mestnega potniškega prometa z številko 27 zavije iz Šmartinske ceste in po BTC-ju naredi obširen krog (Slika 4.9). Še več, policisti iz Policijske postaje Moste redno opravljajo nadzor na področju BTC-ja, na njem so zaradi potencialne možnosti večjih tatvin pred nekaj leti imeli celo neuradno pisarno. Zato lahko obiskovalec sklepa, da so ulice javno, »državno ozemlje« in da na njih veljajo pravni red Republike Slovenije. Pa vendar ni tako.

Slika 4.9: Javni promet na zasebnem postajališču?

Septembra 2008 sem želel za privatno podjetje opraviti pilotno študijo na področju BTC City-ja. Pilotna študija si je prizadevala izločiti pet ključnih spremenljivk⁸² izmed

⁸² Šlo je izključno za izbor spremenljivk in njihovo obtežitev (ponderanje), ki bi jo uporabili na anketnih vprašalnikih za segmentacijo potencialnih strank na drugih področjih Slovenije.

širokega nabora anketnih vprašanj (šlo je za filmski okus). Ko smo preventivno preverili, ali lahko izvajamo ankete na področju ulic BTC-ja, smo s strani uprave naleteli na odločen »Ne«. Kljub vztrajanju, da ne gre za tržno »seciranje« BTC-ja, da se naši anketarji ne bodo približevali vhodom trgovin, da bomo izvajali ankete le na »javnih« ulicah, so nam vse nadaljne vloge zavrnil. Slednji banalni primer sicer ne sproži konflikta pri običajnem nakupovalcu, ponuja pa razmislek o »nejasni« naravi dotičnega prostora. Javni potniški promet, ki vozi po celotnem področju, tako še zdaleč ni garancija, da je nek prostor javen. Vsak, ki zaradi kateregakoli razloga zmoti dinamiko nakupovalnega vzdušja in zanj nima dovoljenja (v obliki najema oglasnega prostora), se kaj hitro sreča z varnostniki. Zmedenost pa še povečajo dvojna merila pri uporaba tega prostora - policisti te za deviantno vedenje na njem ne morejo kaznovati, saj se nahajaš na privatnem ozemlju, hkrati pa se lahko skozenj voziš z avtomobilom. Nasprotno te varnostnik zaradi zadrževanja na privatni površini ponoči lahko pospremi do »izhoda«, ne more pa ti preprečiti vožnje po ulicah. Nedefinirani pojmi ne izhajajo le iz primera BTC, temveč iz neustrezne pravne ureditve takih prostorov.

Primer lahko razširimo tudi na drugačno delovanje - na pločniku ob avtobusni postaji tako ne bi mogli izvajati neke mirne družbenokritične ali okoljevarstvene akcije. Situacija tako spominja na napis na tabli newyorške *Sony Plaze*, ki obiskovalce obvešča, da se na njenem ozemlju ni dovoljeno zadrževati, v kolikor nosimo »prevelik nahrbtnik, vrečko ali kaj drugega« (Urban 75 2001). Čeprav se zdijo nekatere omejitve sprejemljive (prepoved vnosa hrane v restavracijo), je pri vsaki »cenzuri« težko določiti meje, še težje pa izuriti kompetentnega cenzorja. Stvar »s prtljago« bi se lahko nadaljevala v smer izbora primernih oblačil, na tabli pa bi lahko pisalo: »Športna obutev prepovedana!«. Problem nastane, ker poljavni prostori želijo gentrificirati svoje območje z lastno miselnostjo, pri tem pa za merila nekritično določijo splošne zunanje indikatorje uspeha. Tako se osebe, ki nimajo za to niti znanja, kaj šele legalne ali legitimne pravice, prelevijo v vlogo »gatekeeperjev« - prav ta tiha in nejasna oblika družbene slojevitosti pa vodi v ponovno razslojevanje, v še večji meri pa sproža le socialno bleferstvo in morebitne konflikte. Razkorak med prepovedjo »anketiranja« in »kodeksom oblačenja« po tej logiki niti ni tako velik.

»Ameriški primer« je zgornji scenarij do določene mere že udejanjil. BID (*Business Improvement District*) je izraz za privatno združenje, ki z vlaganji v nek javni prostor

pridobi legitimno pravico do njegovega upravljanja. BID sodeluje z lokalnimi vladami, vendar ohranja relativno avtonomijo » svojega« ozemlja - zakon in red tako postaneta domena privatnih struktur. Mallett (v Nissen 2008, 1137) meni, da so BID-i »odgovor na poraz lokalnih vlad, da bi zagotovile ustrezno vzdrževanje in upravljanje s prostorom v postindustrijskem mestu«. Mallettova trditev je vsekakor le bled izraz dejanskih razmer - BID-i niso le posledica nesposobnih lokalnih vlad, temveč protiustavna in nedopustna struktura na javnem prostoru, ki v občem ruši temeljne svoboščine. So odličen primer enormnega zasebnega kapitala, ki zgledno sodeluje z uradnimi politično-ideološkimi strukturami države in mestne administracije - še več, prevzema celo zakonodajno in sodno oblast na ozemljih, s katerimi upravlja. BID-i so tako upravljalne strukture, ki jih povprečen Evropejec, izhajajoč iz socialdemokratske tradicije, nikakor ne more razumeti kot »normalne« (Zukin 2002, 32-38):

- a) »Javni« prostor je ograjen z ograjo, odprt pa je samo določeno število ur (sovpada z delovnikom trgovskih in poslovnih prostorov).
- b) Nadzor nad njim izvajajo zasebni varnostniki - v njihovo minimalno plačo ponavadi ni vključeno socialno in zdravstveno zavarovanje, ni pa niti redkost, da izhajajo iz vrst brezdomcev, kateri so opravili pomanjkljivo usposabljanje.
- c) Lokalna, »četrtna« sodišča (community court), ki se napajajo iz donacij BID-ov, ustanovljena, da »počistijo« lokalne četrti po svoji presoji. *Times Square Court*, sodišče na Times Squaru, specializirano za »majhne« prekrške, v sodelovanju z Time Square BID-om nalaga celo kratkotrajne zaporne kazni. Kot uspeh navajajo zmanjšanje nekaterih neogrožujočih deviacij (prostitucija, kraje iz avtomatov za hrano).

Ekonomski interesi torej izredno dobro sodelujejo z vrednotnimi, ideološkimi in političnimi strukturami. BID-i imajo tako (predvsem zaradi lobiranja) močno podporo nekaterih politikov - Giuliani jih vidi kot »eno izmed najboljših zgodb o uspehu v državi« (v Zukin 2002, 34). Pa vendar se je treba vprašati, do katere mere bi lahko Newyorčani (solidno situirani, ne brezdomci) preprečili ideološko-politično kolonizacijo javnega prostora. Ali bi z nasprotovanjem, deviacijami in širjenjem meja javnega lahko vplivali na demokratizacijo v mestu? Vsekakor, vendar ne kot izjeme⁸³ -

⁸³ Kot pomembnejši vzrok za nastalo situacijo vidim »mlahavost« današnjega »urbanega razreda«, ki ni nadaljevala emancipatorno vlogo (»študentske«) generacije iz 60., 70., in 80. let. Ko smo v poglavju o individualizaciji govorili o ontološki zbežanosti zaradi prevelike množice izbir in krivili tržno logiko, se

slednje bi bile, kot pravi Holzerin »truizem«, žrtvovane za večjo družbeno solidarnost (Stuart Collection 2009).

Privatizacijo javnega prostora se pogosto skriva za konstruktom višje urbane kvalitete življenja. Vsi vemo, kaj je kvaliteta življenja - a kaj naj bi bila urbana kvaliteta življenja? Deutschejeva (1998, 276) navaja primer privatizacije Jackson parka, kjer so s za krinko zviševanja urbane kvalitete življenja dvignili kvečjemu cene že tako bogatih apartmajev v njegovi okolici. Times (prav tam) poroča: "Tisti, ki držijo "ključe", so odločeni, da bo park ostal park". Citat je izredno nazoren, saj aplicira kar na dve lastnosti, kateri pričata o smrti javnosti na tem mestu. Prva je oznaka "*tistih, ki držijo ključe*" - s tem da časnik vedeti, da javni prostor izvorno pripada nekomu, ki je do njega upravičen bolj kot ostali. Drugo frazo "*...da bo park ostal park*" pa gre razumeti v prenesenem pomenu; tu ni govora o parku, temveč o "*parku*". Park se razlikuje od "*parka*" - s tem nakazuje na razliko med "Nami" in "Nezaželjenimi".

Razlike med ameriškim in slovenskim primerom so le kulturna in gospodarska modifikacija istega družbenega trenda. Ameriški primer temelji na znani viziji uspešnosti srednjega razreda, ki uspeva na spodbujanju kulturne industrije, s tem pa zanika različne dimenzije urbanosti. Simbolna reprezentacija javnega prostora mora biti vseskozi prilagojena »normalnosti«, kakršnikoli odkloni od nje pa morajo biti nemudoma odstranjeni, četudi za ceno osnovnih človekovih pravic. V slovenskem primeru pa bodo težave povzročali predvsem nerazčiščeni pojmi. Tako je med postsocialističnimi državami še vedno prisotna ideja o skupni lastnini - ta se kaže v »svobodnjaški« zasedbi zasebnih parkirnih mest, zadrževanju mladine na zasebnih posestih (garažne hiše, atriji, strehe) in nasploh uporabi zasebne⁸⁴ (»robotanje«) in javne (»saj itak ni od nikogar«) lastnine brez predhodnega dovoljenja. Vendar pa ne gre kriviti le ljudske mentalitete; tekom hitrega prodora kapitalizma mnoge institucije niso poskrbele za jasno razločbo med javnim in zasebnim. Mestne oblasti ponavadi dovoljujejo privatizacijo javnih površin, v kolikor so le-te skladne z nekaterimi trivialnimi mestnimi direktivami (enoten izgled). Označevanje zasebnih korporativnih površin ni dovolj jasno (zapornica v BTC-ju?), pa tudi pristojnosti nekaterih varnostnih

tu del krivde premakne na apolitične množice, ki izberejo najlažjo pot, tudi za ceno izgube dela svoje identitete.

⁸⁴ "A imaš kako seminarsko na to temo?"

organov so razpršene nekje med ustnimi dogovori in sklicevanjem na nadrejene, »ki so nekaj rekli...«.

Zelo priročen za napoved trendov je projekt *Partnerstvo Šmartinska*, kateri spada med največje projekte v prihodnosti Ljubljane. Odličen je namreč tudi zato, ker združuje oba predmeta naše primerjave: nakupovalno središče (BTC) in »newyorški« park. Ideja ni nova; že pred leti jo je predstavil arhitekt Boštjan Vuga (2004, 92-96), ki je želel BTC-ju dodati »družbeno dimenzijo«. Nanj je želel povezniti dodatno platformo s parki, sedišči, sprehajališči, vse skupaj pa povezovati z večdimenzionalnimi povezovalnimi »tubami«. Ideja se je zdela futuristična, njegova transformacija iz prostora (*non-place*) v kraj pa ni bila le »čisti mentalni luksuz« (Vuga 2004, 96), temveč tudi ekonomski »luksuz«. Danes pa je pred nami projekt, ki v luči vložkov gotovo stokrat presega Vugino vizionarstvo. Kakršnikoli odzivi nanj bodo zato gotovo »sistemskega« dosega. Prvi razlog je že sama veličina projekta - gre kar za 228 hektarjev »urbanosti«, ki se bo oblikovala okoli »pešpovezave« med BTC-jem in centrom mesta. Druga podobnost z »Luhmannom« je narava mišljenja Markusa Schaeferja, idejnega avtorja in zmagovalca natečaja, ki kot arhitekt (in biolog) ureja prostor z vidika *organizma*, kateri mora prilagoditi svoje oblike tako, da preživi.

Nekaj o samem projektu in lokaciji. Šmartinska cesta je ena izmed glavnih vpadnic v center Ljubljane, ki pa je, nasprotno od njene zgodovinske vloge, danes pomembna predvsem zaradi povezave »obvoznica-BTC-center«. Tako je nastala tudi tudi ena izmed glavnih naselitvenih osi (Jarše, Savsko naselje, Zelena Jama). Leta 2007 je Mestna občina Ljubljana (MOL) ob podpori številnih partnerjev (BTC, Droga Kolinska, Velana) organizirala mednarodni natečaj, na katerem je zmagal švicarski biro *Hosoya Shaefer Architects AG*. Celovit načrt ureditve sloni na ogromnem osrednjem parku: "Kot osrednji kompozicijski element hkrati deluje kot dejavnik prepoznavnosti in identitete ter ustvarja *ekonomsko vrednost celotnega območja*" (Stanič 2009 6). Stanič (prav tam) nadaljuje: "Programska vozlišča so razmeščena ob osrednji osi zelenega bulvarja Kavčičeve ceste: *kulturno* na zahodu, *poslovni* del v središču in *trgovsko ter prostočasno*⁸⁵ na vzhodu. Med njimi bodo obsežna področja stanovanjskih programov".

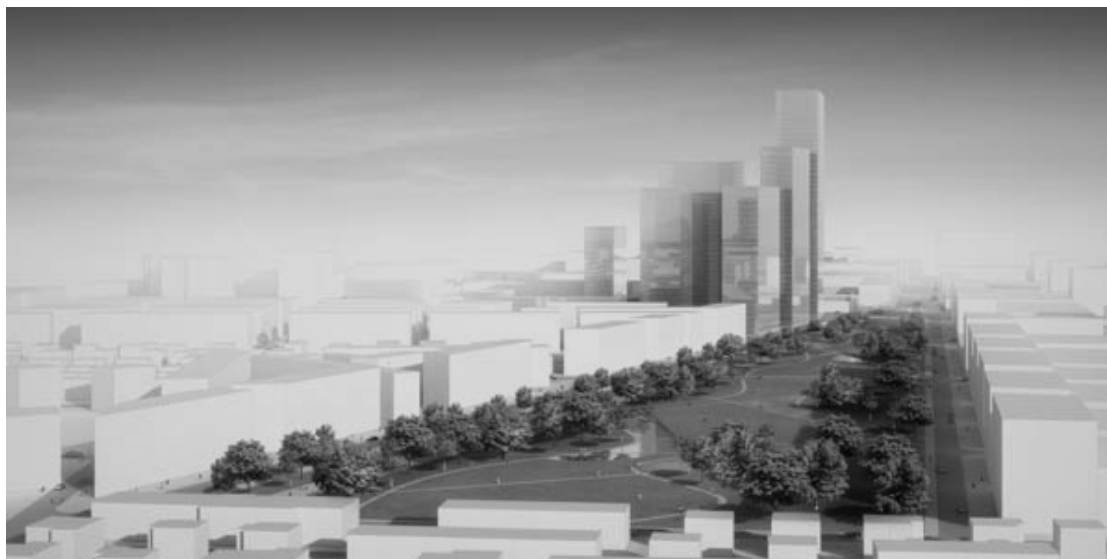
⁸⁵ Zanimivo je, da segmentna razporeditev različnih "dejavnosti" ustreza kognitivnim zemljevidom sodobnega "flanerja" - združena cona trgovskih in prostočasnih aktivnosti, ne pa recimo kulturnih in prostočasnih.

Projekt želi vzpostaviti živahni ulični utrip, povezati dejavnosti skladno s časovno-prostorskimi ritmi, hkrati pa poskrbeti za ustrezno mobilnost in funkcionalen dostop (osnova bo namenjena pešcem in kolesarjem ter javnemu prometu). Osrednji površinski del bo zavzamal ogromen trikotni park (*slika 4.10*), največji del programov pa bodo zavzemala stanovanja (32 %), pisarne (20 %), trgovine (13 %), prav toliko proizvodnja, kulturi, izobraževanju in zdravju pa bo namenjenih le 9 % programov (Stanič 2009, 7). Na območju današnje Velane, Kolinske in Jata Emone bodo prevladovali stanovanjski projekti, trgi, celo muzej. Na območju Gradisovih "stolpov" je predvideno novo poslovno središče ter prostor za vladne in univerzitetne programe, BTC pa bo dograjen s hoteli, sprehajališči in avenijo, katera bo predstavljala podaljšek osrednjega parka (prav tam).

Čeprav je Schaefer (v Vega 2009, 8) želel prvotno združiti notranji in zunanji cestni obroč, katerega razdvojitve je vodila v "zaspanost" mestnega jedra in s tem spodbuditi trajnostni razvoj mesta, se le polovično zaveda problemov tega ogromnega posega v mesto. Projekt je sicer odlična spodbuda za zaspano urbano življenje, vendar se zdi daleč prevelik zalogaj, tako za mestne oblasti, kot za prebivalce s svojo enoznačno vizijo (ne)urbanega življenja. Prav slednji vse prepogosto zamenjujejo urbanost s potrošnjo, še večkrat pa se ne zavedajo dejstva, da taka vrsta "urbanosti" ni javna.

Problema sta vsaj dva. Prvi izhaja iz narave javno-zasebnega partnerstva (JZP) ter njegovih neskladnosti. Partnerstvo že v definiciji nakazuje na odnos, ki je relativno enakopraven, predvsem pa je prostovoljen. Glede na to, da gre pri projektu za rušenje objektov na ogromni površini, je skoraj nemogoče verjeti, da se je mesto odločilo za tako velikopotezno urbanistično spremembo, preden so pridobili soglasja lastnikov zemljišč (Borko 2009, 4). Zdi se, da ima Slovenija še vedno zelo nekoherentno urbanistično planiranje - ob »Šmartinki« se tako prostore starih industrijskih hal »popolnjuje« z novimi stanovanjskimi bloki, za območje pa je že sprejet gigantski projekt s samosvojo celostno vizijo.

Slika 4.10: Osrednji park Partnerstva Šmartinska

Vir: Arhiforum (2009a).

Drug problem izhaja iz nedorečenosti JZP-ja. Glede na to, da je mogoče tako velik projekt realizirati le ob večinskem deležu korporacijskega kapitala, projekt pa je predstavljen kot glavna »pešpromenada« med centrom in BTC-jem, bo kaj hitro prišlo do konfliktov. Ker se povprečni slovenski meščan ne zaveda ravno dobro, kako malo prostorov je v »skupni« lasti, bo zelo težko opredeliti tudi naravo Partnerstva Šmartinska. Ali bo park v zasebni ali javni lasti? Kdo bo večinski lastnik, MOL, država ali privatne strukture? V kolikor slednje, kdo bo opravljal nadzor nad parkom? Ali bodo torej pristojnosti policistov na celotnih 228 hektarjev nične? Ali bo obstajala nevidna linija med parkom in parkiriščem, kjer se bodo policijske jurisdikcije končale?

Problematična se mi zdi predvsem linija Šmartinska cesta - BTC in njeno novo sprehajaliče, Zeleni Bulvar. Ta bo tvorila neprekinjeno povezavo med dvema povsem nedvoumnima območjima, glavno cesto in centrom mesta. Problem te kontinuitete je, da gre za eno samo sprehajališče, kjer verjetno ne bo obstajalo prav nobenih simbolnih znakov, ki bi nakazovali o spremenjeni dostopnosti, lastništvu ali spremenjenih pravilih obnašanja. Sprehajališče se bo nadaljevalo skozi različne prostore (*slika 4.11*) kot ena sama kognitivna mapa; najsi bo park ali nakupovalna »plaza«⁸⁶, oba bosta vsebovala iste simbolne gradnike - klopi, drevesa, marmor, fontane in tlakovce.

⁸⁶ BTC Plaza - spomnimo se govora o Sony Plazi in njenega pravila o nošenju prevelikih torb.

Slika 4.11: BTC Plaza

Vir: Arhiforum (2009b).

Posamezni podobni primeri se pojavljajo že v sedanjem času. Športna igrišča, ki jih vidimo skoraj v vsaki četrti skupnosti, so ponavadi v javni, »občinski« lasti. Neredko pa se zgodi, da jih varujejo zasebni varnostniki. Tako je tudi s slikovitim igriščem (slika 4.12) v ljubljanskem predmestju, ki ga varuje zasebna varnostna družba. Pogodbe, ki se sklenejo med najemnikom (občino) in podjetjem za varovanje so poslovna skrivnost, opredeljena z *Zakonom o varstvu osebnih podatkov*.

To v splošnem pomeni, da ostaja najemnik neznan; posameznik od varnostnika, ki opravlja varovanje, ne more izvedeti, kdo ga je pooblastil. Varovanje igrišč tako ureja *Zakon o zasebnem varovanju (ZzasV)*, ki v 43. členu določa dolžnosti varnostnika (ZzasV 2003). V pogodbi med naročnikom (občino, civilno iniciativo) in podjetjem za varovanje nato obe stranki specificirata, katere ukrepe⁸⁷ lahko izvaja varnostnik na območju varovanja. To pa je že vprašanje pooblastil. Grede na to, da je igrišče v javni lasti, skrbijo za red na njem tako policisti kot varnostniki. Legitimno pravico za uporabo moči na javnem prostoru smo policiji z ustavo dodelili državljani, medtem ko varnostnik ne sme izdati, kdo ga je pooblastil, saj gre za »poslovno skrivnost«.

⁸⁷ V pogodbi je določeno, ali varnostnik le zahteva, naj nekdo zapusti površino, ali uporabi tudi fizično silo in sredstva za vklepanje.

Slika 4.12: Zasebno varovanje javnih površin. Najemnik varovanja je poslovna skrivnost.

Kot smo videli v slednjem ekskurzu med različne projekte, je tudi njihova narava, čeprav temelje še vedno postavlja kapital, različna. Tako se bodo tudi konflikti vrstili zaradi različnih vzrokov - eni bodo izhajali iz diskriminatornih vrednotno-normativnih in političnih diskurzov, drugi iz čistega neupoštevanja potrošnje logike, tretji zaradi napačne percepcije lastništva.

4.3.2.2 Nevarnost - betonski ali družbeni zidovi?

V predhodnih poglavjih smo govorili o politiki strahu, ki se skozi populističen diskurz reproducira med mestnimi uporabniki. Obstajajo pa tudi prostori, ki za razliko od javnih ne poskušajo skriti svoje segregiranosti. In ne, ne gre za geta - ta tip segregacije deluje na prostovoljni bazi, z njo pa se jasno vzpostavlja socialno razločevanje, bifurkacija najočitnejše stopnje.

Na obrobju Johannesburga v Južnoafriški republiki je mogoče zapaziti ograjeno stanovanjsko skupnost (*gated community*) s privlačnim imenom *Fourways Gardens*. »Oboroženi varnostniki patroljirajo območje, zagrajeno z 2,5-metrskim zidom z električno ograjo na vrhu« (Flanagan 2002, 362; pretvorba merskih enot moja). Znotraj je moč najti rekreacijske objekte, golf igrišča in restavracije, kratka prava nasprotja krute »postapartheidske« Afrike. Nekaj podobnega je želel doseči tudi britanski arhitekt

Hazeldon, ki je nedaleč od Cape Towna obudil svojo vizijo srednjeveškega mesta - mesta zabave in veselja, ki vsebuje vse sedanje in prihajajoče elemente samozadostnosti. Mesto revitalizira že pozabljeno skupnost (togetherness), jo opredmeti v lastne gozdove⁸⁸ in celo ribnike, hkrati pa v viziji modificiranega »srednjeveškega gradu« z visokonapetostno ograjo ločuje od nevarnosti »turbolentne, sovražne in strašne divjine, ki se »začne« takoj za obzidjem mesta...« (Aleksić 2002, 188)

Čeprav enklava zaradi ekstremne stopnje kriminala v tej južnoafriški državi res služi (tudi) kot varovano naselje, pa je po svetu moč najti naraščajoče število takih enklav, ki za podobo »varne in mirne četrti« skrivajo popolnoma drug namen. Izraz »gated community« (iz angleščine: most) ne rabimo razlagati v prenesenem pomenu, temveč »most« v resnici nakazuje na most med »Nami« in »Njimi«. Pri ograjenih naseljih gre za novo konstrukcijo prostora, ki v logiki binarnih nasprotij izredno poenostavi družbeno realnost. Taka oblika prostora v nekem smislu že spominja na Luhmannov (1995) zaprt sistem, ki preko interakcij vzdržuje odnos z sovražnim zunanjim okoljem. Ta v večini primerov ne zagotavljajo resnične varnosti, temveč le onemogočajo mimoidočim tujcem, da bi se infiltrirali v tamkajšnji vrednotni in socialni okvir. Socialna konstrukcija se tako nadaljuje tudi v infrastrukturni in arhitekturni sliki takih naselij. Zelene površine, rekreacijski objekti, celo ceste, vse to je s fizičnimi in simbolnimi ovirami ločeno od hladnega zunanjega sveta (*Sliki 4.13 in 4.14*). Sodobne tehnologije poskrbijo, da je vstopno-izstopne fizične zapore, »potopne stebričke«, v skrajnih primerih pa celo dvižne mostove, mogoče upravljati od daleč, brez strahu, da bi se »kontaminirali« z zunanjim svetom (glej Mlinar 2007, 290). Flusty (v Soja 2003, 306) definira štiri principe "paranoične" arhitekturne gradnje, kateri odganjajo nezaželjene goste: *nevidnost* (mimikrija z različnimi barvami ali vizualnimi preprekami), "*osornost*" (ločenost z zidovi, mostovi), "*bodičavost*" (bodice, škropilci) in "*nervoznost*" (senzorji gibanja, obhodi varnostnikov).

⁸⁸ Podoben sociološki ekperiment prikaže režiser M. Night Shyamalan v svojem filmu *The Village*.

Slika 4.13: Ena izmed prvih ograjenih četrti v Ljubljani: Nova Grbina

Slika 4.14: Zavarovano otroško igrišče v stanovanjskem naselju Viška Sončava

Ograjena naselja so vsekakor najboljši primer socialnega inženiringa, ki izhajaja iz diskurza strahu pred tujim in drugačnim. Ta regresivna »japifikacija« naselij prodaja samosvojo vrednotno sliko sveta, znova vzpostavlja razredno družbo in pri tem še odlično zasluži. Z opredmetenjem razlik med zunanjim in notranjim svetom se znotraj teh ograjenih naselij zopet vzpostavlja homogenost romanticirane »domačnosti«. Slednja je postala tržna niša, njena uspešnost pa temelji na elementalni ideji vsakega urbanega strahu - nestanovitnemu tujcu, deviantnežu, ki zaradi svoje »neteritorialnosti« nima kaj izgubiti. Flanagan (2002, 91-92) navaja nasvet "izkušene" meščanke svoji prijateljici, novinki na Manhattnu: "Vedno moraš biti v pripravljenosti, začutiti, ko je kdo blizu, čaka in gleda, pripravljen da bo skočil nate. {...} Na vrata moraš dati tri ključavnice plus protivlomno verigo. Izogibaj se podzemni železnici, podnevi ali ponoči in ne smehlaj se tujcem na avtobusu. {...} Drži se svojega razreda, svoje skupine"⁸⁹.

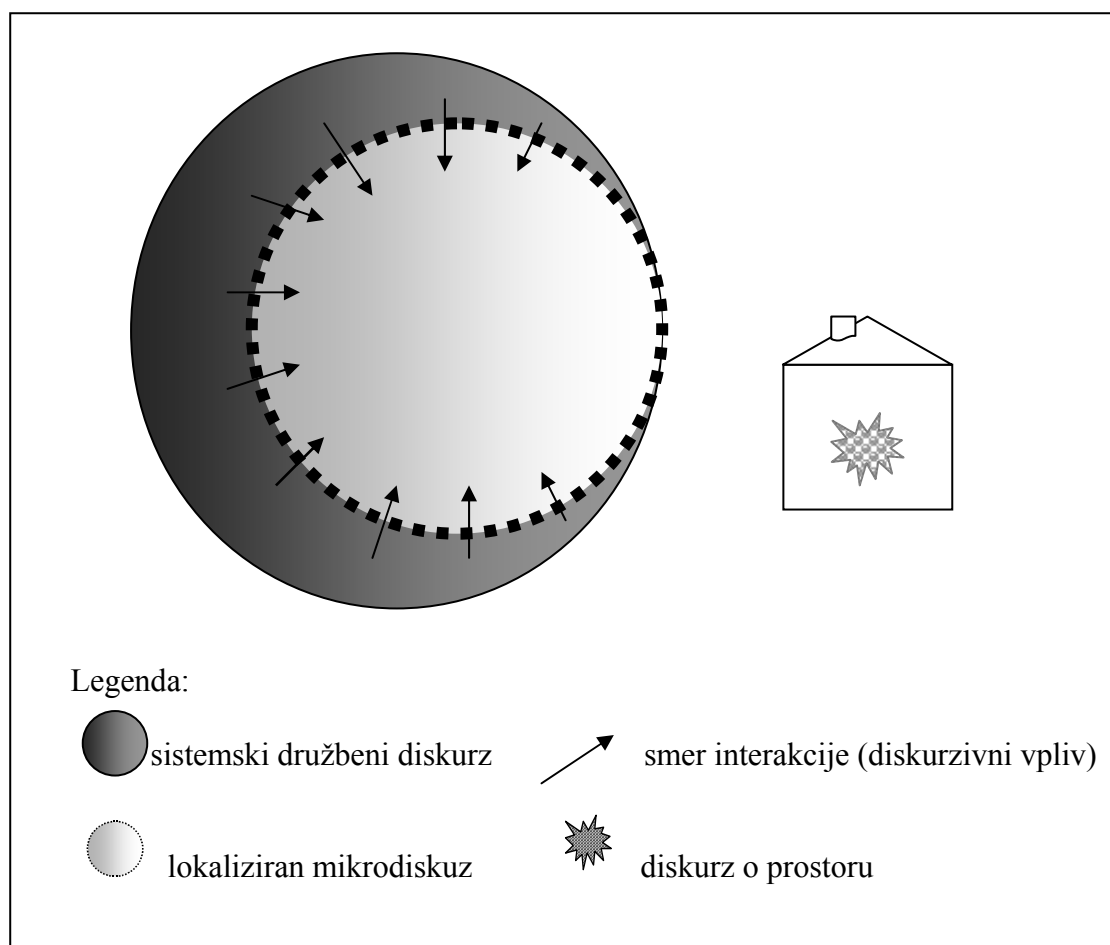
Strahovi, anksioznosti in potencialna tveganja, ki izhajajo bodisi iz zunanjih ali inherentnih družbenih in čustvenih stanj, lahko fundamentalno preoblikujejo posameznikovo urbano izkušnjo in s tem tudi samo arhitekturo prostora. Davis (v Soja 2003, 304) povzema citat iz filma *RoboCop*: »Nismo podjetje za varovanje. Mi prodajamo *koncept* varnosti«. Davis (prav tam) govori o »z-varnostjo-obsedenem-urbanizmu«, ekologiji strahu, katera je v Los Angelesu povzročila pravo enklavizacijo

⁸⁹ Bolj kot realna nevarnost pa je zgornji nasvet le nasvet za redukcijo kompleksnosti, pogosto v vlogi samoterapije. Aleksičeva (2002, 184) na tem mestu omenja Beckovo videnje tveganja, kjer paradoks rizičnosti izkazuje ljudsko modrost »kdor išče, ta najde«. Ne glede na osebni angažma v dojemanju rizičnosti, pa je načrtovanje prihodnjih scenarijev tveganja institucionalizirano na znanstvene ter politične skupnosti (prav tam) in iz njih izvirajo tudi konstrukti prostorskega inženiringa.

visokotehnoloških dvorcev in protiterorističnih bunkerjev. »Varnostna industrija« tako postaja eden izmed najhitreje rastočih gospodarskih sektorjev v ZDA.

Tretja stopnja diskurzivnega delovanja veliko vidneje enači sistemski družbeni diskurz z lokaliziranim mikrodiskurzom. New York je tako nevarno mesto, predvsem zaradi klošarjev, kateri nimajo »nič za izgubiti« (sistemski diskurz), taisto mikroklimo pa izraža park s svojimi kamerami in varnostniki v civilu (lokaliziran mikrodiskurz). Med družbenim diskurzom in dogajanjem na določenem urbanem prostoru obstaja enosmerna interakcija; pravzaprav gre kar za transkripcijo. V lokaliziran mikrodiskurz so vgrajeni socialne diode, »italijanski ventilčki⁹⁰«, skozi katere oblasti "napihujejo" svojo klimo (Slika 4.15). Diskurz o javnem prostoru je v tej fazi (prvič do sedaj) zaostren do te mere, da se na samem kraju v svoji večpomenski vlogi niti ne sme razviti; obstaja lahko kvečjemu v zaprtih klikah, doma ali v literaturi. O njem se sicer lahko svobodno pogovarjamo na samem kraju (park), vendar si ne smemo dovoliti, da bi v zanosu začeli prepričevati ljudi na sosednji klopi, da je bil slednji park nekoč "naš".

Slika 4.15: "Italijanski ventilček" med družbenim diskurzom in mikroklimo prostora

⁹⁰ Gre za ventilček na tlačnici od kolesa; tudi vanj gre "klima" le v eno smer.

4.4 ČETRTA FAZA DISKURZIVNEGA VPLIVA: POPOLNA RELATIVIZACIJA JAVNEGA PROSTORA

Četrta faza predstavlja rušitev vseh samoumevnosti, ki povezujejo javni prostor z njegovo domnevno vlogo - prostorom javnosti, demokracije in svobode. Potrebno je poudariti, da se stopnje med seboj prepletajo, pri njihovem stopnjevanju pa ni opaziti jasnih stopnic, kot jih delamo zavoljo pojasnitve. Pa vendar, četrta stopnja v večini primerov predstavlja *šok*, stopnico, iz katere kar pademo - diskurz je tu vsiljen grobo, brez sofisticiranja in se navadno niti ne trudi ostati skrit. Dileme demokracije, katerih nestrinjanja bi lahko v luči prejšnjih stopenj še nekako razumeli, pa so v tej stopnji nesprejemljive za večino prebivalstva.

4.4.1 Dogmatičnost četrte stopnje

Nekaj besed o razmerju med demokracijo in močjo. Demokracija je - seveda gre za izrazito subjektivno oceno - kadar želimo povzročiti najmanj škode, najboljši instrument za obvladovanje moči. Ni pa tudi najučinkovitejši; hegemon, kralj, tiran je mnogo učinkoviteje razpolagal z njo, saj je bila jasna, vidna in nedvoumna. Njen izkoristek je bil stoodstoten, ni se izgubljal nekje v subtilnosti diskurza. Demokracija in ob njej tudi družbena moč pa izhajata iz ljudi in tako, vsaj v teoriji, nista v nikogaršnji lasti. Obstajajo sicer institucije, katerim je podeljena legitimna pravica, da jo uporabljajo, vendar si je ne smejo lastiti. Podobno nejasnost je moč najti tudi v javnem prostoru; Lefort (v Deutsche 1998, 274) ga vidi kot polje, v katerem se "izpogaja" vse, kar je družbenega. Posebna pozornost je namenjena debati o legitimnosti – v tej sferi so javni prostori agora, kjer se skozi različna mnenja institucionalizira *legitimno* kot "rezultat kontroliranega tekmovanja s stalnimi pravili" (prav tam). V teoriji gre za osnovni konstituent temeljne človekove pravice - svobode. Je predpogoj, torej "pravica do pravice" (Arendt v Deutsche 1998, 275), ki bi v svoji nominalni opredelitvi morala bit

⁹¹ Iz teksta družbenokritične pesmi: »Ni svi ti silni infantilni što su puške sanjali, ne, ne derane, *krivi smo mi što smo se sklanjali*« (O vlogi srbske javnosti nasproti političnim oblastem v času razpada Jugoslavije: »Niso krivi generali in politiki, krivi smo mi, ki smo se uklonili in bili tiho«).

neskončna (Balibar, prav tam). Pa vendar je mogoče demokracijo zaradi njene neoprijemljivosti mobilizirati v sredstvo, ki za krinko svobode omogoča nove oblike podreditev (prav tam).

Javni prostori so materializacija družbenosti. Kadar različne strukture želijo preoblikovati javni prostor, to pomeni, da na družbo kot njegovo glavno reprezentacijo vršijo nelegitimen pritisk. Tu se moramo vrniti na začetek in zopet opomniti, da popolna demokratizacija javnega prostora ni bila nikoli dosežena, pritiski pa so se dogajali vseskozi. Robins tu posvoji Lipmanov koncept “*fantomske javnosti*”⁹² (v Deutsche 1998, 319), ki pravi, da javnost kot “kvazi-unificirano” elektorsko telo nikoli ni imelo zmožnosti nadzirati oblast. Čeprav Robins priznava diskurzivnost kot orožje, ki ga javnost lahko uporabi tako pri arhitekturnih vprašanjih⁹³, kot pri javnem zdravstvu, pa njeno fantomsko naravo vidi še nekje. Robins (v Deutsche 1998, 320) se sprašuje, če morda demokracija v tej obliki ne uspeva ravno zaradi tega, ker v je bistvu javnost *sama* fantom. Robinsova predpostavka niti ni tako sporna, kot se na prvi pogled zdi. Njena “izgubljena”, raztelešena, fragmentirana in ambivalentna narava je, kot smo videli v drugi in tretji fazi, pomagala privatnim strukturam pri tržni kolonizaciji prostora. Njena apolitičnost je v tretji stopnji povzročila kulturno in socialno razločevanje, zakaj ne bi potem v tej zadnji stopnji poenostavila političnim strukturam, da v skrajnih primerih ukinejo javni prostor?

Vsekakor difuzna narava javnosti, ki je popolnoma ločena od “tradicionalnega” javnega prostora, pušča prosto pot za prvi vod “zavojevalcev”. Ko se v javnosti sproži množično problematiziranje, je situacija ponavadi že predaleč. Oblastne strukture ne nastopajo več z lansiranjem diskurza, temveč *pravila, odredbe, zakona, dogme, ukaza, totalitarizma, izrednega stanja ali policijske ure*. Gre za popolno relativizacijo javnega prostora, v okviru njega pa tudi za popolno rekonceptualizacijo družbenih odnosov. Začasna nedemokratičnost je legitimno odrejena le zato, da dolgoročno ohrani demokratično strukturo družbene ureditve - če lahko to označimo za obliko diskurza, je to edini diskurz, ki se v njej pojavi. In ravno pod parolami takšne in drugačne demokracije je mogoče ukiniti⁹⁴ javni prostor, s tem pa tudi javno potisniti nazaj v svoje domove.

⁹² Namesto “fantomske javnosti” večkrat uporablja sintagmo “izgubljena javnost”.

⁹³ Spomnimo se sporov, ki so sledili po postavitvi steklenega “Mullerja” sredi Čopove ulice.

⁹⁴ Na temo izrednega stanja je izjemno nazoren film *The Siege* (1998). Po večih terorističnih napadih v New Yorku se oblasti odločijo, da uvedejo izredno stanje (martial law). Pri tem oblast v mestu prevzame

V tej zadnji stopnji lahko pride do ukinitve javnega prostora zaradi številnih razlogov: naravne nesreče, pandemije, vojaškega udara, protesta, socialnih neredov ali le obiska visokega državnika. Mi bomo v skladu z modelom izpostavili dve smeri prehoda v četrto fazo, ki jo že lahko poimenujemo z fazo zaostritev, obe pa izhajata iz težnje po domnevni ohranitvi demokratičnosti:

- a) nastanek konfliktov in začasna ukinitvev javnega prostora
- b) začasna ukinitvev javnega prostora in kasnejše družbene konfrontacije

Pri prvi točki gre za logično posledico vseh treh predhodnih faz, ki je v širšem družbenem sistemu pripeljala do nastanka konfliktov, najpogosteje v obliki obširnih socialnih nemirov in državljanske nepokorščine. Oblasti se odzovejo tako, da javni prostor zaprejo za širšo javnost in zanj uvedejo nedvoume omejitve. Pri tej stopnji gre, za razliko od predhodnih, za “tradicionalno” javen prostor, kot je ulica ali trg. Druga točka pa ubere nasprotno smer - gre za ukinitvev javnega prostora pod argumentom ohranitve sedanje oblike družbenosti. Javni prostor je predhodno ukinjen zaradi različnih ideoloških, političnih ali varnostnih faktorjev. Diskurz varnosti in demokracije hodi ob boku jasnim pravilom in zapovedim, na katero tudi kasnejša vsesplošna družbena neodobravanja nimajo kaj dosti vpliva, saj gre za skrajno militarizacijo prostora.

V obeh primerih se diskurz skozi prepletanje varnosti in demokracije slika v jasni odredbi pristojnih organov, zato jima tudi ne bomo namenjali toliko teoretske pozornosti, saj gre le še za saniranje posledic in poudarjeno demonstracijo družbene moči. Prihodnje podglavje bo prikazalo relativizacijo javnega prostora z uvedbo izrednega stanja (prva oblika), za konec pa bomo pogledali še ukinitvev javnega prostora zavoljo demonstrativne prevlade ene izmed političnih opcij (druga oblika).

vojska, uvede se policijska ura, vse rasno, etnično ali veroizpovedno sumljive posameznike pa “strpajo” v ogromno taborišče sredi mesta. Film dobro prikaže “demokratični diskurz v četrti stopnji njegove zaostritve”, ko generalmajor William Devereaux reče: “To je dežela priložnosti, gospodje. Priložnosti, da se predate.”.

4.4.2 Francoski primer

Do sedaj smo se vedno osredotočali na manjše prostorske enote: ulice, trge, parke, nakupovalna središča. Tokrat pa bomo zaradi systemskega družbenega odziva analizirali pojav, ki ni lociran le ne neko mikrosituacijo, temveč je razširjen čez večji del mesta. V pogojih, ko določena metropola poseduje dovoljšno kritično maso depriviranih posameznikov (ti morajo biti tudi segregacijsko ločeni) in je prag tolerance⁹⁵ prestopljen, pride do socialnih nemirov, ki lahko v skrajnih primerih rezultirajo v popolni prepovedi zadrževanja na javnih mestih.

V tem poglavju bomo v luči dveh različnih družbenih okolij primerjali socialne nemire v Parizu leta 1968 in 2005. Primerjava je zanimiva tudi zato, ker govori v prid drzni tezi, ki smo jo postavili na začetku.

Mai 1968 (Maj 1968) je znana fraza, ki poimenuje prvi vsedrjavni protest v zgodovini, ki je za kar dva tedna popolnoma zaustavil francosko gospodarstvo in skoraj strmoglavil takratno vlado. Čeprav so proteste sprožili študentje, je večji del protestnikov kasneje predstavljala skupina delavcev (Center for digital discourse and culture 2009). Vse skupaj se je začelo že marca, ko je manjša skupina intelektualcev in študentov zasedla zgradbo lokalne pariške univerze Nanterre, da bi si v pogovorih z vodstvom izpogajala boljše pogoje izobraževanja, brez diskriminacije in političnega vmešavanja. Vodstvo je bilo na njihove zahteve gluho, še več, poklicalo je policijo. V prihodnjih dneh so se spori nadaljevali, vodstvo je univerzo zaprlo, zaprti pa so bili tudi številni študentje. Množični protesti so se nadaljevali na Sorbonski univerzi, kjer je večtisočglava množica zahtevala izpustitev aretiranih študentov. Policija je odgovorila z nasiljem (prav tam).

V prihodnjih dneh so se izgredi še stopnjevali, vedno več ljudi pa je bilo poškodovanih. Študentom in intelektualcem so se pridružili delavci, ki so v podporo študentom nesindikalno začeli z »divjo stavko«. Protestniki so ob podpori slednjih zasedli Sorbonsko univerzo in jo razglasili za avtonomno cono; v Parizu se je 13. maja zbralo kar milijon protestnikov. Delavci so zasedli tovarne (med drugim tudi Renaultovo in Citroenovo), stavke in okupacije tovarn pa so se razširile čez vso državo. Francoska

⁹⁵ Govorili smo že o atraktorjih - tudi v psihologiji množic morajo obstajati določeni sprožilci, ki prebijejo led. Glej *teorijo okužbe* (v Arnejčič 2008, 50)

infrastruktura je bila v celoti onespobljena - neznan poročevalec Observerja (v Cliff in Birchall 2003) slikovito opisuje, kako je celotna država paralizirana, vlaki in avtobusi stojijo na miru, direktorji pa »pod ključi« v svojih pisarnah. Nezadovoljni nad premajhnimi plačami se devet milijonov delavcev ni želelo vrniti na delo, saj so jim sindikati izpogajali le minimalna povečanja (Cliff in Birchall 2003). Medtem pa so se na ulicah odvijali nasilni boji med protestniki in policijo, ki je vedno težje krotila predimenzionirano množico.

Predsednik Charles de Gaulle je medtem osnoval krizni vojaški štab, ki bi bil v primeru napada na vlado sposoben zatreti državni udar. Zanimivo je predvsem to, kako hitro in diplomatsko se je v prihodnjih dneh situacija tudi pomirila. Takoj, ko je de Gaulle oznanil⁹⁶, da bo razpisal ponovne volitve, hkrati pa zagrozil, da bo v nasprotnem primeru primoran razglasiti izredno stanje, se je stanje pomirilo. Delavci v tovarnah so se demokratično (z glasovanjem) vrnili na delo, čeprav jim je vlada le minimalno zvišala plače in zmanjšala plačevanje prispevkov za socialno varnost (prav tam). Kaj je torej botrovalo mirnemu preobratu, čeprav so se delavske plače zvišale le za nekaj »frankov«, delovni pogoji pa so ostali celo isti? Je bila to grožnja o razglasitvi *izrednega stanja*?

Da bi odgovorili na to vprašanje, moramo vedeti nekaj o strukturi tako obšrinega konflikta. Revolucija, kamor lahko uvrstimo tudi dogodke maja 1968, ima vedno kompleksne notranje vzroke. To pomeni, da obstaja močno prepletanje med (ekonomskim) nezadovoljstvom državljanov in delovanjem različnih vrednotno-ideoloških struktur. Tullock (1996, 91) navaja vzroke, zakaj tako malo revolucij tudi uspe. Eden izmed razlogov je gotovo ta, da je za večino državljanov optimalen način delovanja, da ostanejo čimbolj nevtralni (prav tam). In to se je, čeprav se zdi nasprotno, zgodilo tudi maja 1968. Za uspešno spremembno družbenosti mora že v sami vladi in njihovih organih (državne službe, policija) obstajati določen vrednotni razkol, ki intrinzično spodbuja lažji razvoj konfliktov. V francoskem primeru pa je šlo bolj kot za razkol v vladi za razkol v samem telesu protestnikov. Viden je bil namreč vrednotni in interesni razkorak med delavci in študenti. Medtem ko je šlo pri študentih za upor proti

⁹⁶ Transkripcijo govora na radiu je mogoče najti na <http://www.charles-de-gaulle.org/pages/l-homme/accueil/discours/le-president-de-la-cinquieme-republique-1958-1969/allocution-radiodiffusee-30-mai-1968.php>, originalen posnetek pa na <http://www.ina.fr/fresques/de-gaulle/Html/PrincipaleAccueil.php?Id=Gaulle00366>.

moralističnim vrednotam, spolni zatiranosti, lobiranju izobraževalnih struktur, so se delavci epidemično priključili študentom, da bi izboljšali svoj socialni položaj. Delavce, ki so predstavljali večino⁹⁷ protestnikov, bi na tem mestu lahko označili za »fantomska množico«, saj niso sooblikovali diskurzivno smer razmišljanja, temveč bili le »kanonfuter«, ki si je prizadeval za izboljšanje plač. Njihova vizija je segla v naslednji mesec, nezavedajoč se, da bo njihova ozkogledost pripeljala do še večjega razslojevanja v prihodnosti. Delavci zato niso pograbili »srpe in kladiva«, kot so želeli študenti in do spremembe oblasti ni prišlo.

Je bila torej za hiter zaton protestov kriva de Gaulle grožnja o razglasitvi izrednega stanja? Verjetno ne. Izredno stanje je trajalo že cel maj in to množic ni pretirano motilo; na vsako policijsko nasilje so delavci odgovorili še bolj burno in zavzeto. Situacija leta 1968 je mobilizirala tako veliko množico, kot je ni nikoli prej in je verjetno tudi nikoli več ne bo, delavci pa so bili konec maja bližje svojemu cilju kot kdajkoli prej. Pa vendar je pomanjkanje »refleksivne kompetentnosti« povzročilo, da francoske množice niso videle potenciala, ki ga bi kot javnost lahko dosegle. Demokracija kot sistemska ureditev (ne način odločanja) tako res uspeva prav zaradi »nevidnih« množic. Ravno neagažiranost množice, da fizični javni prostor uporabi za kritično ovrednotenje družbe, je slaba štiri desetletja kasneje pripeljala Francijo do socialnega razslojevanja, ki se skriva za znanimi parolami o »veliki« francoski republiki.

Konec oktobra 2005 je policija na igrišču v pariškem predmestju - gre za komuno Clichy-sous-Bois⁹⁸ - želela med lokalno mladino izvesti legitimacijo. Najstniki so se, vajeni dolgih postopkov in neumesnih vprašanj, razbežali na vse strani. Dva najstnika se nekaj minut kasneje skrijeta v električni transformator in v spletu nesrečnih okoliščin svoje dejanje plačata z življenjem. Prebivalci revnih predmestij se - že tako deprivirani zaradi slabih življenjskih razmer, težav pri iskanju zaposlitve in diskriminatornosti - odzovejo impulzivno. Predmestja pričeno goreti; avtomobile, industrijske hale, objekte, smetnjake in trgovine zajamejo plameni (Skok 2007, 6). Za večino »centralnega« prebivalstva, pa tudi oblasti je to popolni antropološki šok, čeprav so se razmere pripravljale več desetletij, k njim pa so doprispevali tudi »normalni« prebivalci Pariza.

⁹⁷ Šlo je namreč za razmerje več milijonov proti več deset tisoč protestnikov.

⁹⁸ Gre za t.i. cities HLM (*habitation a loyer modera*) - naselja z zmanjšanimi najemninami; ogromne stanovanjske četrti, ki so segregirane po predmestjih in kjer živijo v glavnem manjšinske etnije.

Nemiri se kot ogenj razširijo po mnogih francoskih mestih. Čeprav jih skuša umiriti deset tisoč policistov, na cesto pošljejo celo posebne enote, se situacija le še zaostre. Tako po dobrih desetih dneh predsednik Chirac razglasi *izredne razmere* (BBC News 2005a). Le-te omogočijo uvedbo policijske ure, prepoved javnega zbiranja in množične hišne preiskave brez odrejenega sodnega naloga. Omogoči tudi kontrolo medijev in nadzor kinopredstav (BBC News 2005b). Kljub temu mladi po uvedbi policijske ure še vedno požigajo avtomobile in trgovine. Dvajseto noč se situacija počasi prične umirjati, francoska vlada pa sprejme tromesečno podaljšanje izrednih razmer. Policijska statistika je zgovorna; v dvajsetih nočeh je bilo požganih skoraj devet tisoč avtomobilov, skoraj tri tisoč ljudi so aretirali, nek mimoidoči meščan pa je svojo prisotnost na napačnem kraju plačal z življenjem (BBC News 2005c).

Ozadje civilne nepokorščine leta 2005 je seveda popolnoma drugačno od protestov maja 1968, vendar izhaja prav iz apolitične javnosti v preteklih desetletjih. Skokova (2007, 42-47) analizira vzroke (gre bolj za »triggerje«), ki so mlade izgrednike pripeljali do skrajne točke:

- a) Smrt dveh dečkov v transformatorju, katere naj bi domnevno lovila policija.
- b) Diskriminacija in rasizem. Tu se izraža predvsem bojazen »avtohtonega« prebivalstva, da bi jih priseljenci izrinili. Diskriminacija se kaže tako v tipični rasni obliki, kot v poklicni diskriminaciji in socialni inferiornosti.
- c) Brezštevilčne izjave takratnjega notranjega ministra Sarkozya. Nekaj dni pred nastankom nemirov je namreč ob obisku nekega predmestja obljubljal, da bo La Courneuve *počistil* z »Karcherjem⁹⁹«. »Ali ste siti te drhali? Pomagali vam bomo, da se je znebite« (Sarkozy v Skok 2007, 45).

Konflikta v Parizu leta 1968 in 2005 imata podobno osnovo. Obe situaciji izvirata iz »stopenjskega« zaostrovanja, kjer nekonfliktno nediskurzivno stanje sčasoma pripelje do radikalizacije vsega, kar je v prvi fazi primanjkovalo. Pri tem se je potrebno vrniti na razliko med različnimi oblikami diskurzivnosti. Maja 1968 vlada v zraku konzervativni diskurz, ki zajema celotno obliko družbenosti in se tiče francoske družbe kot celote (sistemski diskurz). Študentje želijo skozi uporabo prostora spremeniti sistemski diskurz (strmoglaviti vlado in spremeniti vrednote). Fizični javni prostor uporabljajo za

⁹⁹ Karcher je znamka čistilnih vozil za globinsko čiščenje cest; Sarkozy je s to analogijo imel v mislih drugačno vrsto "čistke" (Skok 2007, 45).

spremembo družbenega konstrukta, sočasno pa spreminjajo tudi diskurz o prostoru. Na njem se začasno vzpostavi mikroklima, ki smo jo v običajnih pogojih imenovali mikrodiskurz - ta je afirmativna, angažirana, pripravljena na spremembe¹⁰⁰. Delavci skozi uporabo prostora prav tako spreminjajo diskurz o prostoru, nanj lokalizirajo mikrodiskurz, a skozenj ne vplivajo kaj dosti na splošni družbeni diskurz (zavzemajo se za segmentni interes - povišane plače).

Skozi desetletja po maju 1968 je sistemski diskurz ostajal nespremenjen. Mikrodiskurz prostora je bil tako popolnoma odvisen od splošnega družbenega diskurza, interakcija pa zopet normalizirana - enosmerna. Prostor brez problematiziranja je služil vladajočim strukturam, kar pa je po desetletjih pripeljalo do socialnega razločevanja in nenazadnje rezultiralo v nemirih leta 2005. Takrat je med avtohtono francosko družbo vladal relativno homogen družbeni diskurz, mikrodiskurz prostora pa ni dovoljeval nobenih ekscesov. Dolga leta njegovega »spanja« so vodila v neizogibno posledico - kljub radikalnim poskusom njegovega predrugačenja je bil ta tako pod vplivom sistema diskurza, da dvajsetdnevno »premikanje meja« ni povzročilo vidnejših posledic. Na tem mestu lahko zavzamemo stališče, da se »leto 2005« verjetno ne bi zgodilo, če bi problematizacija maja 1968 vodila v trajnejši angažma širše javnosti. Skozi večletno uporabo javnih prostorov bi tako posamezniki lažje vplivali tudi na oblastne strukture, sistemski diskurz pa bi se tako vsake toliko let predrugačil in tako zrahljal nekatere rigidne normativne vzorce.

»Posameznikova svoboda se konča tam, kjer se prične svoboda drugega.« (Hegel)

4.4.3 Napačna smer: Ukinitve javnega prostora »za vsak slučaj«

V civilni nepokorščini francoske mladine leta 2005 smo izpostavili primer popolne ukinitve javnega prostora z razglasitvijo izrednega stanja in uvedbo policijske ure. V predmestjih pa so živeli tudi "ne-izgredniki" in tako tudi "običajen" državljani skoraj dva tedna tekom noči ni smel zapuščati svojega stanovanja. Kupljene karte za kino so propadle, dekle je samevalo na drugem koncu mesta, njegova osnovna državljanjska

¹⁰⁰ Tu prvič tudi prostor vpliva na sistemski diskurz; interakcija (diskurzivni vpliv) se še v nobeni fazi ni bila zmožna prebiti skozi nefleksibilen oklep sistema diskurza.

svoboščina pa se je morala skriti za ogrado svojega vrta - vse za ceno, da zaščiti trenutno obliko družbenosti in njeno trenutno¹⁰¹ stopnjo demokratičnosti.

Vendar je povprečen Francoz verjetno razumel situacijo in tudi sam potrpel tistih nekaj dni, ko je videl sosedov avto v plamenih. V slednjem pogovju pa bomo predstavili primere, ki javni prostor ukinjajo v popolnoma "napačni" smeri. Javni prostor je tu začasno ukinjen, da bi preprečili domnevne družbene deviacije, so pa tudi primeri, ko je prostor relativiziran popolnoma brez vsakega utemeljenega vzroka. Za ponazoritev si pogledjmo dva primera, ki sta se zgodila v naši neposrednji bližini.

Srbska tiskovna agencija Beta poroča, da naj bi v avgustu 2009 črnogorski otok Lastovica obiskal znani ruski poslovnež, ji je za veliko množico znancev priredil poslovno zabavo. Primer močno spominja na newyorške BID-e. Otok, ki je sicer v javni lastni, je javno podjetje Morsko dobro za dva dneva oddala poslovnežu - in če gre verjeti, celo brezplačno. Zapuščen, a množično obiskan otok, na katerem stoji znana trdnjava Mamula, pa je bil dva dneva nedostopen turistom, saj je zasebna varostna družba vsakemu obiskovalcu preprečila dostop do "lastnega" otoka (Dnevnik 2009).

Drugi primer smo že omenjali. Gre za obisk bivšega ameriškega predsednika v Zagrebu leta 2008. Če smo do sedaj v glavnem problematizirali vdor privatnih interesov, gre v tem primeru za skoraj že "zgodovinsko travmo", vdor javnega in političnega v zasebno. Varnostni ukrepi ob poti Busheve delegacije so bili skrajni - naključne preiskave hiš, prepoved sušenja perila in prepoved gledanja skozi okno. Še več, vse hiše in bloki ob določeni trasi so morali imeti tekom obiska spuščene rolete (Sajovic 2008).

Zgornja medijska primera bi v okviru neke demokratične paradigme osnovnih svoboščin lahko označili za nedopustna. Zanimivo pa je, da sta se zgodila v relativno "normalnih" razmerah. Vprašati se gre, če oblasti v mirnih razmerah spodbujajo takšne rušitve javnega in zasebnega, do katere mere bi šle šele v primeru kriznih stanj. Mi se v slednje ne bomo spuščali, saj je situacija že v "normalnih" razmerah dovolj kritična.

¹⁰¹ Zavedati je potrebno, da družbeni sistem lahko uspeva samo na določeni točki demokratičnega razvoja; prevelika demokratičnost je morda še bolj disfunkcionalna od premajhne.

“Izredne” razmere torej zahtevajo izredne ukrepe. Tako večina državljanov ne bo imela utemeljenega razloga za “nerganje”, če se bo država v primeru pandemije neke nove gripe odločila zapreti državne meje. So pa primeri, kjer v razvitih državah z minimalnimi “aneksi” ali celo brez njih kršijo osnovne človekove pravice. In kot tako kršitev vidim tudi vpeljevo katerekoli policijske ure za mladoletne osebe v popolnoma normalnih razmerah.

Chester-le-Street je mestece v velikosti Škofje Loke ob vzhodni obali Velike Britanije. Njegova slikovitost izvira še iz časa rimske zasedbe. Je pa tudi mesto, ki je za državo, katera se uvršča med osmerico najbolj razvitih, uvedlo nenavaden “srednjeveški”¹⁰² ukrep. BBC (2006) poroča, da so se prebivalci četrti Gibside pritoževali zaradi hrupa, nadležnosti in različnega vandalizma, ki naj bi ga povzročali mladi. Angleški parlament je leta 2003 sprejel *Akt o nesocialnem vedenju*¹⁰³, ki v 30. odstavku (89. paragraf) govori o tem, da lahko komandir lokalne policijske postaje za šest mesecev odredi policijsko uro med 21. in 6. uro zjutraj (Office of Public Sector Information 2009a). Če povzememo 88. paragraf, ta “vsebuje nova policijska pooblastila, s katerimi lahko policisti razženejo skupino dveh ali več posameznikov in odpeljejo mlajše od šestnajst let, ki niso pod nadzorom staršev in so zunaj po deveti zvečer, domov” (Office of Public Sector Information 2009b). Ne samo, da so se pritožbe zmanjšale za polovico¹⁰⁴ (BBC 2006), inšpektor Anderson celo ponosno izjavlja, da so tako prebivalci kot *poslovneži* ugotovili, da “Gibside ni bil tako tih že leta” (prav tam).

Ne glede, če nam kričeča mladina med pisanjem diplomske naloge para živce, je slednji akt v celoti “luknjast”. Največjo luknjo pa zavzema tista vrednotna cenzura, ki določa, kdo lahko uporablja določen javni prostor. Ko se enkrat prične postavljati meje v morali, je zelo težko določiti, kaj je dobro in kaj slabo. Vrednotno vsiljevanje je za masko “občega dobrega” naredilo že marsikatero krivico in škodo. V slednjem primeru krši osnovno človekovo pravico, ki je gotovo zapisana v vsaki demokratični ustavi in določa svobodo gibanja na javnih krajih. Ko se enkrat začne sprejemati izrazito »moralistične« zakone, se nihče ne upa napovedati, pri čem se bo ustavilo - višini

¹⁰² V mnogih predelih Velike Britanije, sploh tam, kjer so uvedli policijsko uro, po srednjeveški uri še vedno zvoni cerkveni zvon, ki oznanja, da se po “nedostojni” uri nima zunaj kaj početi. V Morpethu se to zgodi vsak dan ob osmih zvečer (Northumberland Communities 2009).

¹⁰³ Zakon vsebuje še množico “zanimivih” členov, zato priporočam njegovo branje (glej Office of public sector information 2009a)

¹⁰⁴ Kdo potem povzroča ostalo polovico pritožb? “Odrasli”?

krila¹⁰⁵ ali barvi las? V Chester-le-Streetu tako prav nihče¹⁰⁶, mlajši od 16 let, ni smel uporabljati določene četrti. Kaj pa brata, ki sta šla nekaj minut čez devet skupaj iz večernega treninga? Pa mlad par? Se tudi oni vedejo nesocialno?

Zanimivo je predvsem to, da taki zakoni ne vladajo le v fundamentalističnih državah, kot bi sprva pomislili, temveč tudi v tistih, ki jih pogosto navajamo kot vzor demokracije in liberalnosti. Tudi Islandija se je, sicer pod malce milejšimi pogoji, odločila, da uvede policijsko uro (Mission Mag 2008, 2). Pri analizi takih fenomenov je potrebno izključiti dileme, ali je starost 16 let dovoljšnja, da nekdo koristi javni prostor. To vprašanje polagamo na starše, zagotavljanje varnosti pa na organe pregona. Javni prostor je javen za vse in za njegovo uporabo ne sme biti nihče kazensko preganjan.

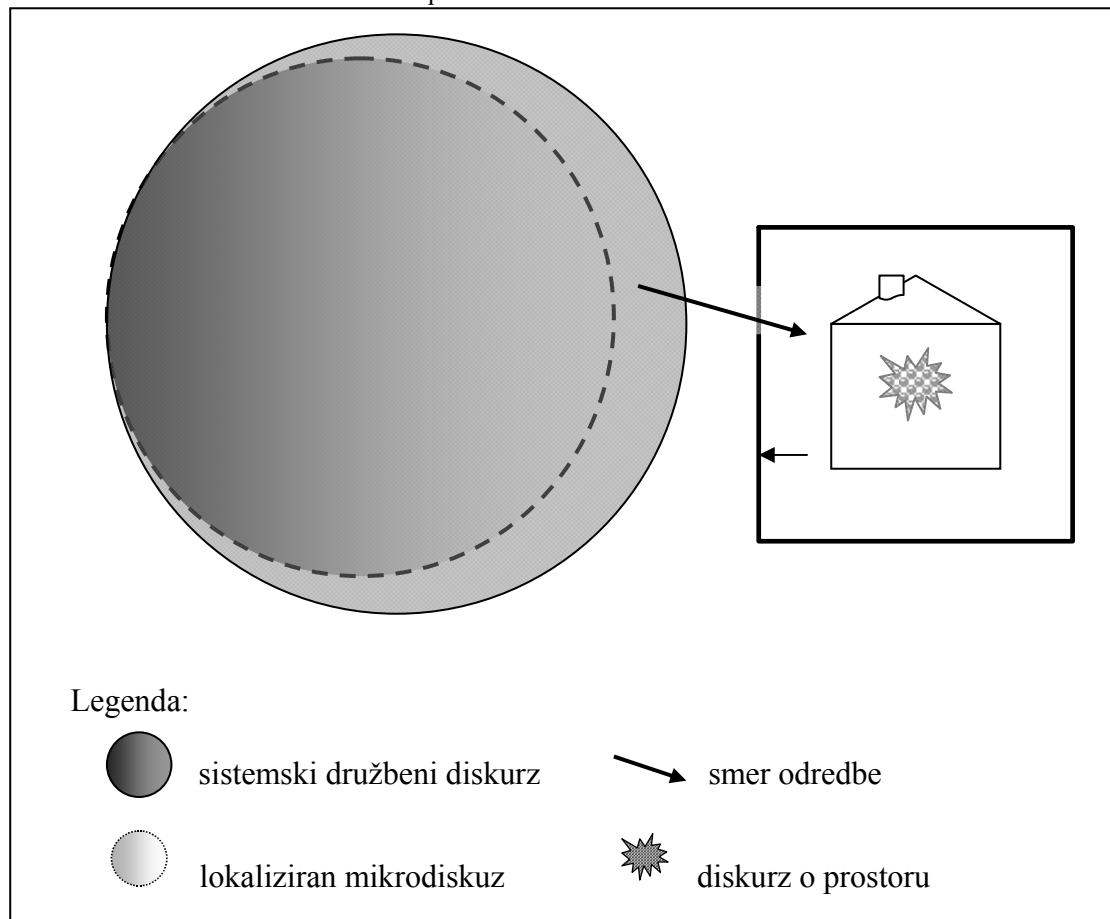
Ozadje nastanka takih zakonov je v celoti vrednotne narave; ne gre za zmanjšanje delinkvence, temveč za indikator kulturnega boja, ki obstaja v vsaki poliarhični družbi. Gre za diskurz, ki za sliko zmanjševanja nasilja vsiljuje vrednotno orientacijo določene administracije. Pri tem pa odpre okno tudi za ostale relativizacije urbanega javnega prostora - vprašati se gre, kaj bo sledilo. Prepoved čustvovanja na javnem mestu, kot jo prikazuje znanstvena fantastika? Se nam v tej luči Sonny Plaza sploh še zdi problematična?

¹⁰⁵ Spomnimo na osnutek Strategije o zviševanju rodnosti, kjer se je pristojen minister spustil celo v študijo spodnjega perila.

¹⁰⁶ V Richmondu, jugozahodnem delu Londona, so glede na omenjeni akt prav tako uvedli policijsko uro. 15-letni fant je je na višje sodišče vložil pritožbo in v svojem primeru celo zmagal (BBC News 2005č).

V četrti stopnji diskurzivnih praks ne moremo več govoriti o diskurzivnosti (slika 4.16). Tako kot je bila prva stopnja le predpriprava, tako je zadnja stopnja končna posledica, pri kateri lahko gre za »saniranje« nastale situacije ali pa za ideološko-politično »zavarovanje« lastne pozicije. Problematiziranje fizičnega prostora (diskurz o prostoru) ni mogoče, razen v okviru zasebne posesti (policijska ura), kamor pa lahko eventualno vdre tudi sistemski diskurz (hišna preiskava). Potrebno pa je poudariti, da popolno relativizacijo javnega prostora, torej popolno vpeljavo sistema diskurza v lokaliziran mikrodiskurz lahko omogoči že spretno »kamufliiran« podzakonski akt, ki za masko preprečevanja različnih deviacij služi različnim vrednotnim strukturam.

Slika 4.16: Sistemski družbeni diskurz postane odredba

5 ISKANJE »KRIVCA«

Do sedaj smo tekom poglavij analizirali vplive, ki so vsak na svoj način pripomogli k nastanku zaostritev. Obče modele odnosa med družbo, javnostjo in prostorom smo grafično ponazorili na koncu vsake faze diskurzivnega vpliva; ti slikajo predvsem relacije med tremi dosegi diskurzivnosti. Obči družbeni diskurz ustreza formaciji sistema in njegovih dolgoročnih načrtov, lokaliziran mikrodiskurz pa izraža prilagojeno mikroklimo posameznega prostora. Diskurz o prostoru je »fantomska« tvorba, ki se tvori preko interakcije in vplivov med njima, katere so v današnjih prostorih večinoma enosmerne in zato težko govorimo o samostojnem diskurzu.

Iskanje krivca je v sistemski razlagi problematično. Splošni družbeni diskurz si namreč dolgoročno prizadeva ohraniti družbeni sistem v *normalni dinamiki*. Da lahko vzdržuje politični, ekonomski in pravni ekvilibrij, se mora prilagajati družbenemu razvoju. Individualizacija je povzročila povečano kompleksnost sistema, zato mora slednji sprejemati tudi nekatere ukrepe, kateri do sedaj še niso bili preizkušeni. Da ostane v »sedlu«, mora biti vedno korak pred posameznikom, na trenutke pa se zgodi, da v svojih ekonomskih ali vrednotno-političnih »poskusih« preseže mejo tolerance. Tako so stopnje diskurzivnega zaostrovanja - čeprav smo morda dobili drugačen vtis - popolnoma normalni odzivi sistema na obdobje po moderni (seveda na škodo posameznika).

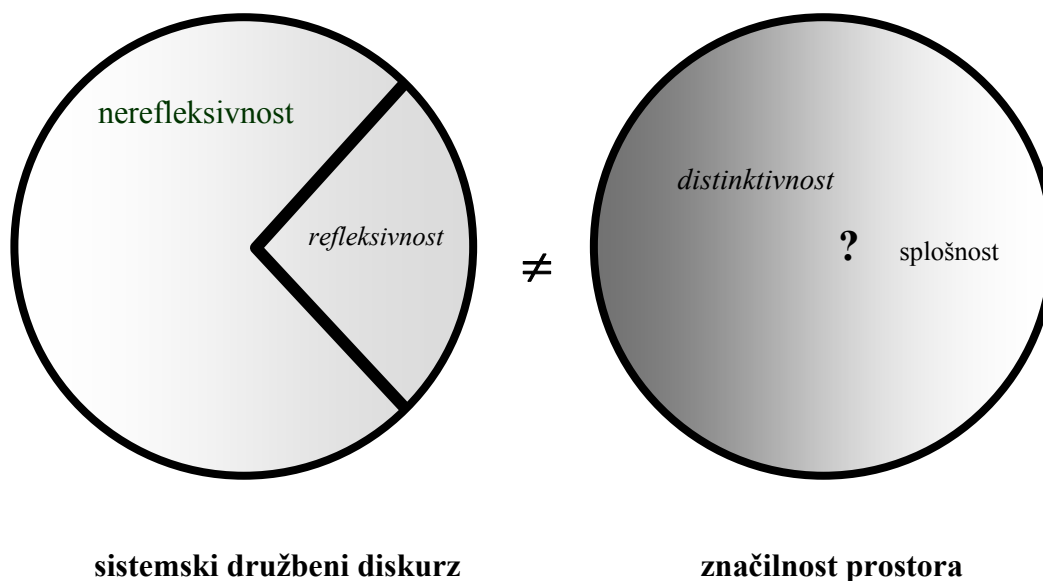
Diskurz je, čeprav smo mu v diplomskem delu vsaj za nekaj ur podarili samosvoje življenje, vedno kombinacija vladajočih struktur (na mikro, mezzo in makro ravni), kar pomeni, da so njegovo navidezno samostojno življenje omogočali tako posamezniki, kot skupine in nenazadnje oblastne garniture. Splet vseh teh interesov se izkazuje v celostnem trendu oženja javnega prostora, katerega realne posledice smo vseskozi opisovali. Kljub temu, da razumemo sistemski ustroj procesa, pa za izboljšanje situacije ne moremo obešati krivde na abstraktni proces. V tem poglavju bomo za vsako fazo posebej definirali »krivce« in jih razbremeniti »kolektivne odgovornosti«.

5.1 “KRIVCI” V PRVI FAZI DISKURZIVNEGA VPLIVA

Prvo stopnjo diskurzivne poti zaznamuje individualizacija; psihosocialni individuuum je tu razpet med paradoksalno prisilo, da si zgradi samosvoj identitetni projekt in težnjo sistema, da ne problematizira občepolitičnih tem. Individualizacija namreč pri večini populacije ne vodi v refleksiven odnos do sveta, temveč se konča pri umiku v zasebnost. Interakcija med sistemskim družbenim diskurzom in lokaliziranim mikrodiskurzom je tu popolnoma enosmerna; mikroklima določenega prostora je skrit odraz družbe kot sistema. V koriščenju “novih javnih prostorov” pa se zgodi naslednji razkorak. Posameznikova umeščenost v oba polja, čeprav gre za isti vzorec, je popolnoma različna. Medtem ko posameznika najmočneje determinira splošni družbeni diskurz (nerefleksivnost, neproblematičnost), je zasičenost z (prostorskimi) izbirami prisilila “prostore”, da v svoji tržni orientaciji iščejo prednost pred ostalimi. Distinktivnost pa seveda izhaja iz popolnoma nasprotnega tematskega polja - distinktivni prostori morajo izkazovati presežek v svoji krajevnosti, biti morajo razločljivi in nuditi nekaj, kar drugim manjka. Povedano na kratko - biti morajo prilagojeni refleksivni uporabi. Kako torej javni prostor razreši slednji razkorak, če sistemski družbeni diskurz zavira refleksivnost, taisto refleksivnost, ki se skozi prostor kaže kot preferiranje distinktivnih lastnosti?

Naša teza razreši to dilemo z analizo »brand managementa« - javni prostori morajo izoblikovati ustrezen kompromis med splošnostjo (neproblematična, instrumentalna izbira) in distinktivnostjo (refleksivnost, presežek v “uporabniški izkušnji”). Ker pa se tudi prostori, tako kot posamezniki, v tej fazi šele prilagajajo razmeram obdobja po moderni, se to ne zgodi - v svoje »stene« pogosto na silo vgradijo preveč “refleksije”. *Slika 5.1* nam prikazuje ravno to neskladje - posamezniki, socializirani v »normalno družbeno dinamiko« (sistemski družbeni diskurz), raje uporabljajo neproblematične »nove javne prostore«.

Slika 5.1: Neskladje med “neproblematičnostjo” družbe in “problematičnostjo” distinktivnih prostorov

Individualizacijo smo kot ključni koncept izpostavili, ker gre za nedokončan in posledično za izjemno kontradiktoren proces. Po eni strani ponuja množico izbir, po drugi strani pa družba v svojem sistemskem diskurzu še zdaleč ne omogoča pogojev¹⁰⁷ za realizacijo njenih ponudb. Ko smo govorili o *samoomejevanju kot posledici individualizacije*, smo imeli v mislih ravno to. Posameznike ovira “mehka, notranja ekskluziva”; gre za samoomejevanje, samocenzuro, ko raje preskočijo določene refleksivne kraje in uporabijo splošne, purificirane prostore, svojo identiteto pa dogradijo z varnimi, saniranimi in že preizkušenimi “sestavlinami”.

“Krivce” v tej “predizpozicijski” fazi lahko razdelimo med *nujne* in *zadostne pogoje*. Nujni pogoj predstavljajo ustrezne družbene in ekonomske razmere. “Krivca” sta torej predpogoja, ki pa ju osebno ne dojemam kot taka. Individualizacija kot proces svobodne kreacije sebstva že po definiciji ne more biti kriva za “mlahavost” posameznika; subjektivizacija življenja nikakor ne pomeni umikanja v polje zasebnosti ali sprejetje družbenih norm. Kapitalistični sistem seveda zaradi svoje dehumanizirane oblike predstavlja levji del krivde, vendar pa od slednjega - kot instrumenta dolgoročnega preživetja - lahko pričakujemo, da bo zlorabljal ozkogledost množic v cilju maksimizacije dobička.

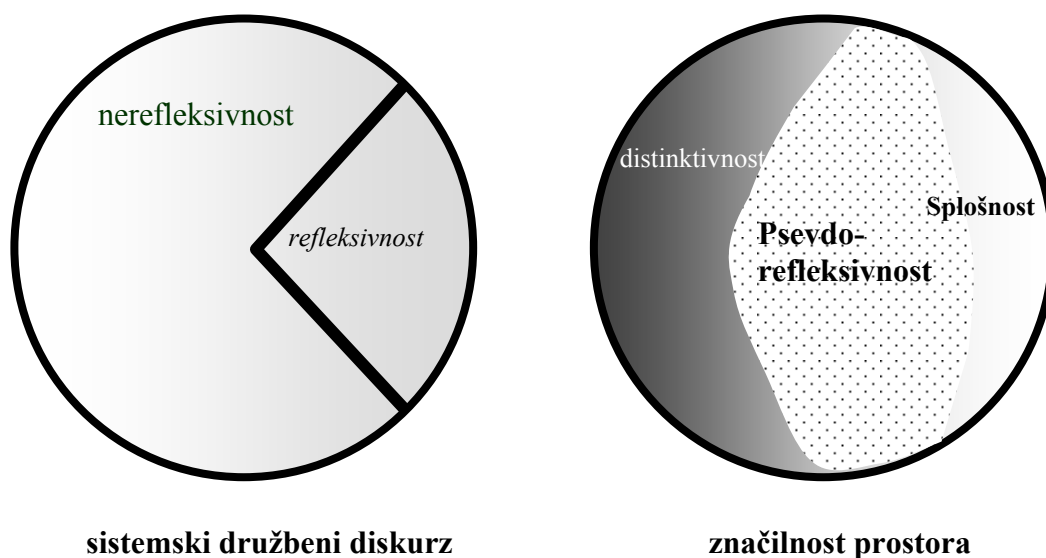
¹⁰⁷ Pri tem ne omogoča niti ekonomskih predpogojev, niti ustrezne vrednotno-normativne fleksibilnosti (npr. subjektivizacija življenjskih potekov brez vsesplošnega “šikaniranja”).

Kot glavnega krivca vidimo *posameznika*, ki je omogočil zadostni pogoj; njegovo nerefleksivnost do javnih zadev, rigidno sprejemanje družbenih norm in mlahavost pri vprašanih, ki se tičejo tudi njega. Ker posameznik v okviru “podarjenih” javnih prostorov ne krepí svojih refleksivnih znanj, se izgublja v enem samem življenjskem svetu. Diskurz o javnem prostoru se ne razvija, javni prostori ostajajo prazni, javnost kot telo izgublja na moči, vse to pa povzroča normativno rigidnost celotne družbe.

5.2 “KRIVCI” V DRUGI FAZI DISKURZIVNEGA VPLIVA

Medtem ko so bili urbani prostori v prvi fazi še nekakšni laboratoriji za eksperimentiranje z mikroklimo, so na tej stopnji že dodobra proučili sodobnega posameznika. Spoznali so, da so strukturni vzroki “vpisani v telo”, da je kulturo izredno težko spreminjati in da bodo sami obiskovalci, v kolikor jim bo ponujeno, vzdrževali diskurz o prostoru. “Novi javni prostori” morajo poskrbeti le za njegoovo formo, postpanoptična narava sodobne nesigurnosti pa bo poskrbela, da bodo uporabniki sprejeli ponujeno razmerje med neproblematičnostjo in fragmenti refleksivnosti. Medtem ko so posamezniki v prvi fazi poskrbeli za svojo “nevidnost”, pa jo na tej stopnji priskrbi prostor; ta omogoča kontroliran eskapizem, priskrbi nam celo habitus, tako da se z refleksivnostjo ne rabimo več obremenjevati. “Odrska avtentičnost in rekonstrukcija etničnosti” (MacCannel v Uršič 2003b, 877) nam priskrbi “šišo”, trebušno plesalko in nekaj, kar spominja na “donner”. Prostori na tej stopnji so spoznali, da potrebujejo blaziran prehod med nekritičnimi uporabniki in tistimi, ki jih mika “intelektualizem”. Med distinktivnost in splošnost se vrine “buffer” v obliki *pseudo-refleksivnosti* (slika 5.2). Gre za vnaprej načrtovano teatralnost, kontroliran nered, kateri gre najbolj v promet. Na tej točki se zazdi, da je lokaliziran mikrodiskurz delno zaživel svoje življenje, saj je izumil učinkovit mehanizem za proizvodnjo mikrokline. To pa še ne pomeni, da so s tem javni prostori kaj na boljšem; v tej fazi je urbanosti prirejen scenarij in pripisana oblika - in kar je najhuje, posamezniki ga ne dojemajo kot vsiljenega, saj sokuonstruirajo “urbanost”.

Slika 5.2: Najširši uporabniki - vpeljava "psevdo-refleksivnosti"

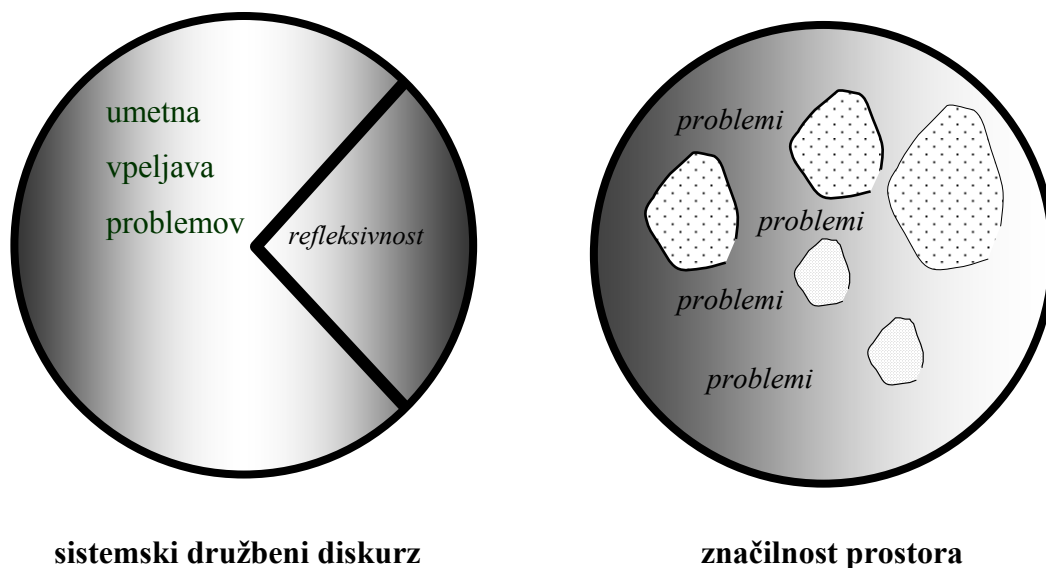

Krivicce je v tej fazi že mogoče iskati med različnimi tržnimi strukturami; po eni strani so za to zaslužni *lastniki poljavnih prostorov*, objektivna odgovornost pa tu pade tudi na *mestno administracijo*, ki daje javni prostor v najem. Še vedno pa lahko *občo javnost* okrivimo za nekritično sprejemanje ponujenega. Ne uporablja javnih prostorov, kateri so bili izborni v tisočletnih bitkah; s tem družba postaja vedno bolj nefleksibilna, po drugi strani pa je refleksivnost popolnoma razvrednotena. Urbani *larpourlartizem* je v luči vseh mogočih "psevdo-izmov" postal celo nekaj, česar bi se morali sramovati.

5.3 "KRIVCI" V TRETJI FAZI DISKURZIVNEGA VPLIVA

V tretji fazi je javni prostor že tako oslavljen, da ekonomske strukture korporativistično lobirajo s politiko. Slednja nato izdaja različne podzakonske akte in dopolnila, ki pod krinko vzpostavitve "normalnosti" omogoča legitimno kolonizacijo javnega prostora (Slika 5.3). Sistemski družbeni diskurz tu v celoti prikriva lokaliziran mikrodiskurz; temu ni treba vzpostavljati "subtilne" mikrokline, saj je znotraj zagrajenega parka več kot očitno, kaj se dogaja "zunaj". V mestih se tako vzpostavijo zaprta področja, ki jih nadzorujejo zasebni varnostniki in skrbijo, da bi "počiščena" območja ostala tudi vrednotno puritanska.

Slika 5.3: Območja “normalnosti” znotraj javnega prostora

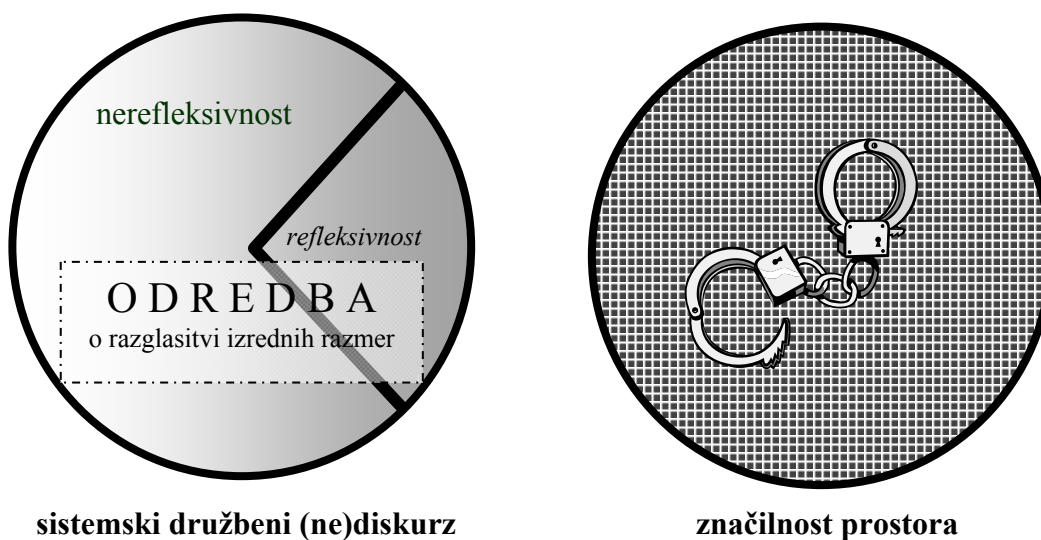

Če smo v prejšnjih fazah za nastalo situacijo krivili apolitično javnost in neoliberalizem, gre v slednji krivdo pripisati *oblastnim strukturam, javno-zasebnim partnerstvom in konzervativnim političnim opcijam*, ki rušijo celo vrsto temeljnih človekovih svoboščin in na ta način popolnoma ukinjajo javni prostor. Prečno sodelovanje, kjer se nasprotno vrednotno polje podredi ekonomskim interesom, predstavlja najnižjo točko v razvoju “mestnih oblasti”.

5.4 “KRIVCI” V ČETRTE FAZI DISKURZIVNEGA VPLIVA

Popolna revitalizacija javnega prostora se skoraj vedno zgodi kot posledica predhodnjih treh faz. *Slika 5.4* je jasna - odredba na ravni vlade razglasi takšno ali drugačno ukinitvev javnega prostora, s tem pa tudi vseh oblik javnosti. V večini primerov gre za sistemsko sanacijo stanja, ki ga je povzročila premajhna vloga javnosti. Vzroki se od primera do primera razlikujejo; francoski nemiri leta 1968 in 2005 so tipičen primer, kjer ne smemo kriviti javnosti kot enotnega agregata. V štirih desetletjih je premajhna vloga javnosti povzročila “zabetoniranje” nekaterih kulturnih značilnosti tako globoko v skrite strukturalne dejavniki, da določeni deli javnosti nimajo več nikakršnih realnih možnosti za prevrednotenje fizičnega javnega prostora in s tem tudi širšega družbenega diskurza. Še več, posamezni deli javnosti smatrajo njihova dejanja za neutemeljena.

Slika 5.4: Odredba ne ukine le javnega prostora, temveč tudi diskurzivnost

Krivca na tem mestu ni več smiselno iskati, saj je začasna ukinitvev javnega prostora pogosto zadnje možno dejanje. Številni pa so primeri, ko se za določene dele prebivalstva uvede policijska ura; tu v resnici ne gre za zmanjševanje antisocialnega vedenja, temveč za indikator prevlade v kulturnem boju. Krivec je v tem primeru le en - ne policija, niti parlament kot zakonodajno telo, niti vlada, ki razglasi določen akt. Krivo je *sodstvo* na ravni višjih in predvsem ustavnih sodišč, ki bi moralo preprečiti sprejetje zakonov, ki so v nasprotju z osnovnimi človekovimi pravicami ali kršijo njegovo dostojanstvo.

6 SKLEP

Na začetku smo si zadali nalogo, da oblikujemo najbolj verjetno smer razvoja javnih urbanih prostorov ter razjasnimo, kako diskurzivne prakse vplivajo na nastanek zaostritev. Če na uporabnike javnih prostorov ne gledamo le skozi prostor, temveč tudi skozi njihovo (neenako) umeščenost v širšo družbo, lahko s pomočjo začetnega hipotetičnega modela odgovorimo na večino zastavljenih raziskovalnih vprašanj. V kolikor bi iskali zaostritve le v ozkem polju javnih prostorov, bi se slednje nanašale na privatizacijo, tržno pospeševanje in v redkih primerih na različne oblike (etničnih ali socialnih) diskriminacij. Zaostritve pa v končni fazi vedno nastanejo zaradi razkoraka med posameznikom in družbo in ne konflikta na posameznem prostoru.

Hipotetični model smo zato oblikovali po doktrini sistemske teorije - ta tvori odnos med posameznikom kot psihosocialnim bitjem in družbo kot sistemsko entiteto. Cilji obeh enot se razlikujejo, čeprav tako posameznik kot družba težita k doseganju optimalnih rešitev. Kot ključni razločevalni proces, ki je oddaljil cilje posameznikov od ciljev družbe, smo izpostavili individualizacijo - ta po eni strani povečuje emancipatorni potencial posameznika, hkrati pa zaradi njegove večje izključenosti omogoča družbi, da svoje smernice sprejema neodvisno od njega. Interakcija med družbo in »agregiranimi« posamezniki tako večinoma poteka nemoteno in enosmerno. Opisano situacijo pa smo razširili tudi na odnos med fizičnim javnim prostorom in družbo; javni prostor bolj kot specifična prostorska situacija zaznamuje sistemski diskurzivni vpliv. Ta s pomočjo posameznih subdiskurzov (o usmeritvi družbe, normativnem vedenju posameznika) oblikuje vlogo in obliko javnega prostora. Diskurz o prostoru je torej z nekaterimi izjemami (strokovna javnost) le fantomska tvorba - urbani javni prostor oblikujejo diskurzi o splošnih družbenih vprašanjih, katere ni težko prostorsko prilagoditi.

Skozi ta proces smo tekom diplomskega dela v večji meri že razjasnili začetna raziskovalna vprašanja, na tem mestu pa bomo v odgovore strnili tiste ugotovitve, ki predstavljajo nekatere novosti v razumevanju problematike:

- a) Meja med javnimi in zasebnimi prostori je res izredno težko določljiva. Vzrok za to pa ni le »privatizacijska« politika in socialni dizajn poljavni prostorov, temveč

tudi kontrastna ločenost posameznikove zasebnosti od hladne, politične družbenosti. Poljavni prostori so prilagojeni posameznikovi subjektivizaciji in premiku v zasebnost, medtem ko posameznik prav zaradi slednjih sprememb ne posveča pozornosti »javnim« vprašanjem. Odsotnost meje med javnim in zasebnim, ki jo ponazarja Sony Plaza ali Partnerstva Šmartinska, ni toliko posledica prostorskega urejanja, kot vpliva nekaterih splošnih družbenih subdiskurzov. Zabrisanost meja izvira iz zmanjšanega pomena javnega prostora pri njegovih uporabnikih, ne pa iz nejasnih in nedefiniranih ločnic, kot smo predvidevali na začetku.

- b) Zgornji zaključek nas vodi do naslednjega vprašanja: »Ali javni prostori uspevajo zaradi odsotnosti diskurzivnosti v njih?« Javni prostori v sodobnih družbah pogosto temeljijo na odsotnosti opozicijskega diskurza in težijo k ohranitvi svoje »neproblematične narave«. Pri tem pa prostori nimajo avtonomne vloge; diskurzivni vpliv izvira iz splošnih normativnih usmeritev družbe, ki posamezniku narekujejo, da se izogiba konfrontacijam. Kakršnekoli »preglasne« alternativne smeri razmišljanja o/na javnem prostoru so sistemsko »zadušene«. Diskurzivni vpliv, ki poenoteno ohranja neproblematičnost Sony Plaze ali lokalov ob Cankarjevem nabrežju, je namreč sestavljen iz dveh popolnoma različnih subdiskurzov - diskurza o tržni uspešnosti ter diskurza o pričakovanem vedenju posameznika v javnosti. Pri tem je potrebno trezno dodati, da je take trditve izredno težko kategorično posplošiti. V kolikor bi se lotili raziskovanja posamezne prostorske situacije, bi imeli težave pri dokazovanju, da neproblematičnost prostora izvira z splošnih družbenih diskurzov. Vzemimo za primer Bryant Park - kako dokazati, da je idiličnost, ki vlada med nasmejanimi obrazi v njem, odraz politike strahu, diskurza o sprejemljivem vedenju ali celo »profiliranja« kupne moči? V kolikor bi se lotili študije primera, bi nam varnostniki pritrdili, da je v okolici res ogromno kriminala, mestna administracija bi nam postregla z ustrežno statistiko, intervjuji med obiskovalci pa bi pritrdili, da je vzdušje v renoviranem parku res prijetno. Da bi oblikovali celostno sliko, bi se morali lotiti raziskave izven same mikrosituacije - med ljudmi, katerim je bil dostop omejen, analizirati posamezne direktive in diskriminatorno zakonodajo, nenazadnje pa z obširno raziskavo potrditi dvome v demokratično orientacijo večinskega prebivalstva, ki v končni fazi takšne diskuze tudi vzdržuje.

- c) Naslednje vprašanje se sprašuje, kakšen je odnos med individualizacijo in družbeno slojevitostjo. »Paradoksom subjektivizma« je zaznati v fenomenu, da prav individualizacija - s tem ko posameznike razbremeni velikih zgodb - odpira svobodnejšo pot privatizaciji, ki kasneje omogoča nove oblike družbene slojevitosti. Vprašati pa se gre, kako »nova« je v resnici oblika družbene slojevitosti, ki se formira skozi prostor. Na primeru Cankarjevega nabrežja lahko vidimo, da ne gre za zgodovinski »novum«, temveč le za prostorsko prilagojeno demonstrativno trošenje, katero je s pomočjo »kreditirane« zmožnosti in popsihološkega habitusa dostopno širšim množicam. Nova je torej le »forma« slojevitosti, podlaga pa še vedno izvira iz modernističnih zasnov.
- d) Ali privatizacija vpliva tudi na prostorsko segregacijo? Tudi tu je potrebna pojasnitev, saj smo skozi diplomsko delo prišli do treh različnih pojmovanj prostorskih segregacij. Pri prvi gre za navidez prostovoljno segregacijo - ta segregira posameznike glede razlike v demonstrativni zmožnosti uporabe določenega prostora (npr. nakupovalna središča). Drugo je »zunanja«, določajo jo namreč diskurzi o splošnih normah in vrednotah družbe. »Ameriški« BID-i so namreč izraz konzervativne politike, ki lansira vizijo belega, srednjeslojnega in poštenega uporabnika parka. Vse pogosteje pa je moč opaziti tudi tretjo različico - diskurzivni vpliv, ki združuje lastnosti obeh. V prihodnosti bodo pri »stanovanjsko-poslovno-potrošnem« konglomeratu Partnerstva Šmartinska ustvarjeni vsi pogoji, da se v enovit diskurzivni vpliv združijo ekonomsko in vrednotno-normativni dejavniki. Vizija normativno ustreznega obnašanja na »javnih« ulicah bo privabljala uporabnike, ki bodo dvigovali (potrošni) potencial tega prostora, morebitna represija na tem »javnem« prostoru pa bo med večino obiskovalci samoumevna, videna kot presežek v urejenosti. Segregacija torej ni omejena le na geta ali ograjene četrti.
- e) Kako neproblematiziranje javnih prostorov zmanjšuje pomenskost in normativno toleranco njihove uporabe, se je najbolje izkazalo v »francoskem« in »angleškem« primeru. Odsotnost diskurza o prostoru namreč ni odraz prostorske »neosveščenosti«, temveč odsotnosti refleksivnih dvomov do splošnih družbenih usmeritev. Skozi prostorske prakse se namreč širi normativne meje, ki zadevajo trenutno obliko družbenosti. Svobodna uporaba javnih prostorov po deveti uri zvečer v »angleškem primeru« nima realnih implikacij le na Chester-le-Street, temveč je indikator kulturnega boja, ki ima daljnosežne posledice. Do katere

mere pa s »kontrakonceptualizacijo« javnega prostora lahko vplivamo na obliko družbenosti, si na tej točki ne upamo ugibati. Ali bi francoski protesti maja 1968 lahko preprečili nered leta 2005? Verjetno, vendar bi potrebovali enoten angažma širše populacije, kar pa je prej ideal kot realnost.

- f) V šestem sklopu smo se spraševali o načinih regulacije dostopa v okviru »novih javnih prostorov«. Odgovor na to vprašanje je izredno enostavno in nedvoumno - omejevanje dostopnosti v različnih situacijah namreč legitimira že samo lastništvo teh prostorov. Ti so v zasebni lasti in regulacija dostopa je tako popolnoma v rokah njihovih upraviteljev in lastnikov. Zahteve na tabli v enem izmed newyorških privatiziranih trgov, ki prepoveduje nošnjo prevelikih torb, lahko upravitelji poljubno prilagodijo željeni klienteli. Ker se reflektivnost pri večini posameznikov konča pri večji ali manjši subjektivizaciji življenjskih svetov, do splošnega ogorčenja nad posameznimi privatizacijskimi absurdi večinoma ne pride.
- g) Zadnje vprašanje išče krivce za nastalo situacijo. Le-te smo obtožili že v predhodnem poglavju. Izpostavili smo nekritičnega posameznika, kapitalistično tržno ureditev in mestne direktive, ideološko-vrednotne strukture, ustavna sodišča in druge branilce človekovih pravic. Tu pa je potrebno del krivde naložiti tudi »psevdo-refleksivnem« posamezniku. Refleksivnost je namreč prepogosto le modni dodatek, katerega posameznik obleče, da dopolni svojo identiteto s fragmentom družbenosti, ki mu jo je ukradel premik v zasebnost. Kapitalistična narava simbolnih prezentacij tako le prilagodi svojo formo posamezniku, mu ob »bureku« ponudi tudi pravi »turški« jogurt in dopolni urbano scenografijo z dodatnim kritičnim elementom. Refleksivnost je zaradi napačne uporabe postala tržno blago, s tem pa so posamezniki izgubili temeljno orožje v boju zoper oženje javnega urbanega prostora.

Glede na številne primere ne moremo izraziti nobenih resnejših zadržkov, da se trend iz začetnega hipotetičnega modela ne bo nadaljeval po načrtani poti, saj ta le posnema temeljne vidike družbenega razvoja. Prvi dve stopnji, ki odpirata vrata svobodnejši privatizaciji javnih prostorov, sta tako le odraza trenutnega družbenega obdobja (obdobje po moderni) in prevladujočih družbenih procesov (individualizacija). Privatizacija javnega prostora je torej kvečjemu segmentni del splošnega družbenega razvoja in konflikti, ki nastanejo tam nekje med drugo in tretjo stopnjo, še zdaleč niso le

odraz prostorske situacije. Ko se posamezniki v tretji stopnji diskurzivnega vpliva pričnejo zavedati diskriminatornih dejanj, pa se formirajo različni diskurzi, ki vzpostavljajo svojo obliko družbenosti (Community Court) ali pa sanirajo posledice nasilnega ohranjanja le-te (policijska ura). Gre za pričakovano reakcijo družbenega sistema, ki bo diskurz »kolobaril« nekje na optimalni meji med drugo in tretjo stopnjo. Ko bo le-ta enkrat prestopil mejo tolerance, se bo sicer dvignil glas javnosti, a že čez kak mesec bo to le arhivski posnetek na multimedijem portalu.

Pri zgornjih napovedih se je potrebno zavedati omejitev deduktivnega načina raziskovanja. Trditve, da zaostitve v določenem tipu prostora izvirajo iz diskurzivnega ozadja nekaterih splošnih družbenih stanj, je namreč izredno težko dokazovati. Pri tem bi morali preseči lokalizirane konflikte (npr. spor med »zavrženim« uporabnikom in lastnikom) ter opraviti poglobljeno študijo primera, ki bi vsebovala vse od vrednotne slike obeh, njunega tržnega položaja, analize posameznih prostorskih politik do javnega mnenja, trenutne klime v državi in zakonodaje. Glede na vedno večjo privatiziranost javnih prostorov pa gre sklepati, da bodo takšni konflikti vedno pogostejši, kar predstavlja dobro osnovo za poglobljeno raziskovanje.

Morda se koncu zdi, da smo prevelik delež kritike namenili nezainteresirani javnosti, premajhen pa kapitalizmu, oblastnim strukturam in podobnim abstrakcijam. Kritika tržni ekonomiji bi bila sicer upravičena, a na tem mestu popolnoma neuporabna. Le javnost je tista, ki lahko doseže realne spremembe in javnost je tista, ki sprejema in zavrača družbene proizvode. Pa vendar, ko se v tej kritičnosti zazremo vase, nam kaj kmalu postane jasno, da je apolitičnost sodobnega subjekta pogosto le posledica

»očaranosti z majhnimi stvarmi, ki jih izmaknjemo poenostavljajočemu pogledu navade {...} Ta čudna očarljiva nežnost francoske vsakdanjosti, ki je obenem nežna in ljudska, je nastala, ko je razpadla nekoč obsežna in slavna javnost nacije, in ko je propad potisnil ljudstvo v privatno. Nato se je izkazalo, da je to ljudstvo mojster v umetnosti sreče med svojimi štirimi stenami: med posteljo in omaro, s psom, mačko in cvetličnim loncem« (Arendt 1996, 54).

Bodimo idealisti in se vprašajmo: Zakaj le med štirimi stenami?

7 LITERATURA

Aleksić, Jelena. 2002. Urbani strahovi, postmoderna tveganja: necivilnost urbanih prostorov in iskanje izgubljene skupnosti. *Teorija in praksa* 39 (2): 182-194. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip20022Aleksic.PDF> (14. junij 2009).

Arendt, Hannah. 1996. *Vita activa*. Ljubljana: Krtina.

Arhiforum. 2009a. *Osrednji park Partnerstva Šmartinska*. Dostopno prek: http://www.arhiforum.si/natecaji/smartinska/25027/rend_2_600.jpg (14. junij 2009).

--- 2009b. *BTC Plaza*. Dostopno prek: http://www.arhiforum.si/natecaji/smartinska/25027/rend_1_600.jpg (14. junij 2009).

Baudrillard, Jean. 1988. *Selected Writings*. Stanford: Stanford university press. Dostopno prek: http://www.stanford.edu/dept/HPS/Baudrillard/Baudrillard_Simulacra.html (19. december 2008).

---1999. *Simulaker in simulacija. Popoln zločin*. Ljubljana: ŠOU, Študentska založba.

Bauman, Zygmunt. 2001. *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba /*cf.

BBC News. 2005a. *Timeline: French riots*. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4413964.stm> (12. julij 2009).

--- 2005b. *Curfew fails to stop French riot*. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4432724.stm> (12. julij 2009).

--- 2005c. *France extends laws to curb riots*. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4441246.stm> (12. julij 2009).

--- 2005č. *Boy, 15, wins curfew legal battle*. Dostopno prek: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/london/4699095.stm (14. julij 2009).

--- 2006. *Late night youth curfew a success*. Dostopno prek: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/wear/5405822.stm (14. julij 2009).

Beck, Ulrich. 2001. *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.

Beck, Ulrich in Anthony Giddens. 1994. *Reflexive modernization: politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Cambridge: Polity Press.

Berger, Johannes. 1989. Ali obstaja postmoderna družbena razvojna stopnja? *Družboslovne razprave* 6 (7): 87-102. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr7Berger.PDF> (2. december 2008).

Borko, Manca. 2009. Park brez partnerstva. *Žurnal24* (23. maj): 4.

Bulc, Gregor. 2004. *Proizvodnja kulture: vloga in pomen kulturnih posrednikov*. Maribor: Subkulturni azil Maribor.

BTC. 2009. *Lastniška struktura*. Dostopno prek: <http://www.btc.si/vsebina.php?idm=388> (24. maj 2009).

Campbell, Colin. 2001. *Romantična etika in duh sodobnega porabništva*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Castells, Manuel. 1977. *The urban question: A marxist approach*. London: Edward Arnold.

Cliff, Tony in Ian Birchall. 1968. *France - the struggle goes on*. Pamflet. Dostopno prek: <http://www.marx.org/archive/cliff/works/1968/france/index.htm> (12. avgust 2009).

Dahrendorf, Ralph. 1957. Toward a theory of social conflict. *The Journal of Conflict Resolution* 1958 (2): 170-183. Dostopno prek: <http://jcr.sagepub.com/cgi/reprint/2/2/170> (6. maj 2009).

Della Porta, Donatella. 2003. *Temelji politične znanosti*. Ljubljana: Sophia.

Debord, Guy. 1999. *Družba spektakla / Komentarji k Družbi spektakla / Panegirik: prvi del*. Ljubljana: ŠOU, Študentska založba.

Deutsche, Rosalyn. 1998. *Evictions: Art and Spatial Politics*. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press. Poglavje Agoraphobia. Dostopno prek: http://radical.temp.si/wp-content/uploads/2009/07/evictions_art_and_spatial_politics_deutsche.pdf (15. julij 2009).

Dnevnik. 2009. Turistom prepovedali dostop na črnogorski otok Lastavica zaradi zasebne zabave ruskega poslovneža, 23. avgust. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/novice/neverjetno/1042293059> (24. avgust 2009).

Featherstone, Mike, ur., Scott Lash, ur. in Roland Robertson, ur. 1997. *Global modernities*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

Flanagan, William G. 2002. *Urban sociology: images and structure*. Boston (etc.): Allyn and Bacon.

Florida, Richard. 2004. *The rise of the creative class: And how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books, Cambridge (Mass.): Perseus Books.

Foucault, Michael. 2001. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Gergen, Kenneth J. 1991. *The saturated self: the dilemmas of identity in contemporary life*. New York: Basic Books.

Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.

--- 2000. *Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*. Ljubljana: Založba /*cf.

Habermas, Jürgen. 1989. *Strukturne spremembe javnosti*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Haralambos, Michael in Martin Holborn. 2001. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.

Hočevar, Marjan. 2000. *Novi urbani trendi. Prizorišča v mestih - omrežja med mesti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Hrovat, Luka. 1999. Virtualni svetovi. *Teorija in praksa* 36 (5): 788-795.

Inglehart, Ronald. 1990. *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton: Princeton University Press.

Center for digital discourse and culture. 2009. The Beginning of an Era. *Internationale Situationniste* 12 (September 1969). Dostopno prek: <http://www.cddc.vt.edu/sionline/si/beginning.html> (16. julij 2009).

Jakhel, Rudolf. 1979. *Iluzija in resničnost urbanih središč; Prispevek h kritiki urbanistične ideologije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Jenny Holzer. 1999. Dostopno prek: <http://www.jennyholzer.com/Projections/Venice1999/images/02-large.jpg> (26. maj 2009).

Kos, Drago. 2002. *Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kurdija, Slavko. 1996. *Socialni stil: nove oblike družbene identitete in socio-kulturna stratifikacija*. Magistrska naloga. Ljubljana: FDV.

--- 2000. *Družbene identitete in Pomen potrošnje*. Ljubljana: FDV, Znanstvena knjižnjica.

Lash, Scott. 1993. *Sociologija postmodernizma*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Luckmann, Thomas. 2004. Družbeni pogoji duhovne orientacije. *Družboslovne razprave* 20 (45): 113-130. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr45luckmann3.pdf> (30. april 2009).

Luthar, Breda. 1998. Ne tako visoka kultura - prepovedani užitki nakupovanja. *Potrošnja: zasebne prakse, javni užitki. Časopis za kritiko znanosti* 26 (189): 117-130.

Luhmann, Niklas. 1995. *Social systems*. Stanford: Stanford University Press.

Mal, Domen. 2008. Bush prihaja za dvajset ur. *Delo*, 7. junij. Dostopno prek: <http://www.delo.si/clanek/61520> (1. maj 2009).

Miheljak, Vlado, ur. 2002. *Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad Republike Slovenije za mladino. Maribor: Aristej.

Mission Mag. 2008. »Curfew' for juveniles: an empty balloon?« *Mission Mag* 38 (24. march): 1-2. Dostopno prek: <http://www.eupm.org/FCKeditor/Images/Media/Mission%20Mag/MissionMag%20038.pdf> (13. julij 2009)

Mlinar, Zdravko. 1994. *Individuacija in globalizacija v prostoru*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

--- 2007. Informacijske, normativne in fizične osnove urejanja prostora. Information, normative and physical bases of space. *Geodetski vestnik* 51 (2): 276-292. Dostopno prek: http://www.geodetski-vestnik.com/51/2/gv51-2_276-292.pdf (7. marec. 2009).

Moškon, Dušan in Miha Furlan. 1989. *Biotektonika. Simbioza arhitekture in njenega bioenergetskega okolja*. Raziskovalna naloga. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo.

Mrkaić, Mićo. 2009. Kako uspeti v Sloveniji - deset kariernih nasvetov. *Finance* 79 (2009). Dostopno prek: <http://www.finance.si/246253> (17. maj 2009).

Nissen, Sylke. 2008. Urban transformation. From Public and Private Space to Space of Hybrid Character. *Sociologicky časopis/Czech Sociological Review* 44 (6): 1129-1149.

Northumberland Communities. 2009. *Morpeth*. Dostopno prek: <http://communities.northumberland.gov.uk/Morpeth.htm> (10. avgust 2009).

Office of Public Sector Information. 2009a. *Anti-social Behaviour Act 2003*. Dostopno prek: http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2003/ukpga_20030038_en_1 (10. avgust 2009).

Office of Public Sector Information. 2009b. *Explanatory Notes to Anti-Social Behaviour Act 2003*. Dostopno prek: <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2003/en/03en38-a.htm#end> (10. avgust 2009).

Ostojić, Sanja. 2005. *Konstrukcija identitete v moderni družbi*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Sajovic, Katja. 2008. *Hrvaško vino, taksisti v mercedesih in ostrostrelci*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/svet/hrvasko-vino-taksisti-v-mercedesih-in-ostrostrelci/85506> (27. marec 2009).

Skok, Petra. 2007. *Etično-stilna analiza francoskega novinarskega poročanja o predmestnih nemirih jeseni leta 2005*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/Skok-Petra.PDF> (25. junij 2009)

Soja, Edward W. 2003. *Postmetropolis: critical studies of cities and regions*. Oxford (etc.): Blackwell.

Stanič, Ivan. 2009. Partnerstvo Šmartinska. Javno-zasebno partnerstvo za regeneracijo mestnega predela v Ljubljani. *Ljubljana: Glasilo Mestne občine Ljubljana* 3, 4 (XIV): 6-7.

Stanković, Peter (ur.), Gregor Tomc (ur.) in Mitja Velikonja (ur.). 1999. *Urbana plemena. Subkulture v Sloveniji v devetdesetih*. Ljubljana: ŠOU, Študentska založba.

Stuart Collection. 2009. Dostopno prek: <http://stuartcollection.ucsd.edu/StuartCollection/HolzerTruism.htm> (18. maj 2009).

Tullock, Gordon. 1996. *Družbena dilema: ekonomija vojne in revolucije*. Ljubljana: Krtina.

Ule, Mirjana. 1998. Stilizacija vsakdanjega življenja. *Družboslovne razprave* 14 (27/28): 26-32. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr27-28Ule.PDF> (4. maj 2007).

--- 2000. *Sodobne identitete: v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

--- 2002. Razlike, ki delajo razlike: Življenjski stili, individualizacija in spremembe identitetnih struktur. *Teorija in praksa* 18 (39): 75-86. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr39ule.PDF> (3. maj 2007).

Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo. Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Urban 75. 2001. Dostopno prek: <http://www.urban75.org/photos/newyork/1ny10.html> (30. maj 2008).

Urry, John. 2007. *Mobilities*. Cambridge, Malden: Polity.

Uršič, Matjaž. 2001. Kartografi postmodernizma. Vplivi kritične arhitekture na subjektivno dožemanje prostora. *Teorija in praksa* 38 (5): 881-896.

--- 2003a. *Urbani prostori potrošnje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2003b. Prostorska organizacija zaznavanja in regulacija telesnega delovanja: globalizacija turizma in krepitev vloge prostorov potrošnje. *Teorija in praksa* 40 (5): 874-890.

Uršič, Matjaž in Marjan Hočevar. 2007. *Protiurbanost kot način življenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Vega, Emi. 2009. »Vesel sem, da smo postali del vaše zgodbe!«: Pogovor z Markusom Schaeferjem, avtorjem prvonagrajenega idejnega projekta Partnerstva Šmartinska. *Ljubljana: Glasilo Mestne občine Ljubljana* 3, 4 (XIV): 8-9.

Vidmar, Ičo. 2009. Neil Smith urbani geograf. V ZDA so arhitekti postali kurbe "razvojnega kapitala". *Dnevnik*, 9. maj. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042265185 (20. maj 2009).

Vuga, Boštjan. 2004. Sub-city: the Transformation of a Non-Place. *The challenge of suburbia. AD Architectural Design*. 74 (4): 92-96.

Yelp. 2009. *Mnenje uporabnika Jamela O.* Dostopno prek: <http://www.yelp.com/biz/sony-plaza-new-york> (12. avgust 2009).

Zakon o zasebnem varovanju (ZZasV). Ur. l. RS 126/2003 (8. december 2003). Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2003126&stevilka=5385> (2. avgust 2009).

Zlati Kapital. *Stari Rim ali Dravlje?*. 2006a. Dostopno prek: <http://www.revijakapital.com/zlatikapital/clanki.php?idclanka=304> (3. julij 2006).

Zlati Kapital. *Sunny Studio*. 2006b. Dostopno prek: <http://www.revijakapital.com/zlatikapital/clanki.php?idclanka=304> (3. julij 2006).

Zukin, Sharon. 2002. *The cultures of cities*. Oxford, Cambridge: Blackwell.

